

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Π.Μ.Σ.

«ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΣΤΗΝ ΑΝ. ΚΑΙ ΝΑ ΕΥΡΩΠΗ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ

«ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΤΣΙΜΠΙΡΙΔΟΥ ΦΩΤΕΙΝΗ

ΕΞΕΤΑΣΤΡΙΑ Β΄: ΤΣΑΝΤΣΑΝΟΓΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΚΟΤΣΩΝΗ ΕΛΙΣΣΑΒΕΤ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2017

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Δράττομαι της ευκαιρίας να εκφράσω τις ευχαριστίες μου και τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη στα πρόσωπα της κ. Φωτεινής Τσιμπιρίδου και Μαρίας Τσαντσάνογλου που στάθηκαν αρωγοί και εμπνευστές του πονήματος αυτού. Η εμπιστοσύνη προς στο πρόσωπό μου, αποτέλεσε τη βάση για να ξεπεραστούν, από μέρους μου, τα όσα εμπόδια προέκυψαν κατά την έρευνα.

Επίσης, θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να διεξαχθεί η έρευνα πεδίου και εν συνεχεία η συγγραφή της εργασίας, χωρίς την ηθική συμπαράσταση του συζύγου μου, Δημήτρη, τον οποίο και ευχαριστώ θερμά.

Τέλος, αφιερώνω την εργασία αυτή στα δύο μου παιδιά τον Θωμά-Παναγιώτη και τον Αριστείδη-Μάριο οι οποίοι παρά το νεαρό της ηλικίας, έδειξαν αμέριστη κατανόηση και υπομονή στο γεγονός ότι η μητέρα τους, εκτός των άλλων υποχρεώσεων της, αφιέρωσε πολύ μεγάλο μέρος του χρόνου-κυρίως του κοινού ελεύθερου - στην εκπόνηση της διπλωματικής της εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

«Καμία άλλη εποχή δεν είχε τόση επίγνωση των στερεοτύπων – κοινωνικών, φυλετικών, σεξουαλικών και επαγγελματικών – που οφείλονται στην εκπαιδευτική πρακτική και τις περιορισμένες αντιλήψεις για την Τέχνη» (Charman, 1995:21).

Η εργασία αυτή μελετά τον διάλογο μεταξύ Τέχνης και Παιδικού Κόσμου, ως προσωπική πλήρωση, ως κατάκτηση και συνέχεια της πολιτιστικής κληρονομιάς, ως τρόπο και μέσου μάθησης, επιτελώντας έτσι έναν κοινωνικό ρόλο και τις όποιες επακόλουθες πρακτικές συνεπάγονται αυτών.

Η έρευνά μας ως ένα «θραύσμα» του «σήμερα» και του «εδώ» πραγματεύεται τον ρόλο της Τέχνης για τα παιδιά της προσχολικής εκπαίδευσης. Παρατηρήθηκαν εξίσου, αφενός, πως η Τέχνη και οι μορφές της χρησιμοποιούνται ως «φαρέτρα» εξυπηρετώντας την εκπαιδευτική διαδικασία και αφετέρου, η παραγωγή αυτής από τα υποκείμενα της έρευνας. Επίσης, μας απασχόλησε η συζήτηση περί ελευθερίας κι εξουσίας που τίθεται στον *Αιμίλιο* του Rousseau. Υποταγή και αυτενέργεια σε μια ταυτόχρονη συνύπαρξη στο πεδίο έρευνας καθιστά την τελευταία αν μη τι άλλο ενδιαφέρουσα και την εργασία εν τέλει, προάγουσα του σκοπού της να αναδείξει εξηγήσιμη και κατατοπιστική την δομή του συνόλου των πληροφοριών που συλλέχθηκαν από το πεδίο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	8
1.1 ΛΟΓΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ.....	8
1.2 ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΩΣ «ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΣ».....	10
2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	13
2.1 ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ....	14
2.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.....	15
2.3 ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ/ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ/ . ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ/ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ.....	22
2.4 Η ΤΑΞΗ ΤΟΥ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟΥ ΩΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ.....	24
2.5 Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΔΙΟ.....	36
2.6 ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ.....	39
2.7 Η ΕΡΕΥΝΑ ΩΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑ.....	41
3. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	
3.1 ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ.....	43
3.2 ΠΟΡΤΡΕΤΑ ΝΗΠΙΩΝ.....	46
3.3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	116
4. ΑΝΤΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ.....	126
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	131

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Μια μορφή στα χέρια των παιδιών είναι ένα κλειδί με το οποίο ξεκλειδώνεις σκέψεις και συναισθήματα από τον κόσμο τους».

Mogelon.

Αυτός ο παιδικός κόσμος αποτελεί από τα φοιτητικά μου χρόνια στην Σχολή Καλών Τεχνών του ΑΠΘ και μετέπειτα στο τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλοσοφίας, τον τόπο γύρω απ' τον οποίο περιστρέφονται τα εικαστικά μου έργα, η εργασία μου και τώρα οι εθνογραφικές μου ανησυχίες.

Πάντοτε περιτριγυρισμένη από μικρά παιδιά τόσο στο οικογενειακό (πολύτεκνη οικογένεια με 5 αδέρφια και 17 πρώτα ξαδέλφια) όσο και στο εργασιακό περιβάλλον (διδασκαλία ζωγραφικής και Αγγλικής γλώσσας) το παιδί και ο κόσμος γύρω του αποτέλεσαν το πεδίο της καλλιτεχνικής μου δραστηριότητας, και όχι μόνο. Ακόμη και η συμμετοχή μου στα κοινά ως εκλεγμένη στον Δήμο όπου ζω, με οδήγησε στο να αναλάβω καθήκοντα στον νευραλγικό τομέα της παιδείας.

Αναπόφευκτα, λοιπόν, η διπλωματική μου εργασία δεν θα μπορούσε να παρεκκλίνει κατά πολύ των ενδιαφερόντων μου και κατ' επέκταση των ανησυχιών που προκύπτουν απ' αυτά.

Κατά το παρελθόν στα πλαίσια των προπτυχιακών μου μαθημάτων εκπόνησα εργασία σε συνεργασία με συναδέλφους-φοιτητές της Παιδαγωγικής Σχολής με Θέμα: «Η εικαστική αγωγή στην προσχολική και σχολική ηλικία», η οποία πραγματοποιήθηκε κάνοντας έρευνα σε νηπιαγωγείο στον οικιστικό ιστό της Θεσσαλονίκης. Οι εντυπώσεις που μου άφησε ήταν άριστες και η διαπίστωση ότι το περιβάλλον/πλαίσιο (context) του νηπιαγωγείου, θα μ' ενδιέφερε ως εν δυνάμει πεδίο έρευνας. Έτσι, **«Τέχνη και παιδικός κόσμος στην προσχολική εκπαίδευση»** αποτελεί τον τίτλο της εθνογραφικής μου έρευνας που πραγματοποιήθηκε από τον Νοέμβριο του 2016 έως και τις αρχές Ιουνίου του 2017, σε νηπιαγωγείο ενός χωριού στα δυτικά του νομού Θεσσαλονίκης. Ο μήνας Νοέμβριος ως ο χρόνος έναρξης της έρευνάς μου σηματοδότησε συγχρόνως και το τέλος του χρόνου προσαρμογής των νηπίων, μα, κυρίως των προνηπίων στο νέο τους περιβάλλον. Ο Διευθυντής εκπαίδευσης Δυτικής Θεσσαλονίκης, απ' τον οποίο έλαβα την «άδεια εισόδου» στο σχολείο και η διευθύντρια του νηπιαγωγείου πρότειναν την συγκεκριμένη χρονική στιγμή ως την πλέον αρμόζουσα για την αρχή της έρευνας.

Το περιεχόμενο της έρευνας αφορά την διαπραγματεύση μεταξύ τέχνης και παιδικού κόσμου τους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά της ηλικίας 4-6 ετών (μαθητές νηπιαγωγείου) εκφράζονται, μαθαίνουν και δημιουργούν μέσω των διαφόρων μορφών της τέχνης και κατά πόσο αυτή η έκθεση τους επηρεάζει. Η έρευνα στοχεύει στο να ανιχνεύσει κατά πόσο είναι η τέχνη μια επιτέλεση, μια καθημερινότητα ή κάτι πέραν αυτών; Είναι η ανάγκη έκφρασης ή η χρήση της τέχνης είναι καθαρά εργαλειακή από το εκάστοτε ωρολόγιο πρόγραμμα;

Μέσα από την διαδικασία περιγραφής, ανάλυσης και ερμηνείας των συμπεριφορών των παιδιών σκιαγραφήθηκε το πορτραίτο του κάθε παιδιού, που αποτελεί το καθένα από αυτά το κομμάτι ενός ευρύτερου παζλ ή ενός μεγαλύτερου «πορτραίτου» από την τάξη τους. 18 παιδιά, οι γονείς τους και οι δύο εκπαιδευτικοί προσεγγίζονται και διαμέσου των αλληλεπιδράσεων μεταξύ τους προκύπτουν οι απαντήσεις στα ερευνητικά μας ερωτήματα.

Μετά την βιβλιογραφική επισκόπηση διαπιστώθηκε πληθώρα ερευνών που έχουν εκπονηθεί στα νηπιαγωγεία της ελληνικής επικράτειας. Πολλές εξ' αυτών αφορούν στο εκπαιδευτικό κομμάτι που σχετίζεται με την εικαστική αγωγή (Τρίμη, 1990) ή τη θεατρική αγωγή ή ακόμη πιο εξειδικευμένα την χρήση των υλικών στο νηπιαγωγείο (Τρίμη, 1992). Άλλες πραγματοποιήθηκαν με κέντρο έρευνας τη λογοτεχνία, τη μουσική ή ακόμη προσεγγίζουν την προσχολική εκπαίδευση από κοινωνικής και ψυχολογικής σκοπιάς. Έρευνες στο περιβάλλον του νηπιαγωγείου αναδεικνύουν τα προβλήματα, θέματα οργανωτικά ή θέματα ποιότητας (Κούρτη, 2002). Επίσης, η προσχολική ηλικία (ως συνθήκη της έρευνάς μας) και το νηπιαγωγείο έχει απασχολήσει ερευνητικά την Σ.Αυγητίδου ως προς τον κοινωνικοποιητικό του ρόλο (Αυγητίδου, 1997) ή διερευνώντας τον εκπαιδευτικό ως ερευνητή και επαγγελματία (Αυγητίδου, 2014). Στον αντίποδα αυτών, η «Ανθρωπολογία των σύγχρονων εικαστικών τεχνών» στοχεύει να συμβάλει στον γόνιμο διάλογο μεταξύ τέχνης και ανθρωπολογίας που έχει ξεκινήσει στη χώρα μας (Ρίκου, 2013), αλλά δεν έχει αγγίξει τα όρια της παιδικής τέχνης.

Η παρούσα επιτόπια εθνογραφική έρευνα (οίκοι¹) έθεσε ως σκοπό τη μελέτη του κόσμου των παιδιών με βασικό γνώμονα την τέχνη, την επικοινωνία με τις μορφές

¹Βλ. Στο Γκέφου-Μαδιανού Δ., Αναστοχασμός Ετερότητα και Ανθρωπολογία Οίκοι: Διλήματα και Αντιπαραθέσεις, στο Γκέφου-Μαδιανού Δ., (Επιμ.) Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία –Σύγχρονες Τάσεις, Εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2011:365-394

της Τέχνης που διάγουν τα παιδιά της προσχολικής εκπαίδευσης, βρισκόμενα στο περιβάλλον του νηπιαγωγείου, ως την επίσημη δομή της Ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας για την ηλικία αυτή.

Τα ζητήματα «Προσχολική Εκπαίδευση», «παιδί» και «τέχνη» προσέλκυσαν το ερευνητικό ενδιαφέρον και εξετάστηκαν διαφοροποιημένα μεταξύ τους ή υπόδιαφορετικές συνθήκες απ'ότι επικρατούν σήμερα στην εκπαίδευση. Συνεπώς, μια έρευνα που συνδυάζει τα ανωτέρω, πιθανώς να συνέβαλλε κάθε άλλο παρά θετικά ως προς το διάλογο μεταξύ τέχνης και παιδικού κόσμου.

Η εργασία αυτή υπό την πολυσύνθετη προσέγγιση του θέματος της, αναπτύσσεται σε κεφάλαια, τα οποία παρατίθενται συνοπτικά.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο πάνω στο οποίο βασίστηκε η έρευνα μας.

Η μεθοδολογία της έρευνας αναπτύσσεται στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας. Ειδικότερα παρουσιάζεται το θεσμικό πλαίσιο που διέπει την λειτουργία του νηπιαγωγείου καθώς αποτελεί τη βασική συνθήκη γύρω από την οποία η επιτόπια έρευνα έλαβε χώρα. Ακολουθούν τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία απάντησε αυτή η έρευνα, καθώς και οι ερευνητικές τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν προς την επίτευξη του σκοπού μας. Εν συνεχεία, παρουσιάζεται η τάξη του νηπιαγωγείου ως ερευνητικό πεδίο, για να ακολουθήσει η παράθεση που αφορά στην συλλογή των πληροφοριών μας μέσα απ'αυτή την έρευνα και η αναστοχαστική διαδικασία, καθώς και η έρευνα ως προσωπική εμπειρία. Τέλος, το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την αξιολόγηση και την άποψη των νηπιαγωγών.

Το τρίτο κεφάλαιο περιέχει τα δεδομένα της συμμετοχικής παρατήρησης, το υλικό βάση του οποίου χτίζονται τα πορτρέτα των 18 παιδιών που πήραν μέρος στην έρευνα. Για το καθένα απ' αυτά τα πορτρέτα, εκτός από τα δεδομένα της τάξης που λήφθηκαν υπόψη, περιλαμβάνονται οι απόψεις γονέων και εκπαιδευτικών. Επίσης, λήφθηκαν υπόψη και οι προσωπικές απόψεις των παιδιών για τους εαυτούς τους μέσα από συζητήσεις μεταξύ μας. Τέλος, το κεφάλαιο κλείνει με τα αποτελέσματα της έρευνας. Το τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας παρατίθεται αντί συμπερασμάτων και ακολουθούν οι βιβλιογραφικές αναφορές με τις οποίες περατώνεται η εργασία.

1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1 ΛΟΓΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ.

Αν η ιδέα της «αποδόμησης» και της «κατασκευής» διέπει την Ανθρωπολογική σκέψη έπειτα από την επίδραση των Foucault και Bourdieu, «επομένως καμία αλήθεια δεν μπορεί να θεωρηθεί δεδομένη και καμία οπτική δεν μπορεί να μείνει στο απυρόβλητο». Συνεπώς, η ανθρωπολογική έρευνα χαρακτηρίζεται από «την υποκειμενική φύση των στοιχείων που παράγει, καθώς, «οι εθνογραφίες είναι κείμενα που ευνοούν την οπτική των συγγραφέων τους» (Erickson, 2002:202-3).

Υπό το ανώτερο πρίσμα, πολλοί και οι λόγοι περί Τέχνης. Μπορεί να διδαχθεί; Να ορισθεί; Αν επιχειρηθεί να οριστεί, θα γίνει με διαφορετικό τρόπο και μέσα από την ματιά αυτού που την μελετά. Για τον ζωγράφο η ζωγραφική του, για τον γλύπτη το γλυπτό του και για τον Duchamp...

«Για να δημιουργηθεί ένα έργο τέχνης μετά τον Duchamp χρειάζονται πολλά περισσότερα από την απλή του έκθεση σε μια γκαλερί -πρέπει, επίσης, να αναπτυχθεί και να διαδοθεί ένα σχετικό ερμηνευτικό πλαίσιο αναφοράς» (Gell, 2013:324).

Για λόγους «οικονομίας» θα επικαλεστούμε αυτό που η UNESCO απαντά στο «τι είναι τέχνη». Το φαινόμενο, να μεν γίνεται κατανοητό μέσω των λειτουργιών του, έχοντας πάντα κατά νου την άποψη των θεωρητικών του λόγου ότι οι κοινωνικές επιστήμες δεν στοχεύουν στην επεξήγηση φαινομένων και συμβάντων υπό όρους αντικειμενικούς και καθολικούς. Αλλά, όπως υποστηρίζει ο Danto «η οικουμενικότητα των γνωρισμάτων είναι αναγκαία συνθήκη για να αξιώσει κανείς την διατύπωση ενός ορισμού»³.

Βάσει αυτών των απόψεων, λοιπόν, αναφέρουμε:

«Η Τέχνη είναι αποκάλυψη, εμβάθυνση, μέσο έκφρασης, μαρτυρία, μέσο επικοινωνίας, ερμηνεία, όργανο μεταρρυθμίσεως, πλουτισμός, τάξη, ολοκλήρωση» (UNESCO, 1971:11).

² Βλ. Ομιλία στο Γαλλικό Ινστιτούτο, στο πλαίσιο του Β' Συνεδρίου Καλλιτεχνικής Παιδείας, 2-5 Απριλίου 1988, «Διδάσκεται η Τέχνη;» (Κοκκινίδης, 2004:23-27)

³ Απο το άρθρο της Ν. Παπασπύρου <http://www.avgi.gr/article/10812/5268751/pos-orizoume-to-ergo-technes> (17-8-17)

«Τα έργα τέχνης έχουν κάποιο υψηλότερο ρόλο, μας φέρνουν σε επαφή με υψηλότερες πραγματικότητες: ορίζονται μέσω κατοχής νοήματος. Θα πρέπει να εξηγηθούν μέσω όσων εκφράζουν. Εμπρός στο έργο τέχνης, βρισκόμαστε ενώπιον κάποιου πράγματος το οποίο μπορούμε να συλλάβουμε μόνο με την διαμεσολάβηση του έργου τέχνης, όπως συμβαίνει σε μεγάλο βαθμό με τις σωματικές πράξεις, που μόνον μέσω αυτών αποκτούμε πρόσβαση στη σκέψη κάποιου άλλου προσώπου» (Danto 1988:31)

Πιο εξειδικευμένα και προσαρμοσμένα στην εργασία μας θα εστιάσουμε στην τέχνη που παράγεται από παιδιά. Αυτή χαρακτηρίζεται από μια ιδιομορφία, ανεξάρτητα του πλαισίου, κυρίως πολιτιστικού στο οποίο ένα παιδί μεγαλώνει. Μορφολογικά ή παιδική τέχνη παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά απόδοσης, όπως κοινά είναι και τα στάδια εξέλιξης από τα οποία περνά ένα παιδί. Το βέβαιο είναι ότι βαθμιαία θα ενσωματωθεί και θα προσαρμοστεί στο κοινωνικό πλαίσιο της εποχής. Από την άλλη, η καλλιτεχνική διάθεση φαίνεται πως χαρακτηρίζεται από αυθορμητισμό και είναι ανεξάρτητη του κοινωνικού αυτού περιγύρου, αρχικά, από τον οποίο όμως θα επηρεαστεί μεταγενέστερα (Μουρέλος 1976:28-29).

Η παιδική τέχνη αφορά στην εκδήλωση και συγχρόνως στην ικανοποίηση μιας βιολογικής ανάγκης του παιδιού. Μια ανάγκη επικοινωνίας, γνωριμίας και κατάκτησης του κόσμου (Μπενέκος, 1979:82). Ενώ, για την Τρίμη, η Παιδική Τέχνη είναι το μέσο έκφρασης. Είτε αφορά στα συναισθήματα του, στην εικόνα που έχει για τα περιβάλλοντα στα οποία ζει και δραστηριοποιείται, σ' αυτά που προτιμά και συνδέεται. Αποτελεί, ακόμη, μέσον ερμηνείας των φαινομένων (Τρίμη 1996:108).

Τέλος, «η κουλτούρα μας έχει διάφορες μορφές αναπαράστασης – ποίηση, μουσική, χορό, οπτικές τέχνες» προερχόμενες από την ανάγκη για έκφραση των ανθρώπων, όλων όσων επιθυμούν και προσδοκούν να μεταφέρουν. «Κάθε μορφή τέχνης μεταφέρει και παρουσιάζει αυτό που σε καμία άλλη μορφή δεν μπορεί να εκφραστεί ή να αναπαρασταθεί. Εάν οι λέξεις μπορούσαν να μας πουν αυτά που μας μεταφέρουν οι οπτικές τέχνες, τότε οι δευτερες δεν θα είχαν λόγο ύπαρξης»(Σάλλα-Δακουμετζίδα, 1996:156).

1.2 ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΩΣ «ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΣ»

Πολλοί ερευνητές συγκλίνουν στην αναφορά σταδίων εξέλιξης της παιδικής τέχνης (Luquet 1927, Piaget 1963, 1967, 1970, Kellog 1970, Arnheim 1974, Read 1958, Goodnow 1988, Lowenfeld 1975). Αυτές διαφοροποιούνται στον αριθμό, τη διάρκεια, την ορολογία ή την θεωρητική τους βάση (Τρίμη, 1996:108-9).

Μεταξύ των τεσσάρων σταδίων εξέλιξης του παιδικού σχεδίου σύμφωνα με τον Luquet (1997) , εμείς θα εστιάσουμε αυτό σε αυτό που μας απασχολεί σε αυτήν την εργασία. Από την ηλικία των τεσσάρων ετών, το παιδί διανύει το στάδιο του διανοητικού ρεαλισμού. Πιο συγκεκριμένα το παιδί είναι σε θέση να εμπλουτίσει το έργο του (με τον ήλιο, τον ουρανό, τα δέντρα κοκ) χωρίς να είναι σε θέση να ακολουθήσει κανόνες προοπτικής. Το παιδί έχει καταλήξει σ' αυτήν την απόδοση έχοντας ως «μοναδικά εφόδια τη μνήμη αλλά και την φαντασία». Το παιδί είναι σε θέση να ζωγραφίζει από μνήμης κι όχι βάση κάποιου προτύπου. Δεν ζωγραφίζει αυτό που βλέπει, αλλά ότι φαντάζεται και θυμάται. Η διαφάνεια είναι χαρακτηριστικό των έργων τους σύμφωνα με την Παζαρίδου(2009).

Η Charman διαπιστώνει αναφορικά με την νηπιακή ηλικία (4-5 ετών) πως «τα παιδιά αντιλαμβάνονται ότι οι γραμμές και τα σχήματα μπορούν να συμβολίσουν ανθρώπους, ζώα και αντικείμενα. Αρχίζουν να περιγράφουν με λόγια αυτό που διηγείται το έργο τους. Εικονογραφούν τα έργα τους με λεπτομέρεια και προσωπικό ύφος, ειδικά «όταν η αντίληψη, τα συναισθήματα και οι σκέψεις τους ενεργοποιούνται από άμεσα βιώματα». Αγαπούν ιδιαίτερα τα φανταστικά θέματα γιατί έτσι τους παρέχεται η δυνατότητα να εκφραστούν συναισθηματικά με τρόπο «ελαφρώς συγκαλυμμένο ο οποίος είναι απελευθερωμένος από συμβατικές κρίσεις» (Charman, 1993: 141-148).

Κατά τη φάση αυτή, το συμβολικό στάδιο για την Τρίμη, το παιδί εξελίσσει τις μουτζούρες και ξεκινούν «οι πρώτες αναπαραστατικές προσπάθειες». Το παιδί έχει τον έλεγχο των όσων αποτυπώνει, «δοκιμάζει και πειραματίζεται στην προσπάθειά του να εκφραστεί». Η χρήση χρωμάτων και μεγεθών είναι αυθαίρετη. Οι μορφές δεν

επικαλύπτονται ενώ η διαφάνεια, η επιπέδωση και η περιστροφική προβολή είναι τα κύρια χαρακτηριστικά των έργων. Η χρήση εκφραστικών χρωμάτων, «η ισορροπημένη χρήση του χώρου» και η αυθεντικότητα καθιστούν τα έργα γοητευτικά με μια αίσθηση αυθορμητισμού για τον εκάστοτε θεατή (Τρίμη, 1996:109).

Τέλος, σύμφωνα με τον Τρούλη (1988), στο στάδιο του διανοητικού ρεαλισμού ή ψευδορεαλισμού κατά το οποίο το νήπιο δημιουργεί με έναν διανοητικό τρόπο (εν αντιθέσει με τους ενήλικες) η απόδοση των έργων είναι σχεδόν υπερρεαλιστική αγνοώντας τους νόμους της προοπτικής. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα που έχει συναντήσει κανείς είναι το γνωστό νηπιακό σπιτάκι το οποίο περιγράφεται εξωτερικά (πόρτες, παράθυρα) μα και εσωτερικά (η λάμπα που κρέμεται ή το τραπέζι στο κέντρο).

Παρακάτω παραθέτουμε έναν πίνακα που σύμφωνα με τις Epstein-Τρίμη (2005) περιγράφουν το τι μπορούν να κάνουν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας σε σχέση με τις εικαστικές Τέχνες (αναφορά στις ηλικίες που αφορούν την εργασία).

Από 4 έως 5 χρονών

- Αντιγράφουν απλές γεωμετρικές μορφές.
- Χρησιμοποιούν όλο και πιο σύνθετα εργαλεία καθώς και συνδυασμούς μέσων.
- Προσθέτουν περισσότερες λεπτομέρειες στις αναπαραστάσεις.
- Πασχίζουν να δώσουν μεγαλύτερη χωρική ακρίβεια στις αναπαραστάσεις.
- Εκφράζουν συναισθήματα όταν ακούν ιστορίες.
- Χρησιμοποιούν τη φαντασία τους για να δημιουργήσουν και να τελειοποιήσουν τις αναπαραστάσεις τους.
- Απολαμβάνουν το χιούμορ και την υπερβολή.
- Προσδιορίζουν τι λείπει από κάποια εικόνα.
- Προσδιορίζουν τα βασικά χρώματα.
- Δίνουν προσοχή σε διάφορα μέρη του συνολικού έργου τέχνης.
- Εκφράζουν αισθητικές προτιμήσεις με βάση το θέμα του έργου τέχνης.
- Κάνουν τη διάκριση ανάμεσα σε διάφορες μορφές αναπαράστασης (για παράδειγμα φωτογραφία αντί του αντιγράφου).

- Αναγνωρίζουν τη χρονική περίοδο που απεικονίζεται σε κάποια αναπαράσταση (παρελθόν, παρόν, μέλλον).

(Epstein-Τρίμη, 2005:84-85)

Η καλλιτεχνική αγωγή στο σχολείο αφενός δεν είναι «το άθροισμα των καλλιτεχνικών μαθημάτων» αντίθετα είναι μια σκοπιμότητα, στόχο έχει να καλλιεργήσει. Να θέσει έναν προβληματισμό πάνω στην καλλιτεχνική κουλτούρα μέσω της οποίας ο μαθητής θα έχει την ευκαιρία να ενταχθεί στον κόσμο. Άλλωστε, το σχολείο «αποτελεί την προνομιούχο στιγμή[...]της συγκρότησης του όντος. Η έναρξη της διαδικασίας συγκρότησης του υποκειμένου σύμφωνα με την ιδέα του ανθρωπισμού» (Arduin, 2000: 15-60).

Η μιμητική αντιγραφή έργων ενός καλλιτέχνη ή το να θέλει κανείς να μοιάσει στον ίδιο, δεν αποτελεί παιδαγωγική πράξη «αν δεν αντιληφθούμε το διακύβευμα και το νόημα που αυτό μπορεί να έχει γι' αυτόν που το κάνει». «Η Καλλιτεχνική αγωγή στο σχολείο συνιστά την χειραφέτηση ενός υποκειμένου στη σχέση του με την τέχνη μέσα από την κατάκτηση μιας έλλογης καλλιτεχνικής κουλτούρας (Arduin, 2000:59-60).

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΤΑΞΗΣ ΤΟΥ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟΥ –
ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ –
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ –
ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ – ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ –
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ.

Τελευταία παρατηρείται «ολοένα και μεγαλύτερη αλληλοδιείσδυση τέχνης και ανθρωπολογίας στο επίπεδο των ερευνητικών πρακτικών, όπου κοινά ενδιαφέροντα, κυρίως γύρω από τη μέθοδο της επιτόπιας έρευνας, υποβοηθούν ένα ιδιαίτερα δημιουργικό διάλογο με επιστημολογικό, καλλιτεχνικό αλλά και πολιτικό ενδιαφέρον» (Sneider και Wright 2006, 2010).

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση σε συνδυασμό με το θεωρητικό πλαίσιο με το οποίο προσεγγίσαμε την Τέχνη, επικεντρωθήκαμε στην «τέχνη» που παράγεται από τα παιδιά προσχολικής εκπαίδευσης. Όπως έχουμε τονίσει κάθε φαινόμενο επεξηγείται εντός του συγκεκριμένου του, έτσι, και η παιδική τέχνη που παράγεται στο νηπιαγωγείο, εν προκειμένω, χαρακτηρίζεται από μια δυναμική πριν, μετά και εν ώρα δημιουργίας.

Οι μορφές της τέχνης έχουν λόγο ύπαρξης καθ' ότι η καθεμιά απ' αυτές δεν υποκαθίσταται από κάποια δεύτερη. Η καλλιτεχνική δημιουργία και δη ο καλλιτέχνης, του οποίου «ο τίτλος» δεν προσδίδεται επειδή θα βουτήξει το χέρι του στο χρώμα ή εξ' αιτίας του ότι μπορεί να δείξει τεχνική αρτιότητα τον καθιστά ως τέτοιο. Το πρώτο σχολείο (νηπιαγωγείο) τοποθετεί τον άνθρωπο σε μια μετάβαση με απώτερο σκοπό την δημιουργία ταυτότητας και υποκειμένου. Την στιγμή που το νήπιο κοινωνικοποιείται, μέσω της καλλιτεχνικής αγωγής συντελείται η ενεργοποίηση του σε μια νέα γι' αυτό «καθολικότητα» αυτή της κουλτούρας του. Την ώρα που απελευθερώνεται από το οικογενειακό πλαίσιο υπόκειται σε μια νέα συμμόρφωση, αυτή του σχολείου.

Στη συνέχεια έχοντας υπόψη πως δρα ένα παιδί της ηλικίας αυτής (4-5 ετών) και ποιες ικανότητες του έχουν αναπτυχθεί, θέσαμε τα ερευνητικά μας ερωτήματα. Τα

ερωτήματα αυτά αφορούν στην Τέχνη και στις διεργασίες και διαδικασίες τις οποίες καθορίζει και με τις οποίες αλληλεπιδρά.

Προς απάντηση των ερωτημάτων μας ήταν απαραίτητη η συμμετοχική παρατήρηση⁴ εντός σχολείου. Επίσης συνδυάσαμε τις συζητήσεις (με τα παιδιά και τις νηπιαγωγούς) και την απάντηση μέσω ερωτηματολογίων (για τους γονείς).

Στόχος της έρευνας ήταν η περιγραφή της συμπεριφοράς των μαθητών απέναντι στην Τέχνη. Μας ενδιέφερε επίσης η ανάδειξη νοημάτων που επηρεάζει την καλλιτεχνική διαδικασία, τους τρόπους και τους παράγοντες που υπαγορεύουν τις συμπεριφορές αυτές.

2.1 ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

«Ο όρος εθνογραφία σημαίνει γραπτά κείμενα για ομάδες ανθρώπων» (Creswell, 2011:512). Οι Hamersley και Atkinson (1983) αναφέρουν (όπως παραπέμπει η Αυγητίδου στο Ιωσηφίδης-Σπυριδάκης, 2006:46) η εθνογραφία αποτελεί μέθοδο των κοινωνικών επιστημών, η οποία αντλεί πληροφορίες από μια σειρά πηγών και διακρίνεται από συγκεκριμένες μεθοδολογικές ιδέες, όπως η σημασία της κατανόησης της προοπτικής των υποκειμένων της έρευνας, η παρατήρηση των δραστηριοτήτων σε καθημερινή βάση για ένα μακρύ χρονικό διάστημα και η εξελικτική δόμηση του πλαισίου της έρευνας, ανάλογα με την πορεία συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων.

Η εθνογραφική προσέγγιση που επιλέχθηκε ως η καταλληλότερη, εξασφαλίζει την άμεση παρατήρηση των κοινωνικών σχέσεων στο φυσικό τους πλαίσιο. Επίσης, «η γνώση και η κατανόηση των απόψεων των ίδιων των συμμετεχόντων στην εκπαιδευτική διαδικασία, δηλαδή παιδιών και νηπιαγωγών» και τέλος, διερευνούνται

⁴ Βλ. Στοσκουτέρη-Διδασκάλου Ε., Υπό Παρατήρησην-Κείμενα Και Υποκείμενα Ανθρωπολογικων Πρακτικων, στο Γκέφου-Μαδιανού Δ., (Επιμ.) Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία – Σύγχρονες Τάσεις, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2011:153-202

οι πρότερες εμπειρίες του νηπίου στο «άμεσο του κοινωνικό περιβάλλον» (Αυγητίδου, 1997:65).

Όταν μια έρευνα διεξάγεται σε μια σχολική τάξη, ο εθνογράφος εκτός του ευαίσθητου ρόλου, τον οποίο έχει αναλάβει να παίξει, οφείλει να συμμορφωθεί και στις συνθήκες, οι οποίες του επιβάλλονται «άνωθεν» είτε από τους κανονισμούς λειτουργίας ή από το πλαίσιο νόμου βάσει του οποίου κανείς έχει το δικαίωμα να διεξάγει μια τέτοιου είδους έρευνα.

Το αναλυτικό πρόγραμμα λειτουργίας αν και προσφέρει κάποια ευελιξία, οριοθετεί τη διδακτέα ύλη, κανονισμούς λειτουργίας και τα ωράρια. Πέραν, όμως, του πλαισίου αυτού, το έμψυχο υλικό του σχολείου (νηπιαγωγοί, μαθητές και γονείς) καθορίζουν κάποιες συνθήκες που οφείλει ο ερευνητής να σεβαστεί. Άλλωστε, το νηπιαγωγείο υπόκειται στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, το οποίο είναι εναρμονισμένο με τα αντίστοιχα των επόμενων βαθμίδων και η μεθοδολογία που επιβάλλει είναι αυτή της διαθεματικής προσέγγισης.

Βάση αυτού του πλαισίου (ΔΕΠΠΣ) η γνώση την οποία θα λάβει το νήπιο «αντιμετωπίζεται ως ολότητα και όχι τεμαχισμένη σε διαφορετικές γνωστικές περιοχές». Το κάθε θέμα προσεγγίζεται μέσω προσωπικών βιωμάτων των παιδιών και εν συνεχεία η προσέγγιση γίνεται από διαφορετικές μαθησιακές περιοχές (φυσική, μαθηματικά, ιστορία, κλπ) για να εμπλουτιστεί μέσω ερωταπαντήσεων, «άντληση πληροφοριών, αφήγηση εμπειριών, δραματοποίηση, ανάγνωση ενημερωτικών και λογοτεχνικών κειμένων» σχετικά με το θέμα». Στη συνέχεια, με την βοήθεια ή μη των νέων τεχνολογιών παράγονται κείμενα «με ποικίλους επικοινωνιακούς στόχους, εικαστικές αναπαραστάσεις και άλλες καλλιτεχνικές δραστηριότητες» κλείνοντας, έτσι, ο κύκλος που το θέμα ενσταλάζεται στα νήπια. Τα παιδιά δεν παραμένουν αποδέκτες μιας μονόδρομης διαδικασίας μάθησης, αλλά «εμπλέκονται δυναμικά στη μαθησιακή διαδικασία» (Οδηγός Νηπιαγωγού, 2006:9-10).

«Η εκπαιδευτικός που λαμβάνει υπόψη τα ενδιαφέροντα των παιδιών και τις προηγούμενες μαθησιακές και κοινωνικές τους εμπειρίες και τις αξιοποιεί θετικά ως αφορμές για περαιτέρω επεξεργασία». Η προσωπικότητα του παιδιού και η πολιτισμική του ταυτότητα αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για

τηνεκπαιδευτική διαδικασία. Η νηπιαγωγός στοχεύει στην προτροπή του κάθε μαθητή «να παίρνει τον λόγο και να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες και το ενθαρρύνει συνεχώς να εξερευνά και να ανακαλύπτει». Συνεπώς η νηπιαγωγός διαμεσολαβεί στην προσπάθεια για μάθηση «ενώ παράλληλα, διαμορφώνει τις προϋποθέσεις για την ολόπλευρη-σωματική, συναισθηματική, νοητική και κοινωνική- ανάπτυξή του» (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο- Οδηγός Νηπιαγωγών, 2006:9-10).

Είναι καθοριστικής σημασίας για τον/την εκπαιδευτικό, παρότι επισημαίνει οPascucci(2004), να έχει αποκτήσει γνώσεις, επαγγελματικές δεξιότητες και να βρίσκεται σε μια δυναμική συνεχούς ενημέρωσης, μελέτης και σκέψης(Παιδαγωγικό Ινστιτούτο- Οδηγός Νηπιαγωγών, 2006:31).

Στο ΔΕΠΠΣ για το νηπιαγωγείο η εκπαιδευτικός καλείται να:

- Να διαμορφώνει ένα ασφαλές πλαίσιο λεκτικής και μη λεκτικής επικοινωνίας, μέσα στο οποίο τα παιδιά να νιώθουν άνετα να εκφράζονται ελεύθερα με κάθε τρόπο,
- Να καλλιεργεί κλίμα αναγνώρισης, αποδοχής και αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ όλων των παιδιών, υποστηρίζοντάς τα να αντιληφθούν και να επεξεργαστούν στο πλαίσιο των δυνατοτήτων τους την έννοια της ποικιλομορφίας, όπως τη συναντούν μέσα στη σχολική τάξη, αλλά και στον ευρύτερο κοινωνικό τους περίγυρο,
- Να δημιουργεί συνθήκες που μπορούν να εμπνεύσουν τα παιδιά, ώστε να αναπτύξουν τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους,
- Να θέτει άμεσους και μακροπρόθεσμους στόχους, λαμβάνοντας υπόψη τις δυνατότητες του κάθε παιδιού καθώς και το γενικό αναπτυξιακό επίπεδο των παιδιών της τάξης,
- Να δίνει ιδιαίτερη σημασία όχι μόνο στο περιεχόμενο, δηλαδή στο τι θα μάθουν τα παιδιά, αλλά και στη διαδικασία καθαυτή, δηλαδή στο πώς θα μάθουν,
- Να παρατηρεί συστηματικά και να ακούει προσεκτικά τι έχουν να της πουν τα παιδιά, να προσπαθεί να κατανοήσει τις γνώσεις, τις αντιλήψεις και τη σκέψη

τους και να τα παροτρύνει να κάνουν προβλέψεις και να προσπαθούν να τις ελέγξουν, αλληλεπιδρώντας με την ίδια και μεταξύ τους.

- Να μπορεί να διακρίνει τι ενδιαφέρει τα παιδιά, τι τους προκαλεί την περιέργεια και τι τα κινητοποιεί,
- Να επιλέγει δραστηριότητες που να έχουν νόημα για τα παιδιά και να τα οδηγούν ένα βήμα πιο πέρα από το επίπεδο που το καθένα τους έχει ήδη κατακτήσει,
- Να σχεδιάζει και να οργανώνει ανοικτές δραστηριότητες, δίνοντας την ευκαιρία στα παιδιά να συμβάλλουν στην τελική τους διαμόρφωση,
- Να αξιολογεί κάθε δραστηριότητα που αναπτύσσεται, εκτιμώντας αν το νόημά της ήταν σαφές για τα παιδιά, αν τα κινητοποίησε να συμμετάσχουν, αν τα ενθάρρυνε να σκεφτούν, αν επέτρεψε αλληλεπιδράσεις εκπαιδευτικού-παιδιών, αλλά και των παιδιών μεταξύ τους, αν ήταν προσαρμοσμένη στις ανάγκες των παιδιών της συγκεκριμένης τάξης, αν ανταποκρίθηκε στις επιδιώξεις που είχαν προβλεφτεί κατά το σχεδιασμό, αλλά και τι αποκόμισε κάθε παιδί από την ανάπτυξή της,
- Να προσφέρει στα παιδιά τα υλικά και την υποστήριξη που χρειάζονται για να επιλύουν με επιτυχία προβλήματα, ώστε να τονώνεται η αυτοπεποίθησή τους και να ενισχύεται η εμπιστοσύνη στον εαυτό τους,
- Στα προβλήματα που τίθενται να μην προσφέρει αβίαστα τη σωστή απάντηση, αλλά να παροτρύνει τα παιδιά με κατάλληλες ερωτήσεις να εμπλέκονται στην αναζήτησή της, ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή όλων,
- Να διαμορφώνει τις κατάλληλες συνθήκες, ώστε να είναι εφικτή η εξατομικευμένη και ομαδική εργασία,
- Να αναπτύσσει συστηματική συνεργασία με τους γονείς, ώστε να συμμετέχουν και αυτοί στην εκπαιδευτική διαδικασία.

(ΔΕΠΠΣ, 2003)

Το πρόγραμμα το οποίο τηρείται στο νηπιαγωγείο και το οποίο υπαγορεύεται από το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού (Διεύθυνση Δημοτικής Εκπαίδευσης) έχει ως εξής:

ΩΡΑ	ΘΕΜΑΤΑ/ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ
07:45 – 08:25	ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ
08:25 – 09:05	(Κοινωνικές-συνεργατικές-δημιουργικές δραστηριότητες, όπως ζωγραφική, πλαστική, κολλάζ, υπόδηση ρόλων, πειραματισμοί, παρατηρήσεις, δραστηριότητες αναδυόμενου αλφαριθμητισμού και μαθηματικών, δραστηριότητες καλλιέργειας δεξιοτήτων, δραστηριότητες στις μόνιμες γωνίες)
09:05 – 09:45	Α' ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (Γλώσσα, Επιστήμη, Μαθηματικά, Περιβαλλοντική Αγωγή, Αγωγή Υγείας, Ηθική/Θρησκευτική/κοινωνική Αγωγή)
09:45 – 10:25	Πλύσιμο – Πρόγευμα – Υπαίθριες Δραστηριότητες
10:24 – 10:45	ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ

10:45 – 11:25	Β' Περίοδος Διδασκαλίας (Παραμύθι, Κουκλοθέατρο, Μουσική, Σωματική Αγωγή, Δράμα, Θεατρικό Παιχνίδι, Κίνηση, Ποίηση)
11:25 – 12:05	Ψυχαγωγία – Φρούτο – ΥΠΑΙΘΡΙΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ
12:05 – 12:25	ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ
12:25 – 13:05	Ήσυχες Δραστηριότητες (Δραστηριότητες Γλώσσας, Μαθηματικών, Αναδυόμενου Αλφαριθμητισμού και Δεξιοτήτων επεξεργασίας και αξιολόγησης με άτομα ή ομάδες)

«Το ωρολόγιο πρόγραμμα του νηπιαγωγείου είναι ευέλικτο και η νηπιαγωγός έχει τη δυνατότητα να επιλέξει το θεματολόγιό της, να τροποποιήσει τον ημερήσιο προγραμματισμό της σύμφωνα με τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών της τάξης της και την ιδιαιτερότητα της σχολικής μονάδας. Οι Ελεύθερες Δραστηριότητες, οι Ήσυχες Δραστηριότητες και το Παραμύθι διανθίζουν καθημερινά το πρόγραμμα του νηπιαγωγείου. Σημειώνεται, βέβαια, ότι προσπάθεια της νηπιαγωγού είναι η ισόρροπη κατανομή των θεμάτων έτσι ώστε τα παιδιά να επιτυγχάνουν τους γενικούς σκοπούς και στόχους της εκπαίδευσης.»

http://www.moec.gov.cy/dde/orologio_nipiagogeiou.html

Τέλος οφείλουμε να αναφέρουμε πως το αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, εν προκειμένω, έχει αφομοιώσει τις θεωρίες του Piaget⁵(2001) και του Vygotsky⁶(1997) από ότι καταδεικνύεται και στον Οδηγό του Νηπιαγωγού (2006).

⁵ «Το βασικό θέμα που επεξεργάστηκε ο Piaget αφορά την ανάπτυξη και την εξέλιξη της γνώσης. Το έργο του εστιάζεται στην κατανόηση της σκέψης των παιδιών και στον τρόπο με τον οποίο οικοδομούν τη γνώση, γιατί θεώρησε ότι, για να κατανοήσουμε τη σκέψη και τη λογική των ενηλίκων και τη βάση της γνώσης που έχουν συγκροτήσει, πρέπει να παρακολουθήσουμε την εξέλιξή τους στο παιδί (Bliss, 2003). Για πρώτη φορά στην ιστορία της ψυχολογίας το παιδί γίνεται για τον ενήλικο ένας σκεπτόμενος συνομιλητής (Ferreiro, 1998).

Ο Piaget υποστήριξε ότι η κατάκτηση της γνώσης είναι μια ενεργητική διαδικασία και ότι τα παιδιά οικοδομούν σταδιακά τη γνώση τους μέσα από τη δική τους δραστηριότητα (Βαρνάβα-Σκούρα, 1991 Ferreiro, 1998).

Με τις έρευνες του διαπίστωσε ότι υπάρχουν ποιοτικές δομικές διαφορές ανάμεσα στη σκέψη των μικρών παιδιών και στη σκέψη των μεγάλων. Δεν είναι απλώς ότι τα παιδιά ξέρουν λιγότερα, αλλά ότι σκέφτονται με διαφορετικό τρόπο από τους ενηλίκους. Υπάρχει όμως μια λογική που διέπει αυτή την εκ πρώτης όψεως παράξενη σκέψη, και αυτή τη λογική προσπάθησε να ανακαλύψει ο Piaget. Αφησε ένα έργο πλούσιο σε λεπτομερείς περιγραφές σχετικά με την ανάπτυξη των αντιλήψεων των παιδιών για συγκεκριμένες γνωστικές περιοχές (Βαρνάβα-Σκούρα, 1991, Bliss, 2003).

Τα πορίσματα των ερευνών του συνέβαλαν σημαντικά την ανάπτυξη των σύγχρονων παιδαγωγικών προσεγγίσεων.» το απόσπασμα παρατίθεται από τον Οδηγό του Νηπιαγωγού (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο,2006).

⁶ «Ο Vygotsky διατύπωσε την άποψη ότι μπορούμε να διδάξουμε σε ένα παιδί μόνο αυτό που είναι ικανό να μάθει και εισήγαγε τη θεωρία της «ζώνης της εγγύτερης ανάπτυξης» (Βυγκότσκι, 1998).

«Η ζώνη της εγγύτερης ανάπτυξης αντιστοιχεί στην απόσταση ανάμεσα στο πραγματικό αναπτυξιακό επίπεδο του παιδιού, όπως αυτό καθορίζεται από την ανεξάρτητη επίλυση προβλημάτων, και στο επίπεδο της εν δυνάμει ανάπτυξης, όπως αυτό καθορίζεται από την επίλυση προβλημάτων κάτω από την καθοδήγηση των ενηλίκων ή σε συνεργασία με πιο ικανούς συνομηλίκους» (Vygotsky, 1997, σ. 147).

Επομένως η ζώνη της εγγύτερης ανάπτυξης καθορίζει την περιοχή των προσιτών για το παιδί μεταβάσεων και προσδιορίζει περαιτέρω τις δυνατότητες της διδασκαλίας (Βυγκότσκι, 1998).

Σύμφωνα με τον Vygotsky, η μάθηση και η εξέλιξη στο παιδί αλληλεπιδρούν. Το παιδί εξελίσσεται μέσω της εκπαίδευσης του, άρα η επιτυχώς σχεδιασμένη εκπαιδευτική διαδικασία, κατά την οποία λαμβάνεται υπόψη το επίπεδο ανάπτυξης του παιδιού, το βοηθά να μεταβεί στη ζώνη της επόμενης εξέλιξης. Η μάθηση μόνο τότε έχει αξία, όταν ξεπερνά το υπάρχον επίπεδο ανάπτυξης του παιδιού και προετοιμάζει την εξέλιξή του (Bliss, 2003 Σακονίδης, 2003). Το παιχνίδι μπορεί να αξιοποιηθεί σημαντικά σε αυτή τη διαδικασία της μετάβασης (Vygotsky, 1997).»το απόσπασμα παρατίθεται από τον Οδηγό του Νηπιαγωγού (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο,2006).

2.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Η παρούσα ερευνητική μελέτη στοχεύει, πρώτα απ' όλα, να καταγράψει και εν συνεχεία να αναλύσει και να περιγράψει τις συμπεριφορές των νηπίων απέναντι στην Τέχνη. Σκοπό έχει να αναδείξει τη νοηματοδότηση που πιθανώς να επηρεάζει την καλλιτεχνική αγωγή και διαδικασία, ποιοί οι παράγοντες και μέσω ποιών τρόπων υπαγορεύονται και επηρεάζονται οι ανωτέρω διαδικασίες και συμπεριφορές. Παράλληλος στόχος είναι να διερευνηθεί η εργαλειακή ή μη χρήση της Τέχνης και πως μέσω των μορφών της εξυπηρετείται «η μάθηση» και οι γενικότεροι στόχοι του σχολείου, όπως η κοινωνικοποίηση, η διαπαιδαγώγηση, η καλλιέργεια και η επικοινωνία; «Το κοινωνικό εργαστήρι» που ονομάζουμε τάξη, εν τέλει, λειτουργεί ως τέτοιο; Έχει προσδώσει στα παιδιά «την αληθινή ελευθερία και λιγότερη εξουσία» με την έννοια του Rousseau (1963) στον «Αιμίλιο ή Περί αγωγής»;

⁷ «Το πνεύμα αυτών των κανόνων είναι να παραχωρήσουμε στα παιδιά περισσότερο αληθινή ελευθερία και λιγότερη εξουσία, να τους επιτρέψουμε να κάνουν περισσότερα απ' εαυτών και να απαιτούν λιγότερα από τους άλλους. Έτσι θα συνηθίσουν από νωρίς να περιορίζουν τις επιθυμίες τους ανάλογα με τις δυνάμεις τους, και θα αισθάνονται λιγότερο τη στέρηση για όσα δεν εξαρτώνται από τη δική τους δύναμη» (Rousseau, 1963)

2.3 ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ/ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ/ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ/ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της ομάδας προς διερεύνηση, καθώς και της φύσης των ερωτημάτων προς διερεύνηση, το ερευνητικό πλαίσιο διαμορφώθηκε στοχεύοντας στην, όσο το δυνατό, ευρύτερη ενεργοποίηση των παιδιών ως υποκείμενα έρευνας. Έτσι, η συλλογή των δεδομένων μας επιτεύχθηκε με την επιλογή της ποιοτικής μεθόδου ως καταλληλότερη των περιστάσεων, των συνθηκών και των υποκειμένων μας. Με την ποιοτική μέθοδο (Γκέφου – Μαδιανού, 1999:91-182) ως επιλογή δόθηκε βαρύτητα όχι στον αριθμό των μαθητών ως μέγεθος του δείγματος, αλλά στο να θεμελιωθούν τα συμπεράσματά μας μέσα από το καταλληλότερο υλικό (Κουτσούρη, 2010:348-365).

Λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία των παιδιών (4-5 ετών) το ψυχολογικό τους προφίλ, την γνωστική τους ανάπτυξη, καθώς, και τον δεοντολογικό κώδικα που διέπει τις συνεντεύξεις, οδηγηθήκαμε στην απόρριψή τους. «Για να δεχτούμε μια συνέντευξη ως μέσον συλλογής πληροφοριών, θα πρέπει το υποκείμενο (εδώ μαθητής), σύμφωνα με την ερευνητική δεοντολογία να είναι ενημερωμένος για το θέμα της έρευνας, να έχει αποδεχτεί τη συνέντευξη, να δεσμεύεται από τα λόγια του, να κατανοεί πως αυτά που θα πει αφορούν δημόσιο λόγο και να έχουν βαρύτητα και να μπορεί να υποστηρίξει τις απόψεις του»(McLellan, McQueen, Neidig 2003:63-84 όπως παραπέμπονται στο Κουτσούρη, 2010:151).

Εφόσον, έστω και ορισμένα εκ των ανωτέρω δεν θα ήταν δυνατό να ισχύσουν για τα νήπια, η επιλογή των συνεντεύξεων (δομημένων – ημιδομημένων) είχε απορριφθεί. Άλλωστε, σύμφωνα και με τα 6 στάδια συνειδητοποίησης του Kegan (1994) τα νήπια (2-6 ετών) «αποκτούν έλεγχο των αντανακλαστικών τους και αντιλαμβάνονται τα αντικείμενα του περιβάλλοντος τους ανεξάρτητα από τον εαυτό τους. Η σκέψη τους είναι φανταστική, τα συναισθήματα παρορμητικά και οι κοινωνικές τους σχέσεις εγωκεντρικές. Παίρνουν αποφάσεις με βάση τα άτομα που αναγνωρίζουν πως έχουν εξουσία στη ζωή τους» (Μπόζνου Π- Χρήστου Μ, 2016).

Συνεπώς, «οι σχέσεις εξουσίας» που σχετίζονται την «ιστορική κατασκευή κωδικών συμπεριφοράς» κατά τη Φουκωϊκή έννοια (Χάφτον,2003) (γονέων, συγγενών, δασκάλων) θα είχαν διαβάλλει τις πληροφορίες μας.

Ο Κρασανάκης, περιγράφοντας το ψυχολογικό προφίλ των νηπίων, αναφέρει πως «βρίσκεται σε μια παράξενη κοινωνική κατάσταση» ενώ, βρίσκεται σε υπό την άμεση εξάρτηση των μεγάλων γύρω του, «προσπαθεί να ελκύσει την προσοχή» τους, «να τους κάνει να το ακούσουν, να το προσέξουν, να παρατηρήσουν τις ενέργειές του, να αναγνωρίσουν την παρουσία και τη δράση του. Όσο προχωρά η ηλικία [...] το νήπιο επηρεάζεται από την ομαδική ζωή. Η ομάδα αποτελεί στήριγμα και μέσο συγκρίσεως της δικής τους ζωής. Οι κρίσεις περιορίζονται, ο εγωκεντρισμός κάμπτεται και η κοινωνικοποίηση γίνεται ευχερέστερα» (Κούρτη,τόμος Β, 2002:15-23).

Αναπόφευκτα, η συμμετοχική παρατήρηση επιλέχθηκε ως μέθοδος συλλογής δεδομένων ποιοτικού χαρακτήρα. Λαμβάνοντας υπόψη τα πλεονεκτήματα της μεθόδου που αφορούν στην «έρευνα των κοινωνικών συμπεριφορών και διαδικασιών στον «φυσικό» χώρο (naturalsetting) που συμβαίνουν και διαδραματίζονται και στη συλλογή δεδομένων και πληροφοριών σε βάθος». Η εν λόγω μέθοδος παρέχει ένα είδος προστασίας στον ερευνητή καθώς του παρέχεται η δυνατότητα συλλογής, διασταύρωσης και ελέγχου της πληροφορίας υπό συστηματική παρατήρηση, «συμμετοχή σε διαδικασίες και δραστηριότητες, συζητήσεις και συνδυασμούς των μεθόδων» (Ιωσηφίδης, 2008:128-130).

Μέσα από την διαδικασία αυτή και εν είδει συζητήσεων, λήφθησαν πληροφορίες και από τις νηπιαγωγούς του τμήματος για τις απόψεις τους, αφενός, και για τις συμπεριφορές των μαθητών τους σε σχέση με τα ερευνητικά μας ευρήματα. Απ' την άλλη, οι γονείς των παιδιών, αφού ερωτήθηκαν μέσω μιας επιστολής μας για την παρουσία της ερευνήτριας στο σχολείο, συμφώνησαν υπογράφοντας το έντυπο συναίνεσης διεξαγωγής της έρευνας. Σε δεύτερο χρόνο, ζητήθηκε και η δική τους άποψη μέσω ενός ερωτηματολογίου που το συμπλήρωσαν κατά πλειοψηφία (εκτός των γονιών μιας μαθήτριας λόγω οικογενειακών ζητημάτων υγείας). Με ορισμένους γονείς υπήρξε κάποια επαφή και συζήτηση, αλλά δεν επιδιώχθηκε συστηματικά γιατί δεν ήταν αυτό στην ουσία, το προς διερεύνηση ζήτημα.

Η προσπάθεια από μέρους μας ήταν το ερωτηματολόγιο να είναι λειτουργικό για την δική μας έρευνα και κυρίως για τους γονείς των νηπίων να μην νιώσουν ότι αυτό θα συνιστούσε «μια εισβολή στη ζωή του απαντώντος» είτε λόγω χρονοβόρας διαδικασίας συμπλήρωσης [...] ή ευαίσθητων ερωτήσεων είτε εξ' αιτίας της πιθανής παράβασης του προσωπικού του χώρου» (CohenManionMorrison, 2007:413-419).

2.4 Η ΤΑΞΗ ΤΟΥ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟΥ ΩΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ

Στην τάξη την οποία ερευνούμε διδάσκουν δύο νηπιαγωγοί η κ. Μαρία (Διευθύντρια) και η κ. Κατερίνα. Ο αριθμός των παιδιών είναι 18, εξ' αυτών τα 11 είναι νήπια ενώ, τα προνήπια είναι 7. Σε κατανομή φύλου τα 10 είναι κορίτσια και τα 8 αγόρια. Όλα τους διαμένουν στην περιοχή όπου βρίσκεται το σχολείο (σε χωριό όμορου δήμου αυτού της Θεσ/νίκης).

Για την εκπόνηση της έρευνας αυτής, η διαδικασία εύρεσης σχολικής μονάδας ξεκίνησε την Άνοιξη του 2016. Εξ' αρχής είχε επιλεγεί το ένα από τα δύο νηπιαγωγεία της περιοχής όπου διαμένω. Ως μητέρα δύο μικρών παιδιών θα εξυπηρετούσε το να μην χάνεται χρόνος στην μετάβαση προς κι αποχώρηση από το σχολείο, καθώς έπρεπε να γίνει η ίδια διαδικασία και με τα δικά μου παιδιά. Η διευθύντρια του νηπιαγωγείου έδειξε προθυμία, στην αρχή, στην ιδέα να διεξαχθεί μια επιτόπια έρευνα εντός της σχολικής μονάδας. Άλλωστε υπήρξε και η νηπιαγωγός του πρώτου μου παιδιού επί διετία (2014-15 και 2015-16). Εκ των υστέρων, όμως, τα πράγματα άλλαξαν άρδην. Οδηγηθήκαμε σε λανθασμένες διαδικασίες που απαιτούνται για την απόκτηση της άδειας εισόδου σε σχολείο Α' Βάθμιας εκπαίδευσης, με αποτέλεσμα να μας ζητηθεί από την Διευθύντρια να πάρουμε άδεια εισόδου από τη σχολική σύμβουλο (μη σύννομο). Η αίτηση προς την σύμβουλο κατατέθηκε τον Ιούνιο του 2016 χωρίς να λάβουμε ποτέ απάντηση (ευλόγως καθώς η σχολική σύμβουλος είναι αναρμόδια των διαδικασιών χορηγήσεως αδειών εισόδου).

Περί τα τέλη Σεπτεμβρίου (2016) και ενώ ο δεύτερος, πλέον, γιός μου ξεκίνησε τη φοίτηση του ως προνήπιο στο εν λόγω σχολείο, οι νηπιαγωγοί με κάλεσαν καθώς διαπίστωσαν πως το παιδί μου «έχει θέμα συμπεριφοράς στο σχολείο» .

Μετά από ενδελεχή κουβέντα με το παιδί μου, με τους συμμαθητές του (ζούμε σε κοινό κοινωνικό περίγυρο και γνωριζόμαστε) και με τους γονείς των παιδιών, διαπιστώνουμε ότι τα επιχειρήματα των νηπιαγωγών όχι μόνο είναι αναληθή όσον αφορούν το παιδί μου, αλλά το ζήτημα αφορά σε ένα άλλο παιδί. Πιθανόν οι δύο νέες νηπιαγωγοί (στο σύνολο είναι τρεις) που προσφάτως ήρθαν στην σχολική μονάδα (η μια μάλιστα υπηρέτησε μόλις τρεις ημέρες) δεν γνώριζαν τα παιδιά, τα ονόματά τους και τους γονείς τους και βρισκόταν σε σύγχυση.

Τελικά το παιδί μου πήρε μεταγραφή. Πριν αυτή τελεσιδικήσει μου ζητήθηκε να παραμείνει το παιδί στο σχολείο καθώς «δεν ήταν» το δικό μου παιδί αυτό που δημιουργούσε ζητήματα συμπεριφοράς, μα κάποιος συμμαθητής του. Μάλιστα, η Διευθύντρια συνέδεσε το γεγονός της μεταγραφής μ' αυτό της έρευνας. Μια μεταγραφή θα μπορούσε να αποτελέσει δυσφήμιση για το σχολείο της. Αναπόφευκτα, η απάντησή που έλαβαν ήταν αρνητική και αποχώρησα.

Το παιδί μου συνέχισε μια δημιουργική κι ευχάριστη σχολική χρονιά, απ' ότι αποδείχτηκε, στο διπλανό νηπιαγωγείο, κι εγώ αφού διαπίστωσα την παραπλανητική οδό που οδηγήθηκα προς απόκτηση της άδειας εισόδου συναντήθηκα η ίδια με τον Διευθυντή Εκπαίδευσης της περιοχής μου με σκοπό να ζητήσω να ερευνήσω μια άλλη σχολική μονάδα.

Έχοντας συνεργαστεί η ίδια προσωπικά με τις Διευθύνσεις Εκπαίδευσης προγενέστερα (καθώς είχα διατελέσει υπεύθυνη-παιδείας ως δημοτική σύμβουλος της διοίκησης του Δήμου όπου ζω) μου δόθηκε η άδεια σχεδόν αμέσως - εντός δύο ημερών. Διαφορετικά αν εκκινούσα την χρονοβόρα διαδικασία να λάβω άδεια από το υπουργείο, θα απαιτούσε ένα τετράμηνο ή στην καλύτερη των περιπτώσεων ένα τρίμηνο. Το διάστημα αυτό θα ήταν απαγορευτικό για τα χρονοδιαγράμματα του Μεταπτυχιακού. Ο Διευθυντής Εκπαίδευσης πρότεινε την είσοδο μου ως θέμα στο ΠΥΣΠΕ και έχοντας πλέον την άδεια ξεκίνησα την επαφή μου με το «νέο» νηπιαγωγείο.

Με την διευθύντρια του νηπιαγωγείου γνωρίζομαστε από πριν, στα πλαίσια της μεταξύ μας συνεργασίας (αυτή ως διευθύντρια σχολείου και η γράφουσα ως υπεύθυνη παιδείας του Δήμου). Η συνεργασία μας, από τις πρώτες επαφές για την εκπόνηση της έρευνας, ήταν άψογη. Μου ζητήθηκε να συντάξω μια επιστολή προς τους γονείς με την οποία θα παρουσιάσω ένα συνοπτικό βιογραφικό και τους σκοπούς της έρευνας, ώστε να νιώθουν ασφαλείς οι ίδιοι και τα παιδιά τους κατ' επέκταση. Τους διαβεβαίωσα πως δεν πρόκειται να διαρρεύσουν ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, καθώς και για το υλικό που θα συλλεγεί, θα διασφαλιστούν τα πλαίσια της ανωνυμίας. Επίσης, εξήγησα πως θα διατηρήσω το προσωπικό μου ημερολόγιο για καταγραφή των συμπεριφορών και θα φωτογραφίσω τα έργα, τις δραστηριότητες και τα παιχνίδια των παιδιών, χωρίς όμως να περιλαμβάνονται στις λήψεις τα πρόσωπα τους.

Η πρώτη συνθήκη στο διεξάγω την έρευνα αποτέλεσε ο χρόνος εισόδου. Μπήκαμε στο νηπιαγωγείο τον μήνα Νοέμβριο του 2016, καθώς θα έπρεπε να περάσει ο χρόνος που απαιτείται ως προσαρμογή στο σχολείο. Διευθυντής εκπαίδευσης και διεύθυνση του νηπιαγωγείου έθεσαν από κοινού την ανωτέρω προϋπόθεση και δεν υπήρχε εναλλακτική παρά να την σεβαστούμε. Άλλωστε, δεν θα είχε νόημα όσον αφορά στην έρευνα, να προχωρήσουμε σε συλλογή πληροφοριών, οι οποίες θα είχαν επηρεαστεί από παράγοντες τέτοιου είδους (μη προσαρμογής).

Ακολουθήθηκε η συνήθης διαδικασία και «ζήτησα την άδεια από τους ενήλικους (εκπαιδευτικούς και γονείς) και όχι από τα παιδιά, προκειμένου να μελετήσω τη ζωή τους» (Αυγητίδου, 2006:38).

Η ηλικία που μας αφορά ερευνητικά, πρώτον χαρακτηρίζεται από εγωκεντρισμό ως νοητική κατάσταση και κατά δεύτερον «ο πειθαναγκασμός που του επιβάλει ο ενήλικος και που αποτελεί πηγή χειρονομίας, οδηγεί στην ενίσχυση [αυτού] του παιδικού εγωκεντρισμού, αντιτίθεται τελικά στη συνεργασία, η οποία προϋποθέτει την αυτονομία». Επίσης, η συνεργασία και η αυτονομία είναι προϊόντα αμοιβαίου σεβασμού και γενικά απορρέουν από σχέσεις μεταξύ ίσων. Αν στα ανωτέρω προστεθεί κι η αστάθεια με την οποία χαρακτηρίζεται ο χαρακτήρας των παιδιών, θα

έχουμε ένα σύνολο παραγόντων αποτρεπτικά στην ανάπτυξη της συνεργασίας (Reymond-Rivier, 1999:95-107).

Η συνεργασία αποτελεί εξισορροπητικό και κρίσιμο παράγοντα για την επιτυχή διεξαγωγή μιας εθνογραφίας σε σχολικό περιβάλλον. Προς το σκοπό της διατήρησης του αισθήματος αυτονομίας και συνεργασίας εντός τάξης, κατά τη γνωριμίας μας με τα παιδιά τους ζητήσαμε «την άδεια να μελετηθούν». Θα μπορούσε, βέβαια, να θεωρηθεί «ως ένα βαθμό πλασματική».

Έχοντας απέναντί μου τα παιδιά, τους εξήγησα το ρόλο μου, τι πρόκειται να κάνω, πως θα χρησιμοποιήσω το υλικό μου και τι γνωρίζω να κάνω στην τάξη. (Αργότερα μου ζητούσαν λύσεις και βοήθεια όσον αφορά στη ζωγραφική). Η πρώτη επαφή ήταν πολύ ευχάριστη και μάλιστα πήραμε την έγκρισή τους να βρίσκομαι καθημερινά στην τάξη «δια βοής» και χειροκροτώντας.

Το σχολικό περιβάλλον, υψίστης παιδαγωγικής και όχι μόνο σημασίας, είναι αυτό που θα διαμορφώσει τις συνθήκες αρέσκειας ή δυσαρέσκειας των νηπίων στο πλαίσιο της ανάπτυξης των σχέσεων με τους εκπαιδευτικούς. Τα χρώματα, το φως, τα λειτουργικά έπιπλα ακόμη και το μέγεθος της τάξης θα καθορίσουν αν θα νιώθει βολικά ή όχι και ο συνδυασμός τους θα επηρεάζουν τελικά την ίδια την μάθηση (Candini, 2000:232-254).

Σύμφωνα με τον Οδηγό του Νηπιαγωγού (2006) το Νηπιαγωγείο «ως χώρος μάθησης που απευθύνεται σε μικρά παιδιά» θα πρέπει να πληροί προϋποθέσεις ασφάλειας, να είναι ως χώρος ελκυστικός, «να προωθεί την αυτονομία του» και να τους προσφέρει ερεθίσματα ώστε να λαμβάνουν μέρος σε δραστηριότητες με απώτερο σκοπό την «φυσική, νοητική και κοινωνική τους ανάπτυξη» (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2006:57-63).

Ειδικότερα, η τάξη όπου έλαβε χώρα η έρευνα μας, ακολουθεί μια περιμετρική διάταξη «των γωνιών». Άλλωστε, το παιδί έχει τοποθετηθεί «στο κέντρο της

⁸Ήδη είχαμε στα χέρια μας την άδεια εισόδου οπότε το ερώτημα ήταν «ρητορικό». Ακόμη και αρνητικά να απαντούσαν τα παιδιά θα το εκλαμβάναμε νομίζω ως μια παράμετρο της έρευνας και αυτή θα συνεχιζόταν κανονικά, ενώ, η αρνητική απάντηση θα τύχαινε περεταίρω ερμηνείας.

εκπαιδευτικής δράσης». Εκτός του σχολικού προγράμματος ακόμη και ο χώρος είναι προσαρμοσμένος στα «ενδιαφέροντα και στις φυσικές τάσεις του παιδιού». «Η οργάνωση του χώρου του νηπιαγωγείου νοείται ως προέκταση του παιδικού σώματος» (Τσίγκρα, 2002:389-396).

Η καθεμιά απ' αυτές τις γωνιές είναι ο οριοθετημένος χώρος για την διεξαγωγή είτε παιχνιδιού είτε δραστηριότητας. Απαριθμώντας τες κανείς θα αναφερθεί στην «γωνιά με το σπιτάκι» (το σπιτάκι αποτελεί μια μικρογραφία, αναπαράσταση ενός σπιτιού, έχει κουζίνα, τραπεζαρία, κούνια μωρού, ακόμη και τις ηλεκτρικές συσκευές του σπιτιού όπως ηλεκτρική σκούπα ή σιδερώστρα). Εκεί τα παιδιά παίζουν σκηνές από τα οικογενειακά τους περιβάλλοντα ή και φανταστικές. Παίρνει το καθένα τους τον ρόλο (μπαμπάς, μαμά, παιδί κοκ) είτε που του αρέσει, είτε που θεωρεί ότι του ταιριάζει λόγω κοινωνικών κατασκευών. Τα αγόρια σπανίως συμμαζεύουν την τραπεζαρία στο σπιτάκι γιατί είναι «δουλειά της μαμάς». Όπως, ουδέποτε παρατηρήσαμε την ζωγραφική απόδοση τέτοιων σκηνών από τα αγόρια! Τα κορίτσια από την άλλη το κάνουν γιατί τους είναι κάτι το οικείο.

Τέτοιου είδους στερεότυπα, παρατηρούμε, ότικατά τη διάρκεια των ελεύθερων δραστηριοτήτων δεν σχολιάζονται, δεν αντιμετωπίζονται με επιχειρήματα, περνάνε σχεδόν απαρατήρητα από τις νηπιαγωγούς. Στο πνεύμα της ελεύθερης επιλογής γωνιάς από το παιδί, η δασκάλα δεν παρεμβαίνει (εκτός ειδικών περιπτώσεων όπως αντιπαλότητες ή διαφωνίες). Κατά τις οργανωμένες δραστηριότητες, όμως, επικρατεί ένα κλίμα ισότητας, έχοντας όλοι τα ίδια δικαιώματα και τις αντίστοιχες υποχρεώσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, «ο θεσμός του βοηθού». Καθένα από τα παιδιά για μία εβδομάδα βοηθούν την κυρία τους σε όλες τις δουλειές, ακόμη και στο καθάρισμα ή στην τακτοποίηση της αίθουσας. Στην περίπτωση αυτή δεν παρατηρήθηκε να κατηγοριοποιείται η δραστηριότητα τους γιατί τους «επιβάλλεται» από την νηπιαγωγό.

Στη συνέχεια το SuperMarket βρίσκεται σε εγγύτητα με το σπιτάκι για λειτουργικούς λόγους που εξυπηρετούν το παιχνίδι. Ράφια με μικρογραφίες-αντίγραφα προϊόντων δίνουν στα παιδιά την επιλογή του να κάνουν αγορές. Από λαχανικά και φρούτα μέχρι κρέας και ρύζι, ακόμη, υπάρχει καροτσάκι και ταμειακή για τα ψώνια, ώστε η μιμητική συμπεριφορά να εξασκηθεί πλήρως. Άλλωστε όπως τονίζεται από την

Αυγητίδου (2014), τα παιδιά παίζοντας «εκδηλώνουν τα ενδιαφέροντα τους και τα αποθέματα γνώσης τους σχετικά με συγκεκριμένες θεματικές ή αντικείμενα».

Σύμφωνα με τον Bourdieu (όπως παραπέμπεται στο Queiroz, 2000) «το να κοινωνικοποιείται κανείς πρακτικά σημαίνει να κοινωνικοποιείται άμεσα, μαθαίνοντας από την καθημερινή ζωή με τη μίμηση. Μαθαίνει κανείς πρακτικές γνώσεις, δηλαδή γνώσεις που δεν συγκροτούνται σε γνώσεις, που δε χωρίζονται από τις πράξεις όπου εφαρμόζονται. Οι μηχανισμοί αυτοί της «μη παιδαγωγικής» εκπαίδευσης είναι η κατάδυση (είμαστε άμεσα «εμβαπτισμένοι»), η ενσωμάτωση (μαθαίνουμε με το «σώμα») και η απομίμηση (mimesis). Η ουσία του *modus operandi*, η οποία ορίζει την πρακτική γνώση, μεταβιβάζεται με την πρακτική, μέσα από πραγματικές συνθήκες, χωρίς πρόσβαση στο επίπεδο του λόγου. Δεν μιμούμαστε «μοντέλα αλλά τις πράξεις των άλλων» (Queiroz, 2000:25-38).

Υπάρχει η γωνιά της απλώστρας όπου τα κορίτσια, συνήθως, παίζουν με κούκλες. Στην απλώστρα απλώνουν ρούχα, τα μαζεύουν και κυρίως μαθαίνουν πως να τα διπλώνουν και να τα ταξινομούν. Κατ' αυτόν τον τρόπο αναπτύσσουν και βελτιώνουν τις κινητικές τους δεξιότητες που θα τα βοηθήσει στη συνέχεια στην γραφοκινητική και καλλιτεχνική τους απόδοση.

Δεσπόζουσα θέση κατέχει η γωνιά της Δανειστικής βιβλιοθήκης απ' την οποία τα παιδιά σε εβδομαδιαία βάση, κάθε Παρασκευή, δανείζονται ένα βιβλίο με σκοπό να το διαβάσουν στο σπίτι με τους γονείς τους ή κάποιον οικείο.

Όταν τα παιδιά ήρθαν σε επαφή για πρώτη φορά με την έννοια του δανεισμού των βιβλίων και προκειμένου να αντιληφθούν την όλη διαδικασία, η νηπιαγωγός στην παρεούλα, τους εξηγεί ότι θα κάνουν μεταξύ τους μια συμφωνία- ένα συμβόλαιο το οποίο θα υπογράψουν (τους εξηγεί λεπτομερώς τι σημαίνει «υπογράφο») και το οποίο θα καθορίζει τους τρόπους με τους οποίους συμπεριφερόμαστε στα βιβλία.

«Δεν τα πατάμε.

Δεν τα πετάμε.

Δεν τα σκίζουμε.

Δεν τα μουτζουρώνουμε.

Δεν τα δαγκώνουμε.

Δεν τα λερώνουμε.

Δεν τα αφήνουμε στα μικρότερα αδέρφια μας.»

Τονίζει η νηπιαγωγός και συμφωνούν όλοι τους υπογράφοντας στα «συμβόλαια δανεισμού».

Τα βιβλία τοποθετούνται στην ειδική τσάντα την οποία τα παιδιά ζωγράφισαν με ακρυλικά χρώματα. Το καθένα έφτιαξε την προσωπογραφία του στην μια της πλευρά και μ' αυτήν τη τσάντα τα παιδιά μεταφέρουν τα βιβλία που δανείζονται κάθε Παρασκευή. Το χαρακτηριστικό των self-portraits των παιδιών είναι ότι το καθένα χρησιμοποίησε τα αγαπημένα χρώματα ή για να είμαστε ακριβέστεροι, τα χρώματα που χρησιμοποιούν συνήθως και στις άλλες τους ζωγραφιές με μαρκαδόρους ή μπογιές. Επίσης, υπάρχουν παιδιά τα οποία απέδωσαν στα πορτρέτα τους χαρακτηριστικά του εαυτού τους, λόγου χάρη μικρά μάτια, μεγάλες βλεφαρίδες, σμιχτά μάτια, μεγάλα αυτιά ή χείλη, χρώμα μαλλιών και στυλ κλπ. Το αποτέλεσμα ήταν να μην χρειάζεται να μου πουν τα παιδιά σε ποιόν ανήκει η κάθε τσάντα. Τα self-portraits ήταν αναγνωρίσιμα. Τα παιδιά ως διαδικασία αναγνωρίζουν και έχουν επίγνωση της εξωτερικής τους εικόνας και εν συνεχεία μεταφέρουν στοιχεία αυτής, έστω και αφαιρετικά, πάνω στη ζωγραφική τους επιφάνεια.

Το κάθε λογοτεχνικό κείμενο, το οποίο διαβάζεται από τον γονέα ή κάποιον οικείο, στη συνέχεια αποδίδεται ζωγραφικά σε ένα ειδικό έντυπο το οποίο κάθε βδομάδα ανανεώνεται και συνοδεύει το κάθε βιβλίο. Το παιδί αφού ακούσει το κείμενο, το συζητά με τον γονέα και επιλέγει να ζωγραφίσει είτε κάτι που του άρεσε, είτε κάτι που τον εντυπωσίασε ή απλώς κάτι που φαντάζεται πάντοτε σε αναφορά με το βιβλίο. Μπορεί να χρησιμοποιήσει οποιοδήποτε υλικό για την ζωγραφική του μα τα περισσότερα επιλέγουν μαρκαδόρους ή κηρομπογιές γιατί απ' ότι μας λένε «γράφουν ζωντανά χρώματα». Αυτό που επιτυγχάνεται με την διαδικασία να φτάσει το βιβλίο στο σπίτι και να αναγνωστεί από τον γονέα και στη συνέχεια να δράσει ως ερέθισμα για την παραγωγή ενός σχεδίου ή μιας ζωγραφιάς και επιπλέον ως ένας τρόπος της γονεϊκής συμμετοχής.

«Σε ένα πρόγραμμα υγιούς φιλοκοινωνικής εκπαίδευσης οι γονείς αποτελούν απαραίτητο στοιχείο». Ο άλλος τρόπος αυτής της συμμετοχής επιτυγχάνεται όταν οι γονείς περνούν λίγο χρόνο στο σχολείο συμμετέχοντας σε δραστηριότητες (Gassin,

2002:103-122). Η έρευνα κατέγραψε τέτοιου είδους συμμετοχές. Ανά τακτά χρονικά διαστήματα καλείται στο σχολείο ένας γονέας και παρουσιάζει στην παρεούλα είτε το επάγγελμά του, είτε συζητούν κάποιο θέμα για το οποίο ο γονέας σχετίζεται ή έχει καταρτιστεί. Εν συνεχεία, η συζήτηση αυτή αποτελεί το ερέθισμα για περεταίρω δραστηριότητες (δραματοποίηση, ζωγραφική, μαγειρική κλπ) ή αποτελεί την επισφράγιση της συζήτησης ενός θέματος που τα έχει απασχολήσει εκ των προτέρων.

Επιπρόσθετα, σε μεγάλες γιορτές, λόγω χάρη τα Χριστούγεννα, οι γονείς προσκλήθηκαν στην τάξη και δημιούργησαν με τα παιδιά τους ζωγραφιές, κατασκευές και στολίδια με διάφορα, ακόμη και άχρηστα υλικά. Απ' ότι μας είπε η νηπιαγωγός «θεωρείται ζήτημα μεγάλης σημασίας να περάσουν τα παιδιά τις μέρες αυτές (Χριστούγεννα) χρόνο δημιουργικό με τα παιδιά τους». Κάποιοι γονείς το επιχειρούν, απ' ότι διαπιστώνει. Αλλά, κάποιοι άλλοι δεν έχουν τον χρόνο και δεν το κάνουν. «Αν τους καλέσεις στο σχολείο, θα 'ρθουν, οπότε το διοργανώνουμε εμείς... και σπανίως κάποιος λείπει», συμπληρώνει.

Με τον τρόπο αυτό, προάγεται ένας ουσιαστικός διάλογος μεταξύ παιδιού-γονέα, εκτιμούνται οι οικογενειακές παραδόσεις και αυτές της κουλτούρας και τελικά αυτό καθίσταται ευεργετικό για τον εκπαιδευτικό ο οποίος κατανοεί με αμεσότητα το περιβάλλον και την κουλτούρα του μαθητή (Gassin, 2002:103-122). Τέλος, ο γονέας νιώθει οικειότητα και σιγουριά αφού έστω και εν μέρει γνώρισε και ο ίδιος μέρος του σχολικού βίου του παιδιού του.

Στην έρευνά μας παρατηρήσαμε τη δραματοποίηση λογοτεχνικών κειμένων ως μια άλλη πτυχή χρησιμότητας της τέχνης στην εκπαίδευση. Έχοντας καταγράψει αρκετά παραδείγματα στην έρευνά μας, θα αναφερθούμε στη «Ντενεκεδούπολη»⁹ και στο «Δώρο της Παπλωματούς»¹⁰.

⁹https://paramythitis.blogspot.gr/2012/04/blog-post_21.html#.WY-F6TNJbDc (13-8-2017)

Αποφάσισα να σας κυβερνήσω και θα το κάνω! Η Ντενεκεδούπολη είναι μια πολιτεία που είναι φτιαγμένη από ντενεκέδες. Άδεια, σκουριασμένα, παλιά ντενεκεδάκια. Βρέθηκαν όλα πεταμένα σ' ένα σκουπιδότοπο κι αποφάσισαν να φτιάξουν τη δική τους πολιτεία, για να μένουν μόνα τους και να έχουν την ησυχία τους. Έχουν περίεργα ονόματα Σαρδέλας, Μηλίτσα, Βουτυρένιος, Σοφός, Οκέυ - μπαμ - μπαμ. Ο Σαρδέλας είχε πριν τον πετάξουν σαρδέλες, η Μηλίτσα είχε κομπόστα μήλο, ο Βουτυρένιος βούτυρο, ο Οκέυ - μπαμ - μπαμ είχε κόκα - κόλα κι ο Σοφός είχε μέσα του καφέ. Ζούσαν όλα πολύ ευτυχισμένα στην Ντενεκεδούπολη, ώσπου μια μέρα ένας ντενεκός ο Λαδένιος αποφάσισε να τους κυβερνήσει! Τα υπόλοιπα ντενεκεδάκια όμως δεν ήθελαν! Άρχισε αμέσως τις διαταγές: -Να μην τραγουδάτε! -Να μην χορεύετε! - Να μη μιλάτε πάνω από δύο!, - Να μη πηγαίνετε ταξίδια!, -Να μη λέτε το γράμμα Ρ, γιατί δε μ' αρέσει έτσι οι μέρες κυλούσαν! Τα ντενεκεδάκια έψαχναν τρόπους για να τον διώξουν..

Για την επέτειο του Πολυτεχνείου, 17^η Νοεμβρίου, επιλέχθηκε το βιβλίο «Ντενεκεδούπολη» της Ευγενίας Φακίνου ώστε μέσω των ηρώων του και των συμπεριφορών τους να αντιληφθούν τα παιδιά έννοιες όπως ‘ελευθερία’, ‘δημοκρατία’, ‘δικτατορία’, ‘φοιτητής’, ‘παιδεία’ κλπ. Το βιβλίο αφού αναγνώστηκε στα παιδιά και μετά από ερωτήσεις κατανόησης στην παρεούλα αποτέλεσε το σημείο εκκίνησης για μια σειρά δραστηριοτήτων. Καταρχήν αποδόθηκαν ζωγραφικά όλοι οι ήρωες του βιβλίου από τα παιδιά εν συνεχεία η δραματοποίηση έλαβε χώρα την ημέρα της επετείου. Αντί να δραματοποιηθεί από τα παιδιά, παρουσιάστηκε σε διαδραστικό κλίμα μεταξύ νηπιαγωγών και παιδιών, αφού πιο πριν, οι ήρωες κατασκευάστηκαν από χαρτόνι. Οι ήρωες ήταν όλοι τους ντενεκέδες οπότε το χαρτόνι ως υλικό ήταν το ιδανικό για να φτιαχτούν (εύκαμπτο και σταθερό συγχρόνως, μπορεί να ζωγραφιστεί με υλικά γνώριμα για τα παιδιά).

Οι ήρωες-κούκλες ήταν μεγαλύτερες από τις συμβατικές κούκλες του κουκλοθέατρου, οπότε μπορούσαν να σταθούν με αυτονομία εντός σκηνής. Η καθεμιά τους έφερε τα χαρακτηριστικά του ήρωα. Λόγου χάρη, ο Λαδένιος, ο ήρωας που συμβολίζει τον δικτάτορα Παπαδόπουλο, ζωγραφίστηκε με μυτερά φρύδια παραπέμποντας σ’ αυτόν. Κατά την δραματοποίηση, η φωνή της νηπιαγωγού έπαιρνε την χαρακτηριστική χροιά του δικτάτορα, καθώς καταπίεζε κι έδινε εντολές στα υπόλοιπα ντενεκεδάκια. Ωσπου μια μέρα, αυτά ξεσηκώθηκαν...και τον τσαλαπάτησαν.

Η δεύτερη δραματοποίηση, αυτή του βιβλίου του BrumbeauJeff, «Το Δώρο της Παπλωματούς» έλαβε χώρα παραμονές Χριστουγέννων στην γιορτή του νηπιαγωγείου και συμμετείχαν όλα τα παιδιά μ’ ένα ρόλο. Κατά την θεατρική

¹⁰http://www.diasame.gr/page.aspx?itemID=PPG1390_66 (13-8-2017)

Μια παπλωματού που ζει ψηλά σε ένα βουνό φτιάχνει θαυμάσια παπλώματα που τα δίνει μόνο στους φτωχούς. Ένας πλεονέκτης βασιλιάς που συσσωρεύει δώρα και υλικά αγαθά από τους υπηκόους του –χωρίς ωστόσο να έχει βρει την ευτυχία-- ακούει για τα ξεχωριστά αυτά παπλώματα και απαιτεί από την παπλωματού να του δωρίσει ένα. Εκείνη όμως αρνείται. Τα παπλώματά της είναι μόνο για αυτούς που τα έχουν ανάγκη. Ο βασιλιάς εξοργίζεται και υποβάλει την παπλωματού σε σκληρές δοκιμασίες που θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή της. Θα γλιτώσει η παπλωματού; Θα λυγίσει ο βασιλιάς; Θα καταλάβει το νόημα της ζωής της παπλωματούς; Και πως η τελευταία θα χειριστεί έναν βασιλιά με εξουσία και δύναμη; Η χαρά του να δίνεις, το άνοιγμα του εαυτού στον άλλον, αυτό είναι το μήνυμα του παραμυθιού. Απλό και σαφές αλλά οι διαστάσεις του πολλαπλές, αφού αφορά όλα τα πλάσματα του κόσμου, τους ανθρώπους άλλων θρησκειών και πολιτισμών, και όλη τη φύση. Πάντα υπάρχει ένα μυστικό στη γραφή των καλών παραμυθιών. Να μαθαίνουν στο παιδί, χωρίς όμως διδακτισμό! Σε αυτή την περίπτωση, το μυστικό βρίσκεται εφαρμογή μέσα από την παραχώρηση του κυρίαρχου ρόλου στην εικόνα, μια εικόνα που μαγεύει με το χρώμα, τη σαφήνεια στο πλάσιμο των χαρακτήρων, το χιούμορ, την ελευθερία στη σύνθεση και την παραμυθένια του διάσταση.

απόδοση του βιβλίου τα παιδιά παρεμβαίνουν με ποιήματα (μαθαίνουν ευκολότερα τους στίχους παρά το ελεύθερο κείμενο και είναι περιεκτικότερα) μέσω των οποίων αφηγούνται την πλοκή. Το έργο «ντύνεται» με μουσική Μάνου Χατζηδάκη, συγκεκριμένα με την μουσική του τραγουδιού «Κεμάλ», το οποίο διασκευάστηκε για τις ανάγκες της παράστασης από την νηπιαγωγό.

«Στα πολύ παλιά τα χρόνια , ζούσε μια παπλωματού

Κι έφτιαχνε παπλωματάκια, και τα μοίραζε παντού...»

Οι στίχοι περιγράφουν την ιστορία του βιβλίου και μέσα από την θεατρική του απόδοση επί σκηνής, τα παιδιά ήρθαν σε επαφή με έννοιες όπως ‘αλτρουισμός’, ‘γενναιοδωρία’, ‘ελεημοσύνη’, ‘απληστία’, ‘ανταπόδοση’, ‘αγάπη’ κλπ. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί πως οι στολές φτιάχτηκαν από υλικά που βρίσκονται στο νηπιαγωγείο και τα παιδιά συμμετείχαν σ’ αυτό.

Η «παιδαγωγικοποίηση» της θεατρικής αγωγής, «για το ίδιο το γνωστικό αντικείμενο είναι ότι δεν ξεφεύγει από τον παιδαγωγικό έλεγχο και τη θεσμοποιημένη απομόνωση του σχολείου». Η εφαρμογή του σχεδόν παρασιτική στο αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου ως μέθοδος που διδάσκεται ένα μάθημα. Επιπλέον, «δανείζεται ορολογία από τον χώρο της Τέχνης για παιδαγωγικούς σκοπούς, με αποτέλεσμα η ορολογία αυτή να πάσχει από ακαθοριστία». Τέλος, «έχει όρια όσον αφορά τις εκφραστικές δυνατότητες που προσφέρει. Η χρήση ενός εργαλείου ως ερμηνευτικού μέσου, εν προκειμένω του θεάτρου, απαιτεί τη γνώση του εργαλείου αυτού». Η γνώση του θεάτρου προϋποθέτει τη κατάκτηση του Δράματος σαν λογοτεχνικό είδος ως από την μια και από την άλλη, τη γνώση του σαν σκηνική τέχνη και πρακτική (Χοπλάρου, 2002:266-267). Υπό το ανωτέρω πρίσμα του θεάτρου ως γνωστικού αντικειμένου δεν μπορούμε να το παραβλέψουμε. Αλλά ως τέτοιο εξυπηρετεί την μάθηση.

Συνεχίζοντας την περιγραφή της οργάνωσης της τάξης χωροταξικά, θα αναφερθούμε στην γωνιά όπου τα παιδιά παίζουν με τουβλάκια ‘Lego’, ‘tombola’ ή κάποιο άλλο επιτραπέζιο που τους βολεύει να το παίξουν και πάνω στο χαλί. Συνήθως εκεί βρίσκονται τα αγόρια που παίζουν με τα αυτοκινητάκια.

Παραδίπλα και με την ίδια λογική διάταξης (τα παιχνίδια στο ράφι και τα παιδιά στο χαλί) βρίσκονται και τα ζωάκια στην δική τους γωνιά. Ένα είδος ραφιέρας, μικρή σε διαστάσεις, φιλοξενεί τα ζωάκια, τα οποία χωράνε σε μέγεθος, το καθένα, στην

παλάμη του νηπίου. Τα παιδιά αυτοσχεδιάζουν ιστορίες με τα ζώα και μάλιστα όταν υπάρξει ζώακι το οποίο δεν γνωρίζουν, η μινιατούρα λειτουργεί ως ερέθισμα για αναζήτηση πληροφοριών γι' αυτό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το «γκουάνα» για το οποίο ένα νήπιο ζήτησε να μάθει πληροφορίες από μένα που έτυχε να βρίσκομαι στο χαλί με άλλα παιδιά και να συζητούμε για τα ζώα, ειδικά για τα ερπετά.

Το κουκλοθέατρο, επίσης, αποτελεί σημείο συνάντησης των παιδιών. Έχει παρατηρηθεί πως τα πρωινά, κατά το διάστημα προσέλευσης των παιδιών στο σχολείο, τα παιδιά χαμηλών τόνων επιλέγουν να παίξουν εκεί και αλλάζουν με τα πιο κοινωνικά όταν πια η τάξη γεμίσει από μαθητές. Στη σκηνή του κουκλοθέατρου, τα παιδιά αυτοσχεδιάζουν ιστορίες που είναι επηρεασμένες είτε από το οικογενειακό περιβάλλον, το ίδιο το σχολείο και το φιλικό περιβάλλον είτε από ακούσματα, αναγνώσματα βιβλίων και παραμυθιών ή απλά από το ξεφύλλισμα ενός βιβλίου, παρατηρώντας την εικονογράφηση του. Θα μπορούσαν να αναφερθούν πολλά τέτοιου είδους παραδείγματα από την έρευνα, μα θα σταθούμε στο να αναφέρουμε την διασκευή της Κοκκινοσκουφίτσας (η οποία περιγράφεται στο πορτρέτο της Χρυσής). Επίσης, διαπιστώνεται πως τα παιδιά ακόμη και στο κουκλοθέατρο συμπεριφέρονται με βάση τις αναπαραστάσεις που έχουν και επιλέγουν τις «όμορφες κούκλες» για τον ρόλο των καλών ηρώων ενώ τις άσχημες (σκούρα χρώματα και τα ερπετά) για αυτούς των κακών.

Σύμφωνα με τον Twellman, όπως παραπέμπεται στο Πανταζής, υπάρχει μια σχέση δυναμικής μεταξύ παιχνιδιού και των διαδικασιών μάθησης και διδασκαλίας. Το παιχνίδι, ως «μορφή ζωής» ή Τέχνης χαρακτηρίζεται από τρεις παραμέτρους. Πρώτον την μάθηση, για να μπορέσει να παίξει το παιδί κάτι πρέπει να το έχει μάθει πιο πριν. Μέσω του παιχνιδιού κατανοείται με σαφήνεια και διασφαλίζεται αυτό που έμαθε και τέλος, η διαδικασία μάθησης περατώνεται και έχει διασφαλιστεί έτσι ώστε να μπορεί να το έχει στην διάθεσή του με την μορφή παιχνιδιού (Πανταζής, 1997:19).

Το κουκλοθέατρο στοχεύει στην ολόπλευρη και ισόρροπη ανάπτυξη τεχνικών και αισθητικών ικανοτήτων των παιδιών, εξοικείωση των παιδιών με την τέχνη ώστε να κάνει αντιληπτό στα παιδιά την παράμετρο της έκφρασης μέσω τέχνης (Κακανά, 1994:55).«Το κουκλοθέατρο προσφέρει στο παιδί ένα παιχνίδι αλλιότιμο, δημιουργικό, μαγευτικό με βασικό δομικό συστατικό την κούκλα. Μια

κούκλαφτιαγμένη από ζυμάρι, πηλό, χαρτοπολτό, πλαστελίνη, μπουκάλι, φρούτο, ύφασμα. Μια κούκλα φιγούρα από περιοδικό, φιγούρα-ιχνογράφημα ή ζωγραφική δημιουργία του παιδιού, μια ξύλινη κουτάλα, ένα κονσερβοκούτι, ένα σφουγγάρι, μια κάλτσα, οτιδήποτε μπορεί να πάρει μορφή, αρκεί να προσθέσουμε στόμα, μάτια, μύτη, μαλλιά» (Ματθαίου-Οικούντα, 1996:15). Τέλος, από την έρευνα προκύπτει πως οι κούκλες για τα νήπια λειτουργούν ως ζωντανοί οργανισμοί. Δεν είναι ένα άψυχο αντικείμενο. Όπως και άλλα παιχνίδια, ‘μιλάνε’, ‘πονάνε’, ‘κοιμούνται’, ‘νιώθουν’, ‘πεινάνε’. Η προσωποποίηση της κούκλας φτάνει στο βαθμό μέσα απ’ αυτήν να προβάλλεται ο ίδιος του ο εαυτός¹¹.

Δεσπόζουσα και μάλιστα στην κεντρικότερη θέση της αίθουσας βρίσκεται «η Παρεούλα». Η νηπιαγωγός σε μια παιδική καρεκλίτσα βρίσκεται κατά πρόσωπο στα παιδιά, τα οποία βρίσκονται απέναντι της σε διάταξη «Π». Στον εν λόγω χώρο τα παιδιά ξεκινούν την μέρα τους όσον αφορά στις ομαδικές δραστηριότητες. Το κάλεσμα για το μάζεμα τους εκεί, δίνεται μέσω μουσικής. Εκεί είναι ο τόπος συζητήσεων είτε των θεμάτων του σχολείου, είτε οτιδήποτε τους απασχολεί. Εκεί τραγουδούν, διαβάζουν βιβλία, κάνουν τις πρόβες για τις δραματοποιήσεις ή τα θεατρικά τους, λαμβάνουν χώρα οι μικρές γιορτές ή συναντήσεις με τους γονείς που φιλοξενούνται στην τάξη κατά καιρούς. Θα μπορούσαμε να τον παρομοιάσουμε, κατ’ αντιστοιχία, με τον χώρο του σαλονιού του σπιτιού.

Ο χώρος που υπάρχει στο κέντρο της αίθουσας καταλαμβάνεται από τα τραπεζάκια, στα οποία τα παιδιά τρώνε, ζωγραφίζουν, παίζουν επιτραπέζια παιχνίδια και κάνουν τις εργασίες που τους αναθέτει η νηπιαγωγός. Όπως έχει αναφερθεί, όλος ο εξοπλισμός του σχολείου είναι προσαρμοσμένος στο «παιδικό ανάστημα».

Η αίθουσα βαμμένη σε γαλάζιο χρώμα, είναι καταστόλιστη από τα έργα των παιδιών. Άλλα βρίσκονται στους τοίχους πάνω από ένα ορισμένο ύψος, χώρος ο οποίος εργονομικά δεν εξυπηρετεί τους μαθητές γιατί δεν φτάνουν. Άλλα βρίσκονται στους πίνακες φελιζόλ στον προθάλαμο, άλλα στην πόρτα και άλλα στα παράθυρα. Στον τοίχο πίσω από την παρεούλα υπάρχει ένας πίνακας κιμωλίας, ο οποίος εξυπηρετεί στην διεξαγωγή του μαθήματος. Εδώ αναρτούνται εικόνες και σημειώσεις της νηπιαγωγού, ενώ, μια σειρά στο επάνω μέρος καταλαμβάνεται από τους μήνες και τις

¹¹ Γιάνναρης, Γ., *Θεατρική αγωγή και παιχνίδι*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1994

εποχές, όπου το καθένα παρουσιάζεται σε ζωγραφική απόδοση. Σε κάθε αλλαγή του μήνα, αφιερώνεται ένα μάθημα στον μήνα αυτό με τις σχετικές δραστηριότητες (ζωγραφική, τραγούδι, κατασκευές, ανάγνωση κειμένου κλπ).

Στην αίθουσα, τέλος, υπάρχει ο Η/Υ τον οποίο χειρίζεται η νηπιαγωγός, τα νήπια έχουν ελεγχόμενη πρόσβαση σ' αυτόν και υπό ειδικές περιστάσεις.

2.5 ΣΥΛΛΟΓΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΔΙΟ

Η έρευνα μας έλαβε χώρα σε ένα νηπιαγωγείο της Δυτικής Θεσσαλονίκης. Το σχολείο βρίσκεται σε Τοπική Κοινότητα, Δήμου όμορου της Θεσσαλονίκης και αποτελεί το μοναδικό νηπιαγωγείο της τοπικής κοινότητας. Το νηπιαγωγείο έχει δύο τμήματα: το ολοήμερο και το κλασικό, το οποίο και ερευνήσαμε. Σ' αυτό υπηρετούν δύο νηπιαγωγοί καθώς η μια επιτελεί παράλληλη στήριξη σε μαθητή που το χρειάζεται.

Για την επίτευξη του στόχου της συλλογής των πληροφοριών επιλέξαμε την συμμετοχική παρατήρηση¹². Για τους λόγους που προαναφέρθηκαν σε αρχικό κεφάλαιο. Σε καθημερινή βάση από τον Νοέμβριο το 2016 ως τις αρχές Ιουνίου του 2017 καταγράψαμε σε προσωπικό ημερολόγιο τις συμπεριφορές των υποκειμένων της έρευνας μας. Υπήρξε, παρ' αυτά, ένα διάστημα μετά τις διακοπές των Χριστουγέννων, κατά το οποίο το σχολείο όπως και η πλειονότητα των σχολείων στον Δήμο παρέμειναν κλειστά λόγω εκτάκτων καιρικών φαινομένων.

Στα πλαίσια της συμμετοχικής παρατήρησης μας δόθηκε η ευκαιρία πολλών ωρών συζήτησης με τα παιδιά και παράλληλα η δυνατότητα πιο αποστασιοποιημένης καταγραφής. Έτσι, ο ερευνητής κατανοεί τις σκέψεις, τις αντιλήψεις και τις προσδοκίες των ατόμων που παρατηρούνται (Σταθοπούλου, 2005). Ο κάθε

¹²«Το είδος της ανθρωπολογικής έρευνας πεδίου που απαιτεί από τον ερευνητή να βλέπει τα πράγματα από την άποψη του ιθαγενή και ταυτόχρονα να παραμένει αντικειμενικός»(Erickson,2002)
Και στο Ιωσηφίδης-Σπυριδάκης(2006) όπως ο Σπυριδάκης παραπέμπει την Holly(1995) για τη συμμετοχική παρατήρηση «ο ανθρωπολόγος αναπτύσσει τεχνικές συμμετοχής εντός του χωροκοινωνικού πλαισίου στο οποίο εντάσσεται όχι με σκοπό τη γενική και αόριστη συλλογή στοιχείων, αλλά στοχεύοντας στην υιοθέτηση των βέλτιστων μέσων που θα του επιτρέψουν να χρησιμοποιήσει τις κατάλληλες ερευνητικές δράσεις για τη συλλογή εκείνων ακριβώς των δεδομένων που τον ενδιαφέρουν»
Και ως όρος «ποδηλώνει τον διττό χαρακτήρα του εθνογράφου στο πεδίο έρευνας» (Σερεμετάκη,2017).

μαθητήςμελετήθηκε ως μονάδα που, όμως, ανήκει και δραστηριοποιείται σε μια ευρύτερη (σχολείο), η οποία πολλές φορές έτυχε σύγκρισης με άλλες (οικογένεια, διπλανό σχολείο κλπ).

Πληροφορίες για τον κάθε μαθητή πήραμε από την νηπιαγωγό και τους γονείς των παιδιών, πάντα με γνώμονα τα ερευνητικά μας ερωτήματα, έτσι ώστε η άποψη που προκύπτει από την έρευνα να είναι όσο το δυνατό πιο εμπλουτισμένη. Πώς αξιολογούν οι γονείς την σχέση των παιδιών τους με την Τέχνη και πώς αντίστοιχα η νηπιαγωγός, η οποία έρχεται σε άμεση διαπραγμάτευση; Ποιά η άποψη των παιδιών; Η πολύπλευρη συλλογή πληροφοριών ουσιαστικά ωφελεί στην διασταύρωσή τους. Μέσα από τις κουβέντες μας με τα παιδιά είχαμε την δυνατότητα να τις «αμφισβητήσω» εν μέρει, υπενθυμίζοντας τους αν κάποια στιγμή τα λεγόμενά τους έρχονταν σε αντίθεση με κάτι που είχε συμβεί προγενέστερα. Αυτό γινόταν με πολύ διακριτικό αλλά κατατοπιστικό τρόπο για το παιδί, ώστε να μην έρθει σε δύσκολη θέση και τον/την χαρακτηρίσουν οι συμμαθητές του/της ότι ψεύδεται. Αν λόγου χάρη ένα παιδί αναφέρει πως «δεν μου αρέσει το τραγούδι», του υπενθυμίζει ότι «μου φάνηκε» πως απολάμβανε και συμμετείχε την ώρα που τραγουδούσαν και μάλιστα, χτυπούσε παλαμάκια. Οπότε και το παιδί ξαναεπεξεργάζεται την ερώτησή μας, τα γεγονότα και συνεχίζουμε την κουβέντα μας.

Το νηπιαγωγείο ως πεδίο έρευνας είναι καταλυτικής σημασίας.«Ο χώρος κάνει τη διαφορά», πρέπει να αντιμετωπιστεί ως «αυτονόητη επικράτεια» και να γίνει αντιληπτός ως φορέας [...] «αλλαγών που λαμβάνουν χώρα μέσα από αυτόν, στην ολότητα του ως τέτοιος» (Σπυριδάκης, 2006:191-192).

Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα πεδίο ιδιαίτερης δυναμικής και χαρακτηριστικών. Η τρυφερή ηλικία των παιδιών δεν σε προδιαθέτει για κάποιες αντιδράσεις και πιθανόν να εκπλήξουν τον ερευνητή. Τα παιδιά εξ' αιτίας της ειλικρίνειας που τα χαρακτηρίζει, εξωτερικεύουν εξίσου τα συναισθήματά τους είτε θετικά είτε αρνητικά. Κατά τη διάρκεια μαθήματος (αυτό περί συναισθημάτων) μαθήτρια απάντησε στην δασκάλα πως «δεν περνάω καλά στο σχολείο γιατί με μαλώνεις». Το παιδί απ' ότι φάνηκε, στη συνέχεια της κουβέντας, είχε την επίγνωση ότι «το μάλωμα» δεν ήταν αυτοσκοπός της νηπιαγωγού, αλλά η συνέπεια της απειθαρχίας ή της μη επιτρεπτής συμπεριφοράς της μαθήτριας. Αλλά ως απάντηση,

θα έλεγε κανείς πως ήταν μεστή νοημάτων, θα μπορούσε να ερμηνευτεί με πολλούς τρόπους και η μαθήτρια ειλικρινέστατη και θαρραλέα. Από την άλλη, η νηπιαγωγός έδωσε το έδαφος στα παιδιά να εκφράζουν το οτιδήποτε νιώθουν και έτσι το κλίμα εντός τάξης είναι ένα κλίμα κατανόησης και κυρίως εμπιστοσύνης. Υπό αυτήν την έννοια, τα εμπόδια στις σχέσεις ξεπερνιούνται και δεν υποβόσκει κάτι δρώντας ως κατασταλτικός παράγοντας δημιουργώντας περεταίρω και ευρύτερα ζητήματα.

Γενικότερα, αν χαρακτηρίζαμε το κλίμα που επικρατεί στην τάξη, θα λέγαμε πως είναι ευχάριστο και οικείο. Οι νηπιαγωγοί έχουν διαμορφώσει έτσι τις συνθήκες επικοινωνίας και συνύπαρξης στο χώρο, ώστε σε πολλές περιπτώσεις τα παιδιά να λένε πως «η κυρία στο σχολείο είναι όπως η μαμά μας στο σπίτι».

Επιπλέον, παρατηρήσαμε πως τα παιδιά τρέφουν ιδιαίτερα συναισθήματα για τη δασκάλα τους και υπάρχει μια αμφίδρομη έκφραση αυτής της αγάπης. Τα παιδιά αγκαλιάζουν την κυρία τους κι αντίστροφα. Υπάρχουν στιγμές κι ενώ η νηπιαγωγός βρίσκεται στο χαλί της παρεούλας (εν ώρα μαθήματος) να ξεχθούν όλα τα παιδιά κατά πάνω της για να την αγκαλιάσουν και να γίνουν ένα «κουβάρι ανθρώπων» πάνω στο χαλί. Ο ένας, κυριολεκτικά, πάνω στον άλλο. Ή κάποιες στιγμές που η δασκάλα φοράει τα «κοκαλάκια» των κοριτσιών στα μαλλιά της. Με αποτέλεσμα να φοράνε σε καθημερινή βάση διαφορετικά ώστε η δασκάλα να εντυπωσιαστεί και να διαλέξει αυτό που της αρέσει.

Προς τα τέλη της χρονιάς και ενώ οι νηπιαγωγοί προετοιμάζουν το έδαφος αποχώρησης των μεγάλων νηπίων για το δημοτικό, τα τελευταία νιώθουν πως θα τους λείπουν οι στιγμές και αναφέρουν (με μια έννοια υπόσχεσης) ότι θα έρχονται να την βλέπουν από το παράθυρο και να της λένε καλημέρα. (Το νηπιαγωγείο συναυλίζεται με το οικείο Δημοτικό σχολείο της τοπικής κοινότητας).

2.6 ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ

Ο ανθρωπολόγος¹³ σήμερα στο πεδίο έπαψε να είναι βασιλιάς. Αναζητά συνομιλητές που στέκονται κριτικά απέναντι στην δική του αφήγηση. Στοχεύει σ' ένα είδους διαλογικότητας εντοπίζοντας σημεία σημαίνουσας σημασίας για τους πληροφορητές και την έρευνα εν γένει. Έχοντας εντοπίσει πληροφορίες κλειδιά, ανοίγονται ρωγμές προς περαιτέρω διεξόδυση και τίθεται υπό αμφισβήτηση η ίδια η γνώση του ανθρωπολόγου και ο ρόλος του. Διυλίζονται οι πληροφορίες οι οποίες είναι παραπλανητικές, είτε αποσιωπούν είτε υπερτονίζουν χαρακτηριστικά και γεγονότα. Η συλλογή των πληροφοριών γίνεται με τρόπο ώστε να ξεφύγει από δεδομένα που έχουν τεθεί από λόγους. Υπό τα ανωτέρω, η ανθρωπολογία απέκτησε έναν αναστοχαστικό χαρακτήρα, απεικονίζει με αναλυτικό τρόπο την επιτόπια γνώση «εκ των έσω».

Ο ρόλος του ερευνητή ή η θέση του στην ερευνητική μελέτη τίθενται υπό διαρκή συζήτηση. Ο ερευνητής είναι σκεπτικός έναντι των προκαταλήψεων του, των αξιών και των υποθέσεων. Επίσης, προσωπικές εμπειρίες ή ο τρόπος συνεργασίας με τους συμμετέχοντες αντιμετωπίζονται υπό αυτό το πρίσμα συζήτησης και αναστοχασμού καθώς «επηρεάζουν τις ερμηνείες και τα συμπεράσματα» που φτάνει ο ερευνητής (Creswell, 2011:79).

Ο Ανθρωπολόγος υπόκειται σε μια νοητική αποστασιοποίηση ενώ βρίσκεται στο πεδίο, με σκοπό να δει τον εαυτό του ως κομμάτι του. Η πρότερη γνώση παραμερίζεται και διερευνά πληροφορίες χωρίς να προκαταβάλλει τον συμμετέχοντα. Στην έρευνά μας, λαμβάνοντας υπόψη την έννοια της διατομικότητας¹⁴- «τα άτομα συγκροτούνται ως τέτοια μόνον μέσα από [...] την διατομική τους σχέση και

¹³Επισημαίνουμε την κατάληξη «-ος», ως κατάληξη αρσενικού γένους ουσιαστικού

¹⁴Όπως διαπιστώνει ο Μπαρτσίδης που παραπέμπεται στον Στυλιανού (2010) (Balinar, 2010)

Και βλ. Μπαρτσίδης Διατομικότητα: https://www.youtube.com/watch?v=PI_Z3XL-IUk

Και «Ο Μπαρτσίδης, θεωρεί ως πιο αντιπροσωπευτική διατύπωση της έννοιας της Διατομικότητας την Έκτη θέση για τον Φόουερμαχ του Μαρξ: «η ανθρώπινη ουσία δεν είναι μια αφαίρεση που κατοικεί στο μεμονωμένο άτομο. Στην ενεργό της πραγματικότητα, είναι το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων», με την οποία θεμελιώνεται η Οντολογία της Διατομικότητας ως περιγραφική/θεωρία/κατανόηση του τρόπου ύπαρξης του ανθρώπου» , όπως παραπέμπονται Marx και Engels(1997: 47) απο τον Γουνόπουλο Α. <http://www.anixneuseis.gr/?p=170023>

συσχέτιση, δηλαδή μέσα στη διατομικότητα» (με την Σπινοζική έννοια)-αντιμετωπίσαμε τους συμμετέχοντες.

Το γεγονός ότι οι πληροφορίες (απαντήσεις και επισημάνσεις των παιδιών, νηπιαγωγών) πιθανώς να επηρεάζονται από την παρουσία ενός «τρίτου» εντός τάξης, οδηγήθηκαμε στο να καταγράφονται οι καθημερινές εθνογραφικές σημειώσεις στο ημερολόγιο και να ακολουθεί μια ενδελεχής ανάλυση (αυτή εκτός πεδίου και σε δεύτερο χρόνο) του κάθε συμμετέχοντα.

Η ερμηνεία των στιγμών, συμπεριφορών, λόγων και «σιωπών», γεγονότων που συνέβαιναν εντός τάξης, λαμβάνονταν πάντοτε υπόψη με συνάφεια το χρόνο (ποια στιγμή της μέρας – ωρολόγιου προγράμματος) το χώρο (τάξη – διάδρομος – γραφείο – τουαλέτες) και την ευρύτερη κουλτούρα των νηπίων. «Η έκπληξη που προκύπτει από τη συνάντηση δυο κόσμων, αυτού του ερευνητή και αυτού του ερευνούμενου, επιτρέπει την αποκάλυψη των πολιτισμικών κανόνων της κάθε πλευράς»(Davis, 1998:330-331).

Και «Ο άνθρωπος περιγράφεται ως ύπαρξη που δεν κλείνεται στον εαυτό του αλλά ως ανοικτότητα «δια-σχίζεται» και «συν-διαμορφώνεται» μαζί με τους άλλους αλληλεπιδρώντας στο κοινό τους περιβάλλον» . <http://www.anixneuseis.gr/?p=170023>

2.7 Η ΕΡΕΥΝΑ ΩΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Όπως προαναφέρθηκε θεωρήσαμε χρήσιμο να ζητήσουμε την συναίνεση των ίδιων των παιδιών για την συμμετοχή τους στην έρευνα. Ως γνωστόν το πως αντιλαμβανόμαστε την παιδική ηλικία¹⁵ αποτελεί άλλη μια κοινωνική κατασκευή απ' ότι επισημαίνουν οι James και Prout (1993) ή ως «πολιτισμική ερμηνεία»(Queiroz,2000:28-30). Επιπλέον, όταν μια έρευνα επικεντρώνεται γύρω από την συμμετοχή των παιδιών σ' αυτήν, «με σκοπό να ακουστεί ο δικός τους λόγος» θα ήταν σαν ένας αποκλεισμός από το σκοπό, όταν δεν ζητείται η άδεια από το ίδιο το υποκείμενο της έρευνας (Αυγητίδου, 2006:33-47).

Το γεγονός ότι ζητήσαμε την άδεια να επισκέπτομαι την τάξη τους καθημερινά, να γράφω σε ένα «βιβλίο» και να φωτογραφίζω τα έργα τους, αποτέλεσε το εφελτήριο ώστε τα παιδιά να μου δείξουν εμπιστοσύνη. Εμπιστεύτηκαν, πρωτίστως τη νηπιαγωγό τους και εφόσον αυτή με παρουσίασε, βοήθησε στο να κερδίσω την εμπιστοσύνη τους.

Η σχέση που αναπτύχθηκε μεταξύ ερευνήτριας και υποκειμένων έρευνας, ήταν μια σχέση οικειότητας. Η καθημερινή μου παρουσία στην τάξη, θα μπορούσαμε να πούμε, πως με τοποθέτησε ως ένα ακόμη στοιχείο αυτής. Δεν σκόπευα να γίνω μέλος της ομάδας (εκπαιδευτικής ομάδας) αλλά η επιδίωξη μας ήταν να διατηρηθεί μια σχετική απόσταση. Λόγου χάρη κατά τις ελεύθερες δραστηριότητες καθόμασταν μαζί είτε στο σπιτάκι (και μου δίνανε ρόλο), είτε στο κουκλοθέατρο ως θεατής είτε στη γωνιά των ζώων κλπ. Αντιθέτως, στις οργανωμένες δραστηριότητες και εν ώρα μαθήματος στην παρεούλα, η ερευνήτρια είχε το καρεκλάκι εκτός αυτής, πράγμα που την αποστασιοποιούσε, διευκολύνοντας την παρατήρηση και την καταγραφή στο ημερολόγιο.

Η νηπιαγωγός με σύστησε στα παιδιά ως «κ. Έλσα» πράγμα που με ακολουθεί και μετά το πέρας της έρευνας όταν συναντώ τα παιδιά - τυχαία, λόγω εγγύτητας των τόπων διαμονής μας. Δεν το επιζητήσαμε ως ρόλο, αλλά ήταν κάτι που προέκυψε.

¹⁵ βλ. Αλεξίου Θ., *Η Παιδική Ηλικία ως Ιδιαίτερο Πεδίο Κοινωνικοποίησης*, στο Κούρτη (επιμ), *Η έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση – Ψυχολογικές και Κοινωνικές Προσεγγίσεις*, Τόμος Β', Εκδ. Τυπωθήτω – Δαρδανός Γ, Αθήνα 2002, σ.324

Τα παιδιά είχαν αντιληφθεί το ρόλο μου ως την κυρία που γράφει στο μπλε βιβλίο με τα παιδάκια (το ημερολόγιο μου έχει σαν εξώφυλλο, μια ζωγραφιά δύο παιδιών που παίζουν βόλους), γράφει με το μπλε μολύβι με τη φτερωτή και βγάζει φωτογραφίες τα έργα τους. Υπήρξαν όμως, και στιγμές που κάποιο παιδί ζήτησε βοήθεια, πληροφορίες και ως ένα διακριτικό βαθμό προχώρησα στην ανατροφοδότηση. Λόγου χάρη, η νηπιαγωγός με παρουσίασε στα παιδιά ως καθηγήτρια ζωγραφικής και Αγγλικών, οπότε αν κάποιο παιδί είχε κάποια απορία με την ζωγραφική απόδοση αυτού που είχε κατά νου, τύχαινε να με ρωτήσει «πώς φτιάχνεται;».

Η εν λόγω σχέση οικειότητας χτίστηκε σταδιακά από τις πρώτες εβδομάδες της παρουσίας μας. Ειδικά μετά την πρώτη επίσκεψη μας στο θέατρο, εδραιώθηκε, μια αμφίδρομη οικειότητα και συμπάθεια. Με άλλα παιδιά η σχέση αυτή είναι πιο έντονη, ενώ, ορισμένα διατηρούν μια πιο συγκρατημένη στάση που όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων, ήταν λόγω πιο συγκρατημένου και εσωστρεφή χαρακτήρα.

Οι συζητήσεις και τα όσα μας «εκμυστηρεύονται» φανερώνουν αυτό το κλίμα. Ενώ στην αρχή χρειαζόταν μια σχετική προεργασία και κουβέντα προσέγγισης για να μας «αποκαλύψει» το κάθε παιδί, παραδείγματος χάρη, την θεματολογία της ζωγραφιάς του ή του σκίτσου του, περνώντας ο καιρός ερχόταν μόνα τους και είτε το λέγανε φωναχτά ή ακόμη και «στο αυτί» αν επρόκειτο για μυστικό.

Φεύγοντας από το σχολείο και αφού χαιρετηθήκαμε, ένιωθα πως θα ήθελα να τους ξαναδώ ως τάξη. Έτσι, αποφάσισα μετά από κάποιες μέρες να ους επισκεφτώ με αφορμή κάποια δωράκια(παραμύθια) που τους αγόρασα. Δεν θα ξεχάσω την υποδοχή, τα γέλια, τα χειροκροτήματα και το πόσο δυνατά ήχησε μέσα μου το: «Ήρθε η κ. Έλσα!». Διαφυλάττω στη μνήμη μου θετικά συναισθήματα και θεωρώ ιδιαίτερη τύχη να μπορεί κανείς να μοιραστεί την καθημερινότητα, τα συναισθήματα ακόμη και τις πιο ενδόμυχες σκέψεις των παιδιών.

3.ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

3.1 ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ

Ως «κινητήριος δύναμη» της τάξης, οι νηπιαγωγοί, είναι αυτές που εξ' ορισμού του θεσμικού τους ρόλου κατευθύνουν, συντονίζουν και, εν γένει, διαμορφώνουν το κλίμα που επικρατεί εντός τάξης.

Το επάγγελμα της νηπιαγωγού αποτελεί «την συνέχεια της παράδοσης» στο να ανατίθεται σε κάποια γυναίκα, η φροντίδα ενός άλλου ανθρώπου. Εξ' αυτής της άποψης αποτελεί ένα από τα «γυναικεία επαγγέλματα». Αυτό, έχει αφενός σημαντικό αντίκτυπο πάνω «στο πρόσωπο/σώμα¹⁶ της δασκάλας» και αφετέρου αντίστοιχα στις μαθήτριάς, «που δεν είναι σίγουρο εάν το σύστημα την προετοιμάζει για την κατάκτηση της λογικής σκέψης ή για να αναλάβει την φροντίδα των άλλων(Δεληγιάννη και Ζιώγου, 1993:176-188).

Ακόμη και στον Οδηγό του Νηπιαγωγού από την πρώτη σελίδα της εισαγωγής επισημαίνεται το γεγονός ότι «στα ελληνικά τουλάχιστον νηπιαγωγεία – οι εκπαιδευτικοί είναι σχεδόν αποκλειστικά γυναίκες» οπότε και προτιμήθηκε να γίνεται αναφορά στο θηλυκό γένος αυτό «της εκπαιδευτικού» (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2006).

Μέσα από τις οργανωμένες δραστηριότητες, κατά κύριο λόγο, πραγματώνεται το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (ΔΕΠΠΣ). Οι νηπιαγωγοί επιλέγουν την προς διδασκαλία θεματολογία της ημέρας και μέσα από σαφή όρια και κανόνες καλούνται τα παιδιά να δραστηριοποιηθούν. Παρατηρήθηκε πληθώρα δραστηριοτήτων κατά τις οποίες τα παιδιά δεν έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν τη φαντασία τους για να δημιουργήσουν και να τελειοποιήσουν τις αναπαραστάσεις τους – κάτι για το οποίο είναι ικανά στην ηλικία αυτή, όπως προείπαμε. Αυτού του είδους η οργανωμένη εκπαιδευτική διαδικασία καταστέλλει

¹⁶ «αν το σώμα είναι το απωθημένο του στοχασμού και της καθημερινής πρακτικής μας, καθώς και της ηθικής και της αισθητικής που την θεμελιώνουν, αυτό συμβαίνει γιατί το σώμα, όντας ο πόνος και η επιθυμία του, είναι κατ' εξοχήν κι ο τόπος αυτού» (Ρηγοπούλου, 2003:11)

και περιορίζει την ελεύθερη έκφραση του παιδιού και αποσκοπεί καθαρά στην επίτευξη των μαθησιακών στόχων και υπόκεινται στην διδακτική-μεθοδολογική αρχή της εποπτείας¹⁷.

Επίσης, μέσα από την οργανωμένη διδασκαλία και δραστηριότητα καταγράφηκε η προσπάθεια που καταβάλλεται, από πλευράς των εκπαιδευτικών, να αποδομηθούν τα στερεότυπα¹⁸ ως προϊόντα των κοινωνικών κατασκευών¹⁹ (φυλής, φύλου, ομορφιάς, διαφορετικότητας). Οι συζητήσεις στην «παρέβαλα» (λόγου χάρη για τους Ρίμα, για τα δεινά του πολέμου και όχι για τον «κακό» εχθρό-Τούρκο, για την διαφορετικότητα σε επίπεδο καταγωγής, φύλου και αναπηρίας) οι εκπαιδευτικές συνήθειες και κανόνες (ένας από τους κανόνες και που τον επαναλαμβάνουν τα νήπια είναι ότι «όλοι είμαστε διαφορετικοί μα ίσοι» ή ο θεσμός του «βοηθού»).

Αντιθέτως, κατά τις ελεύθερες δραστηριότητες παρατηρήσαμε ότι τα στερεότυπα δεν αντιμετωπίζονται το ίδιο μεθοδευμένα και συστηματικά από τις νηπιαγωγούς. Τα παιδιά, στα πλαίσια της ελεύθερης επιλογής και έκφρασης επιλέγουν και δραστηριοποιούνται βάση των αναπαραστάσεων και των κοινωνικών κατασκευών που τους έχουν ενσταλαχτεί από τα περιβάλλοντα τους («οι γύφτοι κλέβουν παιδιά», διαίρεση των παιχνιδιών, χρωμάτων και εργασιών βάση φύλου, κατηγοριοποιήσεων «γωνιών» σε επικράτειες και επιλογή βάση στερεοτύπου ομορφιάς). Αναστοχαστικά, αυτή η στωική αντιμετώπιση θα μπορούσε να μεταφραστεί ποικιλοτρόπως. Αφενός, ότι η ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων αντιμετωπίζεται από τις νηπιαγωγούς, αυστηρά ως τέτοια και χωρίς την παραμικρή παρέμβαση – εκτός των απολύτως αναγκαίων που εξασφαλίζουν την σωματική ακεραιότητα των παιδιών και τη διατήρηση του πνεύματος συνεργασίας. Οπότε, η αποστασιοποίηση και μη τοποθέτηση να αποτελέσει άποψη και θέση που διατηρεί την αναπαραγωγή των στερεοτύπων αυτών (παραδείγματος χάρη η τοποθέτηση της απλώστρας στην γωνιά με τις κούκλες ως δραστηριότητα της γυναίκας και αναπαραγωγή αυτού του στερεοτύπου). Αφετέρου, τα παιδιά της τάξης καταγράφηκε πως έχουν μια πρότερη

¹⁷ Βλ. Κόφφας Α., Εφαρμογή Διδακτικών Αρχών Κατά τη Μεθόδευση των Δραστηριοτήτων, στο Κούρτη Ε. (επιμ.), *Η έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση, Διδακτική Μεθοδολογία* (Τόμος Α'), Εκδ. Τυπωθήτω Δαρδανός Γ., Αθήνα 2002:222-223

¹⁸ Βλ. Κακαβούλης Α., *Στερεότυπα των Φύλων και Κοινωνική Κατασκευή*, στο Δεληγιάννη Β. και Ζιώγου Σ. (επιμ), *Φύλο και Σχολική Τάξη*, Εκδ. Βάνιας, Θεσ/νίκη 1997:512-534

¹⁹ Βλ. την αναδρομή για την κατασκευή των κοινωνικών κατασκευών και «πώς κατασκευάστηκε η γυναίκα» (Χάφτον Ο., 2003:41-79)

Και «θεωρία της κοινωνικής κατασκευής ή κοινωνικός κονστрукτιβισμός» (Erickson, 2002:204-205)

κατάκτηση στη διάκριση του φύλου. Εύρημα που συμβαδίζει με προηγούμενες έρευνες των Marcus&Overton (1978). Μέχρι τα επτά τους χρόνια «έχει ήδη αναπτυχθεί η στερεότυπη συμπεριφορά των παιδιών» έτσι ώστε όταν τους δοθεί η ευκαιρία να επιλέγουν ασχολίες «που συμφωνούν με το φύλο τους» (Γιαγκουνίδης, 1997:572-573). Οπότε και σ' αυτή την περίπτωση η μη προσπάθεια κατάρριψης αυτών αποτελεί πράξη διατήρησης τους.

Επιπροσθέτως, τα παιδιά αντιμετωπίζουν «την νηπιαγωγό» ως το «placebo²⁰» της μαμάς τους. Είναι αυτή, μια ακόμηγυναίκα, που ανέλαβε την φροντίδα τους κατά το σχολικό τους βίο. Άλλωστε έχει καταγραφεί η πεποίθηση από μέρους των παιδιών ότι «η κυρία στο σχολείο είναι ότι είναι η μαμά για το σπίτι». Και επιβεβαιώνει τα όσα εντοπίζει η Βιδάλη (1997), ότι [...] οι λόγοι και οι πρακτικές που χαρακτηρίζουν το εκπαιδευτικό σύστημα και αφορούν στο φύλο, συγκροτούν τις Ελληνίδες νηπιαγωγούς ως υποκείμενα σε σχέση υποτέλειας μέσα στη δυναμική της τάξης του νηπιαγωγείου[...]οραματίζονται την σχέση νηπιαγωγού παιδιού ως υποκατάστατο της σχέσης μητέρας –παιδιού».

Οι νηπιαγωγοί οι οποίες συμμετέχουν άμεσα στην τάξη και έμμεσα στην έρευνά μας εκτός από την κατάθεσή της άποψης τους σχετικά με τα ερευνητικά μας ερωτήματα και σε συνάρτηση με τα παιδιά-μαθητές τους, μας έδωσαν μια επιπλέον την δική τους – όχι προσωπική, αλλά ουσιαστική και επικρατούσα – παράμετρο του πλαισίου που λειτουργεί το σχολείο. Οφείλουμε να τη συμπεριλάβουμε καθώς αυτή η λειτουργία, όπως προείπαμε, αποτελεί βασική συνθήκη για την υπό έρευνα θεματολογία μας.

«Το αναλυτικό πρόγραμμα στο Νηπιαγωγείο δεν είναι όπως στο Δημοτικό, στο ποια συγκεκριμένη ύλη (μας το υπογραμμίζουν) πρέπει να διδαχθεί. Υπάρχει μεγάλη ευελιξία, που καθορίζεται τόσο από την Προσωπικότητα και τα ενδιαφέροντα της Νηπιαγωγού, όσο και από τα ενδιαφέροντα των παιδιών. Υπάρχουν γνωστικά πεδία που σίγουρα πρέπει να γίνουν δραστηριότητες όπως Γλωσσική Ανάπτυξη, Προμαθηματικές Έννοιες, Τέχνες (Μουσική-Θέατρο-Εικαστικά-Χορός), Τεχνολογία-Μελέτη περιβάλλοντος. Τα παραπάνω εμπλέκονται με όλες τις δραστηριότητες και το παιχνίδι-τραγούδι σε οργανωμένες δραστηριότητες αλλά και ελεύθερο παιχνίδι σε

²⁰εικονικό φάρμακο

γωνίες απασχόλησης και όχι σαν ξεχωριστά «Μαθήματα». Ωστόσο, γίνεται μια «προετοιμασία» όχι μόνο για το Δημοτικό Σχολείο, αλλά για τη ζωή, (τονίζει και επεξηγεί) δηλαδή κοινωνικοποίηση, τήρηση κανόνων, φωνολογική επίγνωση, χώρο-χρονικές έννοιες, ανάπτυξη λεξιλογίου.. έκφραση μέσα από Τέχνες. Όσον αφορά στους σχολικούς συμβούλους, αυτοί κάνουν 1-2 ενημερωτικές συναντήσεις με γενικές οδηγίες και παρουσίαση ενός θέματος πχ. Εικαστικά, οικολογία κ.α.» μας λένε οι νηπιαγωγοί.

Σε ανύποπτο χρόνο, όμως, και εν όψει κάποιων θεμάτων που προέκυψαν στο σχολείο, η έρευνα κατέδειξε την «ανυπαρξία» των σχολικών συμβούλων οι οποίες αρκούνται στην τηλεφωνική συνομιλία αντί της αυτοψίας, οπότε και την ευθύνη αυτών και των αποφάσεων τους, τις επωμίζονται οι νηπιαγωγοί.

3.2 ΠΟΡΤΡΕΤΑ ΝΗΠΙΩΝ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ-ΜΑΡΙΑ

«Θέλω να ζωγραφίζω παιδάκια, εμένα και τον αδελφό μου. Μαζί μας τη μαμά και τον μπαμπά. Μου αρέσει πολύ να τραγουδάω και ακούω παιδικά τραγούδια».

«Δεν έχω πολλά βιβλία αλλά μου αρέσουν πολύ. Κάθε Παρασκευή, όμως, παίρνω από το σχολείο και μου τα διαβάζει η μαμά».

«Ο Γιάννης (αδελφάκι μικρότερο) με χτυπάει και μου παίρνει τα παιχνίδια και τα πάζλ. Του λέω ότι αυτό που κάνει δεν μου αρέσει, αλλά δεν το καταλαβαίνει. Όταν θυμώνω δεν κάνω κάτι, ούτε φωνάζω, αν είμαι στο σπίτι, το λέω στη μαμά κι αν είμαι στο σχολείο το λέω στην κυρία (νηπιαγωγείο). Μερικές φορές που το λέω στη μαμά, ούτε αυτή το καταλαβαίνει, σαν τον Γιάννη, και τότε σταμάτησα. Δεν το λέω πουθενά!»

Η Αγγελική/Μαρία (Α/Μ) είναι νήπιο, με ένα μικρότερο αδελφάκι τον Γιάννη. Ο πατέρας είναι 34 ετών και άνεργος. Η μητέρα 35 ετών και ασχολείται με την φροντίδα των παιδιών και του σπιτιού (οικιακά). Και οι δύο γονείς είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τους γονείς της Α/Μ, η μοναδική εξωσχολική δραστηριότητα με την οποία η κόρη τους περνά κάποια απογεύματα είναι ο χορός. Επίσης, δηλώνουν ότι της αρέσει να τραγουδά, να παίζει διάφορους ρόλους και η ζωγραφική με χρώματα. Όπως είχε δηλώσει και η Α/Μ, οι γονείς της διαβάζουν βιβλία πολύ συχνά. Αντίθετα δεν πάει στο μουσείο ή στον κινηματογράφο καθόλου. Ενώ η επαφή που έχει το παιδί με το θέατρο πραγματοποιείται στα πλαίσια των σχολικών επισκέψεων.

Σύμφωνα με την νηπιαγωγό, η Α/Μ είναι από τα παιδιά που της αρέσει να καθοδηγεί και να επηρεάζει τους άλλους. Πολλές φορές τους βάζει και να μαλώνουν. “θα την λέγαμε και τσούχτρα” μου λέει χαρακτηριστικά. “Είναι, όμως, πολύ καλή στη ζωγραφική, έχει μεγάλη γκάμα στα όσα ζωγραφίζει. Της αρέσει πολύ να τραγουδά και να χορεύει σ’ αυτά τα πλαίσια του νηπιαγωγείου.”

Από την έρευνα προκύπτει πως η Α/Μ είναι ένα μικροκαμωμένο παιδί και δείχνει πολύ ευάλωτη κι ευαίσθητη. Ξανθούλα, με γαλανά μάτια, ακούει με προσοχή με την δασκάλα της και θέλει να είναι πάντα τυπική σ' ότι τους αναθέτει. Θέλει με την δουλειά της να εντυπωσιάζει και φαίνεται ότι είναι ευρηματική στους τρόπους με τους οποίους αποδίδει κάτι ζωγραφικά ή στις χειροτεχνίες. Λόγου χάριν ενώ ζωγραφίζει ένα θέμα που έχει φανταστεί, θα πάρει την κόλλα να κολλήσει επιπρόσθετα χαρτιά επάνω δίνοντας τους κάποια υπόσταση.

Σε σχέση με τις φίλες της είναι χαρακτήρας που με έναν αφανή τρόπο υποβάλλει στους άλλους την άποψή της. Δίνει κατευθύνσεις και οδηγίες για το πώς θα διεξαχθεί το παιχνίδι στο κουκλοθέατρο, με τι τρόπο και τι θέμα θα ζωγραφίσουν, ακόμη και για το αν οι άλλοι θα μιλήσουν είτε μεταξύ τους είτε σε μένα.

Σαν παιδί, την έχει επηρεάσει συναισθηματικά το γεγονός ότι απέκτησε μικρότερο αδελφάκι. Νιώθει ανασφάλεια εντός κι εκτός οικογενειακού περιβάλλοντος. Ο Γιάννης (αδελφός) είναι «πανταχού παρών» στις κουβέντες της ακόμη και στα δρώμενα του νηπιαγωγείου που αφορούν αυτήν. Όταν η δασκάλα τους υπέδειξε τους κανόνες που απορρέουν από το θεσμό της δανειστικής βιβλιοθήκης, η Αγγελική ανάφερε με στόμφο πως αυτοί οι κανόνες ισχύουν και για τα μικρότερα αδέρφια σαν να είχε τον Γιάννη μπροστά της.

Συχνά, επίσης, αντιγράφει από τον διπλανό της με σκοπό να αποδείξει στον εαυτό της (επιβεβαίωση) και στους άλλους ότι μπορεί να το καταφέρει. Είναι χαρακτηριστικό, στην αρχή των επισκέψεων μου στο σχολείο, αντέγραφε την Νικολέτα που γέμιζε ολόκληρες κόλλες με γράμματα (η Νικολέτα μου είπε πως γράφει γραμματάκια σαν την αδελφή της που πάει Πέμπτη Δημοτικού). Και συχνά γεννιούνται έριδες προς τα τέλη της χρονιάς η Αγγελική πέρασε στον αντίποδα και έχοντας για φίλη την Κατερίνα Κλ. που δέχεται παθητικά τα όσα της υποβάλλει, έγινε ο ηγέτης της. Δίνει εντολές για το κάθε τι. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός όπου μια μέρα κι ενώ ζωγραφίζουν κάτι πανομοιότυπο τις προσεγγίζω και λέει ψιθυριστά στην Κατερίνα Κλ. να μην μου μιλήσει γι 'αυτό που κάνουν. Εγώ χωρίς να αντιληφθώ το συμβάν ρωτώ την Κατερίνα Κλ. αν θα ήθελε να μου πει τι ζωγραφίζουν. Όταν η Κατερίνα Κλ.

πήγε να ανταποκριθεί στην ερώτηση μου, δέχτηκε ένα άγριο βλέμμα από την Αγγελική και σκύβοντας το κεφάλι σώπασε.

Από την άλλη, είναι υπάκουη στις οδηγίες της δασκάλας και τις εκτελεί παρ' όλο το κόστος. Όταν σε κάποια στιγμή η δασκάλα υπέδειξε στα παιδιά να ξαπλώσουν μπρούμυτα στο πάτωμα και να παραστήσουν τα θυμωμένα παιδιά, χτυπώντας τα πόδια τους, η Αγγελική/Μαρία βρέθηκε εν μέσω δυο παιδιών και ξαπλωμένη στο πάτωμα έτρωγε τις κλωτσιές των συμμαθητών της που δεν την είχαν υπολογίσει πίσω τους. Για αρκετά δευτερόλεπτα συνέβαινε αυτό και δεν είχε το σθένος να αντιδράσει, καθόταν κουνούσε τα πόδια και οι κλωτσιές που έτρωγε στο κεφάλι, στο πρόσωπο και στην πλάτη ήταν αμέτρητες. Μόνο όταν η νηπιαγωγός άλλαξε την οδηγία και σταμάτησε το κλωτσιδί σηκώθηκε με κατακόκκινο πρόσωπο. Δεν είπε στην δασκάλα το παραμικρό. Απλά το δέχτηκε, άλλωστε μου είχε και η ίδια αναφέρει αν της συμβαίνει κάτι άσχημο δεν το λέει πουθενά γιατί όσες φορές κι αν είπε στη μαμά της ότι ο Γιάννης την χτυπάει (αν και μικρότερος) η μαμά δεν έκανε τίποτε, οπότε κι αυτή σταμάτησε να το λέει. Είναι παθητικός δέκτης και προσπαθεί να επιβάλλει την άποψή της σε κάποιον που είναι πιο ευάλωτος από αυτήν όπως η Κατερίνα Κλ. Ή να δημιουργεί υπογείως εντάσεις, κόντρες και καυγάδες.

Ο σωματότυπος της την βοηθά και είναι καλή στην ηθοποιία και στον χορό. Στο Χριστουγεννιάτικο τους έργο, εκτελούσε τα όσα υπεδείκνυε η νηπιαγωγός και από τις αρχικές πρόβες, έδινε την εντύπωση ότι της είναι εύκολο και να μάθει και να πει τα λόγια της. Όπως επίσης, διακρίνουμε την ευχέρεια και την ευρηματικότητα στο να παίζει κουκλοθέατρο. Επινοεί ιστορίες με ήρωες τα αγαπημένα της ζώα (όμορφα και οικεία) και τα προσωποποιεί σε οικεία περιβάλλοντα. Λόγου χάρη, ο ροζ μονόκερως είναι η μαμά των υπολοίπων ζώων και τα φροντίζει (τα πλένει, τα πάει στο σχολείο ή τα βάζει για ύπνο και τους λέει ιστορίες.)

Όσον αφορά την επαφή μας, στην αρχή και για πολύ λίγο ήθελε να δει τι κάνω, με περιεργάστηκε και ανοίχτηκε εξ' αρχής μαζί μου. Ήθελε καθημερινά να μου χαρίζει μια ζωγραφιά, αυτή μάλιστα που ήθελε να την φτιάξει για την μαμά της. Μάλιστα, όταν η Διαλεχτή την προσκάλεσε για να κάνουν ιππασία (όταν η Διαλεχτή αγοράσει το άλογο), η Α/Μ ζήτησε από την Διαλεχτή να με προσκαλέσει κι εμένα. «Κυρία, θα είμαστε όλες μαζί γιατί σ' αγαπώ» ανέφερε χαρακτηριστικά.

Τα στερεότυπα που φέρει απο το στενό της περιβάλλον, τα μεταφέρει στο παιχνίδι, την συναναστροφή και την ζωγραφική της. Επιλέγει τις κοριτσίστικες γωνιές και τον ρόλο της μαμάς που «φροντίζει» τα μωρά – κούκλες. Στην ζωγραφική η χρωματική της γκάμα προσανατολίζεται σε ροζ και πορτοκαλί αποχρώσεις. Φαίνεται η ζωγραφική να είναι για την Α/Μ ένας κώδικας εξωτερίκευσης των συναισθημάτων της πράγμα το οποίο καθορίζει την θεματολογία της. Απεικονίζει πολύ συχνά την οικογένεια της και τον αδελφό της σε διάφορα φόντα. Στο «ανθρωπάκι του μήνα» (η ζωγραφική απόδοση του μήνα που έρχεται) είναι αυτοπροσωπογραφία, μα, η Αγγελική /Μαρία απεικονίζει και τον αδελφό της. Το νιώθει σαν χρέος-φροντίδα γιατί αν και ταλαιπωρείται από τον μικρό. Η απεικόνιση κάποιου στη ζωγραφιά της προϋποθέτει την ύπαρξη θετικών συναισθημάτων γι'αυτόν. Λόγου χάρη, όταν δεν ήθελε το τρίτο άτομο της παρέας της με την Κατερίνα Κλ., απλά (η Διαλεχτή)απουσίαζε και από την ζωγραφιά της, άσχετα αν καθόταν και οι τρεις μαζί και φαινόταν πως υπάρχει φιλία μεταξύ τους. Τέλος το δώρο στον Αχιλλέα ήταν να ζωγραφίσει τον «γάμο» τους σαν επισφράγισμα του γεγονότος ότι αγαπά ο ένας τον άλλο.

ΘΩΜΑΣ

«Μου αρέσει να ζωγραφίζω διάφορα πράγματα, μου αρέσουν πολύ τα τρακτέρ».

Ενώ συζητάμε κρατά στα χέρια του ένα αεροπλάνο που το είχε φτιάξει ο ίδιος από τουβλάκια. «Μου αρέσει η μουσική και η μαμά μου βάζει να ακούω πολλά τραγούδια. Και μου αρέσει ο Αντώνης Ρέμος!»

«Τα βιβλία τα αγαπώ και μου τα διαβάζει όλα η μαμά».

«Όταν θυμώσω χτυπώ πολύ δυνατά τα πόδια μου και περιμένω τη μαμά να ‘ρθει.»

Ο Θωμάς είναι 7 ετών (γεν 2010). Ο πατέρας του 47 ετών, είναι στρατιωτικός και η μητέρα του 45 ετών ασχολείται με το σπίτι και τον Θωμά, που είναι μοναχοπαίδι. Κανονικά θα πήγαινε στην πρώτη δημοτικού. Είναι στο νηπιαγωγείο με παραμονή εξ’ αιτίας ενός προβλήματος που αντιμετωπίζει με την όρασή του και έχει διάσπαση προσοχής. Τα θέματα που έχει να αντιμετωπίσει, επίσης, αφορούν στην λειτουργία των μυών-κινήσεων του προσώπου και των χεριών, γιατί καταγράφονται γράφο-κινητικά κάποιες δυσκολίες. Έχει μια μικρή βραδύτητα στην ομιλία μα αυτό ίσως προκύπτει από την επιφύλαξη που τον διακατέχει λόγω της όρασής του. Φοράει γυαλιά. Ο Θωμάς κρίθηκε ότι χρήζει παράλληλης στήριξης εν ώρα μαθήματος και γι’ αυτό το λόγο η κα Μαρία είναι πάντοτε δίπλα του. Τον βοηθά και τον εξυπηρετεί ή τον βοηθά να αυτοεξυπηρετηθεί.

Σύμφωνα με τους γονείς του παιδιού, ο ίδιος ακολουθεί ένα πρόγραμμα στο σπίτι και ασχολείται με διάφορα παιχνίδια στην “ώρα του παιδιού”. Του αρέσει πολύ να ακούει μουσική, να τραγουδά, να χορεύει και να παίζει παίρνοντας ρόλους. Δεν του αρέσει να ζωγραφίζει (με χρώματα) ούτε να σχεδιάζει. Η μαμά του διαβάζει κάθε εβδομάδα το βιβλίο του σχολείου. Δεν πάει στο μουσείο και πηγαίνει στον κινηματογράφο και το θέατρο μόνο με το σχολείο.

Μετά την έρευνα μας θα μπορούσαμε να αναφέρουμε πως ο Θωμάς ο οποίος είναι το πιο ψηλό παιδί της τάξης, είναι γεροδεμένος και γυμνασμένος οπότε φαίνεται μερικές φορές να μην χωράει στα μικροσκοπικά τραπεζοκαθίσματα του νηπιαγωγείου. Το πρόβλημα της όρασης και της κινητικότητας του δεν του επιτρέπουν να είναι απελευθερωμένος στις κινήσεις του. Συχνά και όποτε αφαιρεθεί είτε πέφτει ο ίδιος είτε προκαλεί κάποιο μικροατύχημα σε συμμαθητή του. Επί παραδείγματι, παίζοντας

με τον Μιχάλη με τον αυτοκινητόδρομο και ενώ σηκώνει το χεράκι του για να δείξει ότι παίρνει φόρα, χτύπησε στο στόμα τον φίλο του με το ξύλινο σχήμα και τον μάτωσε. Το συμβάν συνέβη δίπλα μου και το κατέγραφα οπότε αντιλήφθηκα το γεγονός ότι ο Θωμάς εκείνη τη στιγμή δεν είχε εστιάσει με τα μάτια του οπότε δεν έβλεπε, είχε αφαιρεθεί και τον συνεπήρε το παιχνίδι. Ή σε άλλο συμβάν που πεινούσε, έτρεξε να φέρει το κολατσιό του και ενώ πέρασε δίπλα από τη Χρυσή (μικροκαμωμένη) την έριξε πάνω στα τραπέζια και από κει στο πάτωμα.

Κατά την διάρκεια των εργασιών είναι πρόθυμος και ξέρει ότι αν κάτι του φανεί δύσκολο θα έχει την δασκάλα του αρωγό (τυγχάνει παράλληλης στήριξης). Έχει αναπτυγμένη την αίσθηση της όσφρησης και αυτή της γεύσης λόγω των προβλημάτων που αντιμετωπίζει. Παρομοιάζει τα υλικά των κατασκευών με φαγητά. Όταν κατά την Πασχαλινή περίοδο έφτιαξαν αυγουλάκια χρωματιστά με ντεκουπάζ (κόλλημα χαρτοπετσέτας σε αυγό από φελιζόλ) είπε στους συμμαθητές του πως η κόλλα είναι μια ωραία κρέμα αλλά να προσέχουν και να μην την βάλουν στο στόμα γιατί δεν τρώγεται και το ότι δεν τρώγεται το συμπεράνε από την μυρωδιά της. Επίσης συχνά παρατηρήσαμε ότι ο Θωμάς όταν έχει κάποιον συμμαθητή του δίπλα και είναι αφοσιωμένος στην νηπιαγωγό σκύβει και τον οσφραίνεται χωρίς να στρίψει τα μάτια του, για να αντιληφτεί αυτόν που έχει στο πλάι του. Με τον ίδιο τρόπο, μυρίζοντας ξεχωρίζει το βαλιτσάκι με το φαγητό του απ' αυτά των υπολοίπων. Ακόμη και πριν στρώσει να φάει, μυρίζει το πετσετάκι του.

Ο Θωμάς υποβάλλεται συχνά σε ιατρικούς ελέγχους και έχει γίνει μέρος της ρουτίνας του. Λόγου χάρη όταν η νηπιαγωγός προς τα τέλη της σχολικής χρονιάς προετοιμάζει τα παιδιά για την μετάβαση τους στο δημοτικό, τους αναφέρει πως θα πρέπει να κάνουν εμβόλιο mandoux. Ο Θωμάς συμπληρώνει πως θα πρέπει επίσης να κάνουν «μαγνητική» και εξηγεί στα παιδιά πως «μόνο με μαγνητική μπαίνεις στο δημοτικό!» «σε βάζουν σε ένα μεγάλο κρεβάτι, για ένα άτομο, σε βάζουν ακουστικά για να μην ακούς πολύ δυνατά κι ένα καλώδιο σαν εμβόλιο στο χέρι μ' ένα φάρμακο μέσα». Τα παιδιά βέβαια μένουν άναυδα και άλλα τρομάζουν, η νηπιαγωγός με διαλλακτικότητα επαναφέρει τις ισορροπίες.

Στις ελεύθερες δραστηριότητες σπανίως επιλέγει να ζωγραφίσει ή να ξεφυλλίσει κάποιο βιβλίο. Τον παρατηρούμε να επιλέγει τις γωνίες του σχολείου που διαθέτουν

άνεση χώρου και απλωσιά. Συνήθως τον συναντά κανείς στο χαλί της παρεούλας ή στη γωνία (πάτωμα) όπου τα παιδιά στήνουν τον αυτοκινητόδρομο και τα υπόλοιπα τουβλάκια (μεγάλου μεγέθους). Ποτέ του δεν παίζει αθόρυβα, πάντα εν όση ώρα παίζει, μιλά ακατάπαυστα και είναι ευφάνταστος δημιουργώντας έτσι ιστορίες, «ντύνοντας» το παιχνίδι του. Μια μέρα παίζοντας με τον Μιχάλη, ο οποίος κρατούσε την μηχανή ενός τρένου, κραύγαζε «βρουμ βρουμ» κάνοντας τον ήχο της. Ο Θωμάς ξέσπασε σε γέλια από την απέναντι μεριά του χαλιού και τον σχολίασε λέγοντας του πως «τα τρένα δεν κάνουν βρουμ αλλά τουτ-τουτ». Η ακοή του Θωμά που είναι οξύτατη του φάνηκε πραγματικά αστείο. Ένα τρένο να ηχεί «βρουμ»! Μάλιστα, το θέμα το ανέφερε και στην παρεούλα αργότερα και έδειξε ιδιαίτερη επιμονή στο να εξηγήι στους άλλους το πώς ακούγονται τα οχήματα. Φάνηκε πως ο ήχος αποτελεί σημαντικό γι' αυτόν θέμα προσανατολισμού και αναγνώρισης.

Η μουσική είναι αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητάς του. Σιγοτραγουδά συνεχώς και δείχνει να το απολαμβάνει ειδικά όταν η νηπιαγωγός τους βάζει μουσική. Η μουσική εκτός από ψυχαγωγικό χαρακτήρα για την εν λόγω τάξη, σηματοδοτεί την έναρξη ή την λήξη κάποιων δραστηριοτήτων. Παραδείγματος χάρη, συγκεκριμένο κομμάτι σημαίνει το τέλος της ελεύθερης δραστηριότητας και το συμάζεμα των γωνιών ή των τραπεζιών και συγχρόνως είναι το σύνθημα που κάθονται όλοι στα παγκάκια της παρεούλας. Αυτή η διαδικασία φαίνεται ότι τον βολεύει πολύ και την έχει αυτοματοποιήσει. Ο Θωμάς φαίνεται να μην μπορεί να πάρει πρωτοβουλία στα παιχνίδια λόγω της όρασής του, μα ενσωματώνεται με μεγάλη ευκολία, το χαίρεται και είναι εξωστρεφής σε γενικές γραμμές.

Τέλος, δείχνει επιμονή στις δραστηριότητες και ζωγραφίζει μεγάλες επιφάνειες του χαρτιού του με καθαρά χρώματα (προφανώς για να μπορεί ο ίδιος να τα διακρίνει). Πολλές φορές οι ζωγραφιές του διακατέχονται από τρία-τέσσερα πλακάτα χρώματα και γραμμές. Πάντα προτιμά τους χοντρούς μαρκαδόρους σε σχέση με τους λεπτότερους και πάντα τα έντονα χρώματα. Το κάθε στοιχείο της ζωγραφιάς του απέχει μεταξύ του, όχι για λόγους ευταξίας αλλά περισσότερο για να του είναι ευδιάκριτα.

ΒΑΣΩ

«Μου αρέσει πολύ να ζωγραφίζω λιβάδια με πολλά-πολλά λουλούδια μέσα... και πολλές καρδιές. Μου αρέσει πολύ το ροζ χρώμα».

«Ακούω πολύ μουσική αλλά δεν μ' αρέσει και τόσο να χορεύω. Μου αρέσουν τα τραγούδια για μεγάλους και μ' αρέσει η Figueira».

«Τα βιβλία μ' αρέσουν, αλλά επειδή δεν ξέρω να διαβάζω μου τα διαβάζουν ο μπαμπάς και η μαμά».

«Όταν κάποιος με στενοχωρήσει ή με θυμώσει, τότε εγώ τον συμβουλεύω, κι όταν δεν μ' ακούει το λέω στην κυρία ή την μαμά μου.»

Η Βάσω είναι νήπιο κι έχει μια αδελφή ακόμη. Ο πατέρας της 39 ετών κι ασχολείται με το εμπόριο, είναι απόφοιτος γυμνασίου. Και η μητέρα της 32 ετών δεν εργάζεται και είναι απόφοιτη ΙΕΚ (μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση).

Σύμφωνα με τους γονείς της Βάσως, κατά τον ελεύθερο της χρόνο ασχολείται με την ζωγραφική και μαθαίνει παραδοσιακούς χορούς στον πολιτιστικό σύλλογο του χωριού. Άλλωστε, τα αγαπημένα της είναι ο χορός και το τραγούδι σε σχέση με τα εικαστικά και τη ζωγραφική ειδικότερα. Η Βάσω δεν πάει ποτέ στο μουσείο και όσον αφορά το θέατρο πηγαίνει μόνο στα πλαίσια των σχολικών δραστηριοτήτων. Προσπαθούν όμως να πάνε στον κινηματογράφο μια φορά τον μήνα οικογενειακώς. Η σχέση της με τα βιβλία είναι άριστη, καθώς η μητέρα της διαβάζει σε καθημερινή βάση.

Σύμφωνα με την νηπιαγωγό η Βάσω είναι ένας συναισθηματικός τύπος και μια βαθιά καλλιτεχνική φύση. Διακατέχεται από έντονη εσωτερικότητα. Στα εικαστικά αποδίδει σε πολύ ικανοποιητικό βαθμό και είναι ευρηματική. Συμμετέχει στις δραματοποιήσεις με μεγάλη ευκολία και είναι άριστη με τη συμμετοχή κι απόδοση της όσον αφορά το χορό και το τραγούδι. Είναι επίσης από το σπίτι πολύ χαϊδεμένη!

Βάση της έρευνας μας η Βάσω είναι ένα παιδί που θα την χαρακτηρίζαμε καλή και συνεργάσιμη μαθήτριά. Είναι συμμετοχική και διατυπώνει άποψη, αφού πρώτα φιλτράρει τα γεγονότα και τα δεδομένα της. Οι παρατηρήσεις προς του συμμαθητές της είναι πάντα στοχευμένες. Στα εικαστικά είναι πολύ καλή καθώς διακρίνεται για

τη θεματολογία της και για την πρωτοτυπία της χρήσης των υλικών της. Για παράδειγμα ενώ έχει ζωγραφίζει τα αγαπημένα της λουλούδια, κόβει λωρίδες από ένα άλλο χαρτί A4 σε λωρίδες και σχηματίζει γύρω-γύρω ένα πλαίσιο ανάγλυφο.

Δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση στο κουκλοθέατρο και οργανώνει παίρνοντας την πρωτοβουλία μια παράσταση για μένα. «Τα ζώα έχουν πάρτι» και σε κάθε μια από την παρέα δίνει ένα ζωάκι-κούκλα και ξεκινούν να τραγουδάνε, τραβώντας την προσοχή των υπολοίπων παιδιών και με περιστοιχίζουν. Ξαφνικά από μοναδική θεατής γίναμε θεατές όλη η τάξη. Επίσης όταν βρίσκεται στο «σπιτάκι» είναι αυτή που αναλαμβάνει την φροντίδα του μωρού (κούκλα). Μπαίνει στο ρόλο της μαμάς και συντονίζει το τι συμβαίνει εντός αυτού.

Δυναμική, τακτοποιεί τον καθένα στη θέση του και όταν κάποιος παρεκκλίνει από τους κανόνες τον επαναφέρει με ύφος σοβαρό και αποφασιστικό. Δείχνει να έχει άριστες επιδόσεις στα γνωστικά αντικείμενα που διδάσκονται. Λόγου χάριν η διδασκαλία μεταξύ των αριθμών 7 και 8 έγινε με διαφορά περά του ενάμιση μήνα. Αυτή θυμόταν και μόλις η νηπιαγωγός μια μέρα είπε «θα μάθουμε σήμερα έναν άλλον αριθμό», η Βάσω είπε πως είναι το οκτώ γιατί μετά το 7 βρίσκεται το 8.

Αν και έχει ένα μικρό αδελφάκι δεν φαίνεται να την έχει επηρεάσει καθώς δεν μιλάει γι' αυτό σχεδόν ποτέ, δείχνει συγκροτημένα και αυτόνομη. Έρχεται στο σχολείο πάντα με προσεγμένο ντύσιμο και φοράει σκουλαρίκια και διάφορα μπιζού. Συνήθως φοράει κοκαλάκια στα μαλλιά πολύ ιδιαίτερα και η νηπιαγωγός της τα παίρνει και τα φορά η ίδια. Αυτό φαίνεται πως της αρέσει πολύ και αγοράζει συχνά καινούρια προκαλώντας το ενδιαφέρον της νηπιαγωγού και των συμμαθητριών της. Ακόμη και για την δραματοποίηση της Ντενεκεδούπολης για τον εορτασμό του Πολυτεχνείου, η Βάσω έδειξε την συμπάθειά για την Μηλίτσα (κουτί από χυμό μήλο) λέγοντας ότι «έχει ωραίο φιόγκο στο κεφάλι της». Στην παρεούλα η Βάσω δεν παρεκκλίνει ποτέ των κανόνων και σηκώνει χέρι περιμένοντας να μιλήσει μόνο αν της δοθεί ο λόγος.

Κατά τη διάρκεια της ελεύθερης δραστηριότητας, το πρωί, η Βάσω, συχνά φτιάχνει βραχιόλια και στολίδια για τον εαυτό της και τις φίλες της από διάφορα υλικά και παραμένει σταθερά πρωτότυπη. Αφού γνωριστήκαμε και κέρδισα την εμπιστοσύνη της, πολύ συχνά (κάθε φορά που είχε όρεξη για δημιουργία και όχι για παράσταση)

μου φτιάχνει βραχιόλια από χαρτί και τα ζωγραφίζει από πάνω. Χαρακτηριστικό της ζωγραφικής της Βάσως είναι η πολυχρωμία, ακόμη και το κάθε λουλούδι της έχει διαφορετικού χρώματος πέταλο. Στα Χριστούγεννα οι χιονονιφάδες στις ζωγραφιές της είναι πολύχρωμες. Όταν επέστρεψε στο σχολείο μετά από μια ίωση και μην έχοντας διάθεση, οι ζωγραφιές της στερούνταν της πολυχρωμίας και της ευρείας θεματολογίας. Η διάθεση της είναι καθοριστικός παράγοντας για την ζωγραφική της απόδοση. Επίσης, το στερεότυπο της μαμάς την ακολουθεί, φροντίζει το «μωρό» στο σπιτάκι με ευλάβεια. Μάλιστα όταν μια μέρα καθόμουν στο παγκάκι μου ζήτησε ευγενικά να αλλάξω θέση γιατί «εκεί είναι το μέρος όπου αλλάζουν πάντα στο μωρό». Επίσης στο κουκλοθέατρο η επιλογή της κούκλας γίνεται με γνώμονα την ομορφιά και απορρίπτει τις άσχημες (σαύρα, φίδι, ιγκουάνα).

ΝΙΚΟΣ

«Μου αρέσει να ζωγραφίζω ανθρωπάκια και λουλούδια.

Μου αρέσουν πολύ και οι μέλισσες (έχει μπαμπά μελισσοκόμο). Έχω τρία αγαπημένα χρώματα το μπλε, το κόκκινο και το πορτοκαλί.

Μου αρέσει να ακούω μουσική και ακούω παιδικά τραγούδια, αλλά όχι όλη την ώρα, κάποια ώρα, κάποιες στιγμές που πρέπει.

Έχουμε βιβλία στο σπίτι αλλά τα βρήκα μέσα σε κάτι σακούλες στην αποθήκη. Η μαμά έχει πολλές δουλειές και δεν έχει χρόνο να μου διαβάσει. Όμως μου διαβάζει τα βιβλία του σχολείου και μ' αρέσει πολύ.

Όταν κάποιος μου κάνει κάτι και θυμώσω το λέω στην κυρία και δεν στεναχωριέμαι. Αλλά αν στεναχωρηθώ χτυπάω το κρεβάτι μου και κλαίω πολύ δυνατά.»

Ο Νίκος είναι νήπιο κι έχει μια μικρότερη αδελφή. Οι γονείς μελισσοκόμοι στο επάγγελμα, είναι ο μεν πατέρας 39 ετών, η δε μητέρα 27. Απόφοιτοι πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αντίστοιχα.

Όσον αφορά τις εξωσχολικές δραστηριότητες του Νίκου, οι γονείς αναφέρουν ότι παίζει ποδόσφαιρο με τους φίλους του και μαθαίνει ζωγραφική. Του αρέσουν τα καλλιτεχνικά και ειδικότερα η ζωγραφική με χρώματα και το σχέδιο. Αγαπά τη μουσική και το τραγούδι. Του αρέσει να χορεύει και να παίρνει ρόλους αγαπημένων ηρώων στην ώρα του παιχνιδιού του. Η μητέρα του διαβάζει το εβδομαδιαίο βιβλίο που δανείζονται από το σχολείο και όχι κάποιο περεταίρω. Η επαφή του Νίκου με το θέατρο και τον κινηματογράφο πραγματοποιείται στα πλαίσια των σχολικών εκδρομών-επισκέψεων. Το ίδιο ισχύει και για τις επισκέψεις σε μουσεία.

Κατά την νηπιαγωγό ο Νίκος είναι ένα παιδί που «δεν το έχει» (καλλιτεχνική κλίση). «Χωρίς να παίρνει πρωτοβουλίες αντιγράφει συνεχώς τον Γιώργο. Να φανταστείς ακόμη και τώρα στο τέλος της σχολικής χρονιάς ο Νίκος αποδίδει ζωγραφικά τον άνθρωπο χωρίς χέρια.» μας αναφέρει.

Ερευνητικά συμπεραίνουμε πως πρόκειται για ένα λογικό παιδί που επεξεργάζεται καλά τις πληροφορίες του πριν απαντήσει σε κάποιον. Δίνει την εντύπωση πως δεν μπορεί να πάρει πρωτοβουλίες και πως αντιγράφει τον φίλο του, τον Γιώργο. Αυτό

στην αρχή της σχολικής περιόδου ήταν πραγματικότητα μα περνώντας ο καιρός δείχνει πως ωριμάζει και γνωστικά και συναισθηματικά.

Όταν κατά την γιορτή του Πολυτεχνείου και τη δραματοποίηση της «Ντενεκεδουπολης» τον ρώτησε η νηπιαγωγός γιατί του αρέσει ο Σαρδέλας αυτός απάντησε γιατί του αρέσουν οι σαρδέλες όταν τις τρώει. Ή όταν διδάσκονταν την έννοια της συμμετρίας και η νηπιαγωγός του ανέθεσε να φτιάξει ένα σχήμα συμμετρικό ενός πρωταρχικού, χρωματικά το απέδωσε μα όχι και στο μέγεθος. Είναι, όμως, περιγραφικός και τόνος της φωνής του σε προδιαθέτει να τον ακούς. Πριν τις διακοπές των Χριστουγέννων περιέγραψε με γλαφυρό τρόπο το πώς στόλισαν το δέντρο τους στο σπίτι. «ένα υπέροχο, λαμπερό και πανύψηλο δέντρο...». Τα Χριστούγεννα σαν εποχή, προδιαθέτει τα παιδιά για ζωγραφική, ο Νίκος είναι αρκετά αφαιρετικός στην απόδοση των θεμάτων του. Η ζωγραφιά του περιλαμβάνει πάντα τον Ήλιο, τον Ουρανό και φαντάρους ή κάστρο ως τρίτο στοιχείο. Με τα Χριστούγεννα ο Ήλιος αντικαθίσταται από χιονονιφάδες και το κάστρο από τον χιονάνθρωπο. Είναι βιαστικός στη ζωγραφική γιατί φαίνεται πως απολαμβάνει και χαίρεται περισσότερο το παιχνίδι στις γωνιές με τους φίλους του. Στο σπίτι δεν φαίνεται να έχει αυτή την δυνατότητα γιατί η μικρή του αδελφή δεν διαθέτει τα προσόντα ενός αγοριού στην ηλικία του. Οπότε στο σχολείο, απολαμβάνει αυτή του την δυνατότητα.

Πολλές φορές, όμως, όταν ζωγραφίζουν ο Νίκος και οι φίλοι του (Γιώργος, Χρήστος, Θωμάς και Αλέξανδρος), το κάνουν ενώ συγχρόνως τραγουδούν και κουνιούνται στις καρέκλες τους σαν να χορεύουν. Βγαίνουν εκτός των ορίων των χαρτιών τους και ζωγραφίζουν στα χέρια τους, στο τραπεζάκι ακόμη και σε μένα. Τους αρέσει να μου ζωγραφίζουν τα χέρια ενώ εγώ κρατώ σημειώσεις. Δίνουν την εντύπωση πως ζωγραφίζουν τον ίδιο τον ρυθμό (σαν τον Καντίνσκι).

Μετά τις διακοπές του Πάσχα ο Νίκος ως βοηθός της νηπιαγωγού μας παρουσιάζει τον εαυτό του, και όντας επηρεασμένος από το χρόνο που πέρασε σπίτι μας παρουσιάζει όλα σε συνάρτηση με την Αλεξάνδρα, την αδελφή του. Μέχρι και την λαμπάδα της αδελφής του μας περιέγραψε! Ένα γεγονός, όμως, που τον συγκλόνησε ήταν το δάγκωμα που δέχτηκε από την μικρή γιατί ο μπαμπάς τους τον πήρε λιγάκι αγκαλιά. Μας λέει χαρακτηριστικά... «πολύ λυπήθηκα...»

Ο Νίκος φαίνεται πως στο σχολείο περνά υπέροχα. Το οικογενειακό του περιβάλλον αν και φαίνεται να είναι ισορροπημένο, λόγω φόρτου εργασίας και της ύπαρξης του μικρότερου παιδιού, φαίνεται να μην παίρνει όλα όσα τον ικανοποιούν. Στην τάξη, λοιπόν, προσπαθεί να απολαύσει τα πάντα, από μικρές στιγμές παιχνιδιού μέχρι τα μαθήματα που τους παραδίδει η νηπιαγωγός. Ο Νίκος ναι μεν «ρουφά» την κάθε στιγμή, είναι εξίσου ευχάριστος και στην παρέα του. Όταν μπαίνουν στο «σπιτάκι» να παίζουν είναι ο συντονιστής και μάλιστα πολλάκις με προσκάλεσε να κάτσω δίπλα του στο τραπέζι και να φάμε (εν ώρα παιχνιδιού). Δίνει, όπως και τα άλλα αγόρια της παρέας εντολές και στο τέλος το σπιτάκι το τακτοποιεί κάποιο κορίτσι (συνήθως η Κρυσταλλένια που βρίσκεται στην σκιά του Γιώργου)

Ο Νίκος δείχνει να έχει ανάγκη τους φίλους του, και την συναναστροφή με τους άλλους. Χαρακτηριστικά μας αναφέρει «κυρία, μια φορά εκεί που έπαιζα στην αυλή με τον ξάδελφο μου ήρθε έξω από τα κάγκελα ένα γυφτάκι, αμέσως το προσκάλεσα να παίξουμε όλοι μαζί, μα (σκύβει κεφάλι) ο παππούς μου, ο Νίκος, τον είπε: Άντε φύγε από 'δω». Οπότε και η δασκάλα τον φωνάζει και τον δίνει μια αγκαλιά γιατί κάλεσε αυτό το παιδάκι να παίξουν. Η συζήτηση, εν τέλει, αφιερώθηκε στους Roma και την διαφορετικότητα. Η νηπιαγωγός αρπάζει την ευκαιρία και τους μιλά ενδελεχώς για το θέμα και μέσα από προσωπικές της εμπειρίες, με Ρομά, τους μεταφέρει σ' ένα τελείως διαφορετικό σκηνικό. Τα περισσότερα παιδιά που πήραν το λόγο είχαν στο μυαλό τους το στερεότυπο του «γύφτου» που κλέβει παιδιά και παρανομεί, επίσης αποτελεί το μέσο εκφοβισμού των παιδιών, κυρίως από τους παππούδες τους.

Ο Νίκος, εν κατακλείδι, είναι το βασικό και αναπόσπαστο κομμάτι της παρέας του, μιας αγοροπαρέας. Δραστηριοποιούνται στα πλαίσια των «αγορίστικων» παιχνιδιών (αυτοκινητάκια, τρένο, ιππότες, κάστρο, πόλεμος, αστυνομικοί, ποδόσφαιρο) και όταν μπαίνουν στο σπιτάκι το μετατρέπουν σε ταβέρνα ή καφετέρια, αποφεύγοντας το συμμαζέμα και το μαγείρεμα (ως κοριτσίστικη δουλειά) τα οποία και αναθέτουν στην Κρυσταλλένια. Τα στερεότυπα αυτά μεταφέρονται και στη ζωγραφική του Νίκου, γιατί κατά τις ελεύθερες δραστηριότητες σπανίως παρεκκλίνει αυτών στην ζωγραφική απόδοση. Επίσης, το πρότυπο του μπαμπά μελισσοκόμου συχνά επηρεάζει την θεματολογία στην ζωγραφική.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ Δ.

«Εγώ ζωγραφίζω τα πάντα που βλέπω και που φαντάζομαι».

Η φίλη της που ακούει την κουβέντα παρεμβαίνει και συμπληρώνει ... «και τα κάνει και γρήγορα, δεν αργεί καθόλου» οπότε και η Κατερίνα χαμογελά ανασηκώνοντας τους ώμους της.

«Η μουσική μ' αρέσει πολύ και γι' αυτό το λόγο όλη την ώρα τραγουδάω και χορεύω».

«Τα βιβλία μου αρέσουν πολύ. Συνήθως μου τα διαβάζει η μαμά, μα όταν έχει χρόνο ο μπαμπάς μου, μου τα διαβάζει κι εκείνος. Το κακό είναι ότι δεν έχω πολλά βιβλία, μα έχω μόνο ένα βιβλίο».

«Όταν κάποιος με στεναχωρεί και με θυμώνει, τον εξηγώ κάποια πράγματα, κάποιους κανόνες για να μην μαλώνουμε. Ο Δημήτρης όμως, κυρία, ο αδελφός μου τα κάνει όλα 'ντάρμα-ντουμάνι' και τον φωνάζω πολύ γιατί δεν με καταλαβαίνει».

Η Κατερίνα Δ. είναι νήπιο και έχει έναν αδελφό μικρότερο της. Ο πατέρας της 32 ετών και ιδιωτικός υπάλληλος, ενώ η μητέρα της 37 ετών και άνεργη. Οι γονείς από κοινού είναι απόφοιτοι της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τους γονείς της Κατερίνας Δ., η κόρη τους εκτός σχολείου ασχολείται με την ζωγραφική και το χορό, παρακολουθώντας μαθήματα στον πολιτιστικό σύλλογο του χωριού. Της αρέσει στο σπίτι να τραγουδά και να χορεύει, ενώ αντίθετα δεν έχουν παρατηρήσει κάποια προτίμηση στην αφήγηση και δραματοποίηση ρόλων. Επίσης, της αρέσει πολύ να ζωγραφίζει και να σχεδιάζει.

Η επαφή της Κατερίνας Δ. με το θέατρο και τα μουσεία πραγματοποιείται μέσω των σχολικών δραστηριοτήτων και εκδρομών. Ενώ, στον κινηματογράφο δεν πάει καθόλου, απ' ότι λένε. Όσον αφορά στην λογοτεχνία, στο παιδί διαβάζεται από τους γονείς το βιβλίο που δανείζεται από το σχολείο σε εβδομαδιαία βάση.

Η Νηπιαγωγός αναφέρει για την Κατερίνα Δ., πως στον χορό και το θέατρο είναι εξαιρετική. «Και στα εικαστικά είναι εξίσου καλή. Είναι ταυτόχρονα, καλλιτεχνική και πρακτική. Διαπρέπει παντού! Την βλέπει κανείς πόσο ώριμη είναι από τις συγκεντρώσεις της παρεούλας και από τις απαντήσεις που δίνει εν ώρα μαθήματος».

Η έρευνα μας έδειξε πως η Κατερίνα Δ. είναι από τις καλές μαθήτριες της τάξης. Συμμετέχει στις συζητήσεις της παρεουλας και αποδίδει άριστα σ' όλα τα γνωστικά αντικείμενα. Συνήθως έχει την παρέα της, μα μπορεί να διασκεδάσει και να γίνει ευχάριστη και με τους υπόλοιπους συμμαθητές της. Είναι ένα χαμογελαστό παιδί που ακόμη και στην δραματοποίηση της Ντενεκεδούπολης, ταυτίστηκε με την Μηλίτσα και τον Βουτυρένιο όχι για μηνύματα που έφεραν, μα γιατί, η μεν πρώτη 'ξεμαλλιάστηκε', του δε τελευταίου του 'ξεκόλλησε το μάτι'. Εστίασε την προσοχή της στο κωμικό στοιχείο της παράστασης. Το ίδιο κωμική είναι όταν δίνει παράσταση στο κουκλοθέατρο. Επιλέγει μαζί με τις φίλες της για ήρωες «όμορφα» ζωάκια και αυτά που τους είναι οικεία, έναντι σπανίων και άσχημων (χαμαιλέοντας κτλ). Δεν δείχνει αρέσκεια στα κουκλάκια με σκούρο χρώμα, λόγου χάρη 'μαύρος χαμαιλέοντας', 'γκρι-μαύρος γορίλας', 'σκούρο πράσινο φίδι' κλπ

Το γεγονός ότι διαπρέπει σ' όλα τα επίπεδα, της έχει εξασφαλίσει το σεβασμό και την αποδοχή των συμμαθητών της. Υπάρχει, όμως, μια αντιπαλότητα από την φίλη της την Νικολέτα που σε γενικές γραμμές την αμφισβητεί, προσπαθεί να προβλέψει τις ζωγραφιές της ή ακόμη μόνο και μόνο να πει κάτι αρνητικό για την Κατερίνα, της λέει ότι έχει γράψει λάθος κάποια λέξη την στιγμή που αυτή ήταν σωστή ορθογραφικά. Η Κατερίνα σε αυτές τις διενέξεις ζητάει την συνδρομή της δασκάλας της και δίνεται λύση μαλώνοντας, συνήθως, η νηπιαγωγός την Νικολέτα. Λόγου χάρη, ένα πρωινό, ενώ τα κορίτσια ζωγραφίζουν κι εγώ καταγράφω, η Νικολέτα μου αποκαλύπτει ότι η Κατερίνα θα ζωγραφίσει μπαλαρίνες. Ξαφνικά η Κατερίνα θυμώνει («τα παίρνω στο κρανίο» μου χε πει κάποτε) και ξεκινά ένας μικρός καυγάς, παίρνοντας το είδηση η νηπιαγωγός παρεμβαίνει ζητώντας εξηγήσεις και η Κατερίνα της απαντά με πυγμή: «εγώ μπορεί να θέλω να ζωγραφίσω μια σχολή χορού η απλά ... κορίτσια που πιάστηκαν για χορό, ξέρεις τι διαφορά έχει μια παράσταση; Πού ξέρει η Κατερίνα;». Το θέμα έληξε όταν η Δέσποινα έκανε την παρέμβασή της και η νηπιαγωγός δεν είχε παρά να συμφωνήσει λέγοντας: «Ξέρετε... η φίλια είναι πιο σημαντική από αυτά και τις φωνές!» Τέτοιου είδους σκηνικά παρατηρήθηκαν σε στιγμές που βρίσκονται στο σπιτάκι και παίζουν, η Νικολέτα, μιλά επιτακτικά και δίνει εντολές στην Κατερίνα. Πολλές φορές γίνεται επικριτική απέναντί της, οπότε φαίνεται η Κατερίνα να μιλά και να αντιδρά όταν έχουν συσσωρευτεί πολλά μέσα της, νιώθει αδικημένη (υπό την προσωπική μας, εξωτερική ματιά φαίνεται απόλυτα

δικαιολογημένη) και ξεσπάει. Κάποια άλλη στιγμή, κι ενώ ζωγραφίζουν για τα γενέθλια του Αχιλλέα μια αναμνηστική ζωγραφιά, η Κατερίνα γράφει και μια ευχή στον συμμαθητή της. Αμέσως η Νικολέτα της κάνει παρατήρηση πως το έχει γράψει λάθος. Ζητά την γνώμη της νηπιαγωγού η Κατερίνα αφού πιο πριν ζήτησε και την δική μου άποψη αν το έχει γράψει σωστά και της απάντησα θετικά. Πήγε στην δασκάλα της γιατί ήξερε ότι θα επιπλήξει την Νικολέτα. Δείχνει να την έχει κουράσει η αντιπαλότητα αυτή.

Όσον αφορά το οικογενειακό της περιβάλλον, δείχνει να της διασφαλίζει πρόσβαση σε ποικιλία ερεθισμάτων. Όταν την ενοχλεί ο μικρός αδελφός της, δεν τον αφήνει να της πάρει το ζωτικό χώρο και αυτόν τον χρόνο που της αναλογεί με την μαμά της. Δεν δείχνει σημάδια ζήλιας ούτε απέναντι στους συμμαθητές της ούτε απέναντι στον αδελφό της γιατί έχει αυτοεκτίμηση και είναι σίγουρη για τον εαυτό της. Όταν συζητούμ με την δασκάλα στην παρεούλα ή ακόμη και μαζί μου, η Κατερίνα απαντά με ωριμότητα και επιπλέον, επιστρέφει τις ερωτήσεις κάτι που συναντάς σε λίγα νήπια.

Όταν τραγουδούν η Κατερίνα είναι από τα παιδιά που συντονίζουν, ξέρει τα λόγια και το χαίρεται. Στην δραματοποίηση της Παπλωματούς διακατέχονταν από μια φυσικότητα και ευκολία στην απόδοση του ρόλου της.

Κατά την επίσκεψη μας στην θεατρική παράσταση «Φωτεινό δωμάτιο» και ενώ η φίλη της η Δέσποινα φοβήθηκε κι έκλαιγε εξαιτίας ενός «δράκου» που πετούσε πάνω από τα κεφάλια των θεατών, η Κατερίνα δείχνοντας αλληλεγγύη σήκωσε τα χέρια της ψηλά και τον έδιωχνε φωνάζοντας του «ξουτ» και ήρθε δίπλα μου, ψιθυρίζοντας πως αν ξανάρθει θα τον ξαναδιώξει την ώρα που η νηπιαγωγός έβγαλε εκτός αίθουσας την Δέσποινα.

Στην ζωγραφική η Κατερίνα έχει ευχέρεια, ευρεία θεματολογία και μπορεί να αποδίδει ζωγραφικά οποιοδήποτε γεγονός της προκάλεσε το ενδιαφέρον ή απλά εντύπωση. Εκφράζει τα όσα έχει στο μυαλό της, «τις μπαλαρίνες στην σειρά πάνω στην σκηνή με τα φώτα», «ένα κουμπί στο χαρτί», «αμυγδαλιές και διάφορα δέντρα», ανθρώπους, οικογένειες κλπ. Οτιδήποτε έχει δει, το ανασύρει στην μνήμη της και το ζωγραφίζει δίνοντας του τίτλο.

ΝΙΚΟΛΕΤΑ

«Μ' αρέσουν πολλά πράγματα για να ζωγραφίζω.. όλα.

Τι να σκεφτώ; Ότι φανταστώ μπορώ να τα ζωγραφίσω...

Μου αρέσουν τα καράβια πολύ, μα πιο πολύ μ' αρέσει αυτό..» (και μου δείχνει το μαύρο χρώμα.)

«Ακούω πολύ μουσική και τραγουδάω και στο σχολείο και στο σπίτι .. αλλά ακούω τραγούδια για μεγάλους».

«Εγώ, κυρία, έχω πολλά-πολλά βιβλία .. διακόσια.. και κάθε βράδυ πριν πέσω για ύπνο η μαμά μου διαβάζει μια ιστορία για να μπορέσω να κοιμηθώ».

«Εμένα αν κάτι με στενοχωρήσει ή με κάνει να θυμώσω τότε το λέω στη κυρία μου. Όταν θυμώνω, συνήθως, πολύ τότε μαλώνω και μιλάω – μιλάω ... μιλάω θυμωμένα».

Η Νικολέτα είναι νήπιο και έχει μια αδελφή μεγαλύτερη. Ο πατέρας της 54 ετών είναι οδηγός ενώ η μητέρα 43 ετών είναι νοσηλεύτρια. Οι γονείς είναι πανεπιστημιακής εκπαίδευσης.

Κατά τους γονείς η Νικολέτα παρακολουθεί μαθήματα χορού και ζωγραφικής στον πολιτιστικό σύλλογο του χωριού. Αγαπά το χορό, την μουσική και το τραγούδι. Και επίσης της αρέσει η ζωγραφική με χρώματα, σε σχέση με το σχέδιο που δεν περιλαμβάνει χρώματα. Οι ίδιοι δεν θα χαρακτήριζαν την κόρη τους ότι έχει έφεση στην αφήγηση ιστοριών ή στη δραματοποίηση. Η Νικολέτα πάει στο θέατρο μόνο με το σχολείο ενώ η επαφή της με το κινηματογράφο είναι συχνότερη, καθώς πηγαίνουν οικογενειακώς ανά ένα ή δύο μήνες. Όσον αφορά στις επισκέψεις μουσείων, η Νικολέτα δεν έχει πάει ποτέ σε κανένα απ' αυτά. Όμως οι γονείς της πολύ συχνά της διαβάζουν βιβλία και έχει μια καλή επαφή με την παιδική λογοτεχνία.

Η Νικολέτα απ' ότι λέει η νηπιαγωγός δημιουργεί θέματα μεταξύ των φίλων της. «Έχει ζήλια μέσα της και βγάζει κακία προς τους άλλους συμμαθητές της. Είναι πάντα αγχωμένη, με τη ψυχή στο στόμα που λέμε, και γι αυτό τα λόγια δεν χαίρεται τίποτα. Είναι πειθήνια. Δεν είναι καλλιτεχνική ψυχή και βλέπει μόνο το άτομό της. Μπορεί να καταφέρει ορισμένα πράγματα.»

Η έρευνα έδειξε ότι η Νικολέτα είναι ένα παιδί ανταγωνιστικό που συχνά δημιουργεί προστριβές και εντάσεις στην παρέα της. Αν ασχοληθεί μ' αυτά που την αφορούν (εργασίες, ασκήσεις και ζωγραφιές) τα καταφέρνει αρκετά ικανοποιητικά. Δυστυχώς, την ενδιαφέρει πολύ το τι γίνεται γύρω της. Στην παρεούλα συμμετέχει στο μάθημα γιατί δεν επιτρέπει η νηπιαγωγός σχολιασμούς των συμμαθητών τους. Βέβαια δείχνει να είναι ανασφαλής και διστακτική ακόμη και τότε.

Στην παρέα της (Δέσποινα, Βάσω, Κατερίνα Δ.) πάντα θέλει να δείχνει ανώτερη, ευρηματική και ξεχωριστή. Πράγμα που την φέρνει σε αντιπαλότητα κυρίως με την Κατερίνα Δ. (ίσως και να την έχει στοχοποιήσει καθώς ασχολείται για το παραμικρό μαζί της). Κατά την διάρκεια μιας εκπαιδευτικής εκδρομής κι ενώ καθόμουνα μαζί με τα κορίτσια της παρέας αυτής στο πίσω μέρος του λεωφορείου, η Νικολέτα μονοπωλούσε την συζήτηση μαζί μου μιλώντας μόνο για τον εαυτό της. Πράγμα που ενόχλησε αρκετά, απ' ότι δέχτηκε τα παράπονα των φίλων της.

Η πρώτη μας επαφή με την Νικολέτα επειδή συνέβη στην αρχή της σχολικής χρονιάς, την βρήκα να γράφει γράμματα σε μια κόλλα Α4 (δεν ήξερε να σχηματίζει λέξεις). Στην ερώτηση μου για το τι φτιάχνει στο χαρτί της, μου απαντά ότι κάνει γράμματα όπως η αδελφή της που πάει στην Ε' δημοτικού. Τα γράφει με χρωματιστές εναλλαγές σε κατακόρυφη διάταξη και φάνηκε πως το χέρι της, γραφοκινητικά είναι ώριμο. Με ρώτησε τη στιγμή εκείνη για το όνομά μου και αν θα μπορούσα να της το δείξω και το ενσωμάτωσε στα υπόλοιπα γράμματά της. Αμέσως για να πάρει τα εύσημα και πιθανόν την επιβεβαίωση από την νηπιαγωγό της λέει τρέχοντας «Μπορώ να γράψω το όνομα της κ. Έλσας!!» και η νηπιαγωγός την συγχαίρει. Της κάνει, δε, ιδιαίτερη εντύπωση το γεγονός ότι εγώ γράφω με στυλό ή μολύβι και δεν χρησιμοποιώ μαρκαδόρους, όπως όλοι στο νηπιαγωγείο.

Είναι ιδιαίτερος παρατηρητική με μένα. Θυμάται τα ρούχα που φορούσα τις περασμένες μέρες και μια μέρα με ρώτησε γιατί δεν φόρεσα το ροζ κασκόλ ή γιατί φόρεσα μαύρο χρώμα (δεν άρεσε στα παιδιά και απέφυγα να τα ξαναβάλω).

Κατά την διάρκεια των ημερών που η Νικολέτα ήταν «βοηθός» της νηπιαγωγού παρουσίασε τον εαυτό της στα υπόλοιπα παιδιά. Κατ' αυτή τη διαδικασία το εκάστοτε παιδί φέρνει από το σπίτι κάποια παιχνίδια είτε για να τα παίξει με τους

συμμαθητές του είτε γιατί θέλει απλά να δείξει ή ακόμη να συζητήσουν γι' αυτά. Την συγκεκριμένη μέρα η Νικολέτα έφερε ένα λούτρινο ζωάκι (σκιουράκι) και ζητά από τους συμμαθητές της να του δώσουν όνομα και να κάνουν μια βάπτιση. Μετά από πολλά ονόματα που προτείνουν τα παιδιά 'βελανιδένιος', 'γλύκας', 'μεγαλοουρίτσας', 'καφετής' και 'καφεδούλης', η Κατερίνα επιλέγει το 'αγαπούλης' γιατί έτσι θα την αγαπάει μας λέει. Δείχνει να έχει ανάγκη στοργής ακόμη και από τον τρόπο που σφίγγει το λούτρινο παιχνίδι.

Η μητέρα της είναι νοσοκόμα στο νοσοκομείο Παπαγεωργίου. Έχει πάει πολλές φορές μαζί με την μαμά της κυρίως κατά την διάρκεια των διακοπών (Χριστούγεννα και Πάσχα). Εκεί πιθανόν είτε γιατί είναι κοντά στη μητέρα της, είτε γιατί ασχολούνται μαζί της οι συνάδελφοι της μητέρας της, λατρεύει να πηγαίνει στο «νοσοκομείο της μαμάς» και καθώς μας λέει, περνάει υπέροχα.

Η Νικολέτα είναι από τα παιδιά που με διεκδικεί συνεχώς και θέλει επιβεβαίωσή, όπως και της δασκάλας της. Προσπαθεί να κάνει προγνώσεις για τις ζωγραφιές των φίλων της με ύφος λιγάκι ειρωνικό, κάτι που προκαλεί αντιδράσεις, μέχρι και καυγάδες. Δεν δείχνει να χαίρεται τη διαδικασία είτε αυτό είναι ζωγραφική, είτε παιχνίδι επιτραπέζιο ή ακόμη παιχνίδι σε κάποια από τις γωνίες ή κουκλοθέατρο. Προσπαθεί να ζήσει γενικότερα με βάση τα θέλω των άλλων παιδιών. Η ζωγραφιά της «τελειώνει» γιατί σηκώθηκαν η Κατερίνα Δ. ή η Βάσω κι ας την αφήσει μισοτελειωμένη κι ας θέλει ενδόμυχα να κάνει κάτι επιπλέον. Οι ζωγραφιές της χαρακτηρίζονται από σχήματα και η ίδια επιδιώκει αυτού του είδους τις ευκολίες. Λόγου χάρη ένας κύκλος για ήλιο μια λωρίδα ουρανού κι άλλη μια γρασιδιού στο πάνω και κάτω μέρος αντίστοιχα και ένα σπιτάκι τετράγωνο με τρίγωνη σκεπή. Όταν ζωγραφίζει θάλασσα το γρασίδι αντικαθίσταται από μια μπλε λωρίδα θάλασσας και μια βαρκούλα ενός τραπεζιού (που μου ζήτησε να της μάθω πώς να το φτιάχνει) και ενός τριγώνου για πανί. Δεν έχει μεγάλη φαντασία για την ηλικία της και μπορεί να καταφέρνει ένα περιορισμένο αριθμό πραγμάτων.

Αν ασχοληθεί κανείς μαζί της βγάζει έναν άλλο εαυτό, πρόθυμο να μάθει και φαίνεται πως μαθαίνει αρκετά γρήγορα και το κατακτά. Ίσως τα ερεθίσματά της από το οικογενειακό περιβάλλον δεν είναι επαρκή για να την τροφοδοτήσουν και διακατέχεται από το άγχος και ζητά συνεχώς την επιβεβαίωση εις βάρος των φίλων

της. Πιθανώς, να νιώθει ζήλια για την αδελφή της ή να την έχει για πρότυπο, μα εξαιτίας της διαφοράς των 6 χρόνων να της είναι ακατόρθωτο (φυσικό επόμενο) και αγχώνεται. Την μιμείται συχνά στο θέμα της γραφής ακόμη και στο ντύσιμο (αρκετές φορές έχει αναφέρει ότι «αυτό το ρούχο είναι σαν της αδελφής μου που πάει Πέμπτη»).

Συχνά, η Νικολέτα μετά από τις διενέξεις που έχει με τη φίλη της την Κατερίνα Δ. την αποτυπώνει στην ζωγραφιά της μικρότερη από τις άλλες δυο φίλες της. Πιο συγκεκριμένα, με αφαιρετική απόδοση και κίτρινο μαρκαδόρο παρουσιάζεται η Κατερίνα, εν' αντιθέσει, με τη Δέσποινα που έχει αποδοθεί σε διπλάσιο μέγεθος και με πολυχρωμία. Μια άλλη φορά, σε άλλη αψιμαχία, η Νικολέτα ενώ έχει ζωγραφίσει την Κατερίνα με τον ίδιο τρόπο (αχνά χρώματα και μικρή σε μέγεθος) την κάλυψε από πάνω ζωγράφισε μια κατακόκκινη καρδιά. Όταν την στεναχωρεί κάποιος φίλος, δεν εμφανίζεται στην ζωγραφική της ή τον εξαφανίζει επιζωγραφίζοντας τον χρωματικά ή με άλλα σχήματα.

ΧΡΗΣΤΟΣ

«Μου αρέσει να ζωγραφίζω τρακτέρ, πολύχρωμα, και πολλά άλλα που φαντάζομαι». «Μου αρέσουν επίσης τα τραγούδια, τα παιδικά και όχι αυτά που ακούν οι μεγάλοι. Τραγουδάω... και, ναι, ναι, στο σπίτι τραγουδάω και στο σχολείο τραγουδάω». «Στο σπίτι μας έχουμε πάρα πολλά βιβλία και μου διαβάζει η μαμά μου όταν πάω για ύπνο. Μου αρέσουν πολύ και τα δικά μας βιβλία» (εννοεί της σχολικής βιβλιοθήκης). «Όταν κάποιος φωνάζει και μιλάει δυνατά δεν μ' αρέσει ... με στεναχωρεί, τότε του λέω κι εγώ φωναχτά να σταματήσει».

Ο Χρήστος είναι νήπιο και έχει ένα μεγαλύτερο αδελφό. Ο πατέρας του 50 ετών εργάζεται σε εταιρία security, ενώ η μητέρα του 42 ετών είναι άνεργη. Και οι δύο γονείς είναι απόφοιτοι πανεπιστημιακής εκπαίδευσης.

Ο Χρήστος κατά τον χρόνο του εκτός σχολείου ασχολείται με το χορό, τη μουσική, τη ζωγραφική και το ποδόσφαιρο. Του αρέσει πολύ η ζωγραφική με χρώμα και όχι το σχέδιο. Όσον αφορά στη μουσική του αρέσει να τραγουδά και να χορεύει. Δεν δείχνει όμως την ίδια προτίμηση στο να παίζει ρόλους και στην αφήγηση ιστοριών/παραμυθιών. Ο Χρήστος, επίσης, πάει στο θέατρο, τον κινηματογράφο και τα μουσεία μόνο και εφόσον τα επισκεφτούν με το σχολείο. Ενώ, η μαμά του διαβάζει παιδική λογοτεχνία κάθε εβδομάδα, το βιβλίο που δανείζεται από τη σχολική βιβλιοθήκη, σύμφωνα με τους γονείς του.

Κατά την άποψη της νηπιαγωγού «ο Χρήστος είναι ένα παιδί πολύ πιο ώριμο από την ηλικία του. Άψογος κι ευγενικός στην συμπεριφορά του. Είναι μια καλλιτεχνική φύση και αυτό προκύπτει από τις ζωγραφιές του αφ' ενός και από τις εικαστικές του δημιουργίες γενικότερα. Γίνεται σημείο αναφοράς και υπάρχουν συμμαθητές του που τον έχουν για πρότυπο.»

Με την έρευνα αντιληφθήκαμε ότι ο Χρήστος που είναι ένα γαλανομάτικο, ξανθό παιδί με γυαλιά, χαμογελά συνεχώς. Το παρουσιαστικό του προσδίδει μια αίσθηση ωριμότητας που όταν τον γνωρίσει κανείς επιβεβαιώνεται. Είναι ήσυχος μέσα στην τάξη, ειδικά την ώρα του μαθήματος, πολύ σοβαρός. Αγαπά πολύ τον Θωμά και του φέρεται με στοργή κι ευγένεια κάτι που βοηθά τον Θωμά να ανοίγεται και να μην

είναι εσωστρεφής (γεγονός που του το επιβάλει η υγεία του). Μα, και στους υπολοίπους φέρεται με πολύ ευγένεια και του αρέσουν πολύ τα κωμικά στοιχεία είτε βιβλίου, είτε έργου θεατρικού, ή ακόμη του παιχνιδιού τους και τα εντοπίζει. Παραδείγματος χάρη την Ντενεκεδούπολη, ο αγαπημένος του ήρωας ήταν ο Μπαμμου γιατί έκανε θόρυβο με αστείο τρόπο, όπως λέει ο ίδιος, και τους κατατρόμαζε αυτός ο θόρυβος.

Στην παράσταση «Το φωτεινό δωμάτιο» ο Χρήστος είπε πως του άρεσε πολύ ο δράκος που περιφερόταν πάνω μας γιατί ενώ τον τρόμαξε στην αρχή μετά γέλασε πολύ, «γιατί ήταν φτιαγμένος από ρούχα» (ήταν μεταξωτός και γυάλιζαν τα υφάσματά του).

Ο Χρήστος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «αθόρυβη δύναμη» καθώς παρατηρεί και θα παρέμβει όποτε το ζητήσει η νηπιαγωγός δίνοντας λογικές απαντήσεις. Όταν ρωτά, λόγου χάρη, η δασκάλα τι πρέπει να κάνουμε όταν κουνιέται το δόντι μας, ο Χρήστος σηκώνοντας το χέρι απαντά πως τρώμε κάτι σκληρό όπως καρότο. Ή όταν ρωτά η δασκάλα για παραδείγματα πραγμάτων που μοιάζουν με σφαίρα απαντά πρώτος –πρώτος την μπάλα (αντικείμενο που αγαπά γιατί παίζει στα διαλείμματα ποδόσφαιρο). Σε γενικές γραμμές είναι ήσυχος, υπάκουος και αγαπητός προς όλα τα παιδιά. Στην παρεούλα μια μέρα κοντά στις γιορτές των Χριστουγέννων κι ενώ όλα τα παιδιά μιλούσαν για το στολισμό των δέντρων στα σπίτια τους ή τα δώρα που θα πάρουν από τον Αϊ Βασίλη, ο Χρήστος σηκώνει το χέρι να μιλήσει και φαίνεται κατενθουσιασμένος και πολύ ευχαριστημένος οπότε και η δασκάλα τον αφήνει τελευταίο να μιλήσει. Δεν ανέφερε τίποτα για τα Χριστούγεννα, μα το ότι πήγε για επίσκεψη στον φίλου του που ήταν άρρωστος και μπόρεσε να παίξουν. Φαινόταν τρισευτυχισμένος με τον φίλο του και γενικώς δείχνει αλληλεγγύη και στους φίλους στο σχολείο.

Όταν από τις σπάνιες φορές τα αγόρια βρίσκονται στο «σπιτάκι» και με προσκαλούν να με «κεράσουν». Ο Χρήστος μένει μ' ένα μόνιμο χαμόγελο και καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια να με ικανοποιήσει. Βρίσκει το καλύτερο 'ροζ σερβίτσιο' (επειδή είμαι κορίτσι), συνεργάζεται με τον Νίκο άριστα ώστε να μου βρουν τις φράουλες (πλαστικές από τη γωνιά του μανάβικου), να μου προσφέρουν και ξεκινούν να μου λένε ιστορίες που τους έχουν συνταράξει. Φαίνεται πως τα «χτυπήματα» και οι

τραυματισμοί» αποτελούν το θέμα συζητήσεων μαζί μου, που αποδεικνύει εν τέλει ότι είναι «δυνατοί και ρωμαλέοι» ή ότι έχουν να μου πουν κάτι πολύ σοβαρό. Ο Χρήστος, εν προκειμένω, μου λέει με αρκετά αφηγηματικό τρόπο πως έπεσε πριν λίγο καιρό, χτύπησε, πόνεσε και έκλαψε πολύ και ως απόδειξη των όσων πέρασε είναι το σημάδι στο πόδι του. Ο Χρήστος επίσης αγαπά το τραγούδι και όποτε παίζει μουσική φαίνεται ιδιαίτερα ευχαριστημένος. Δεν αντέχει τις φωνές και όπως έχει δηλώσει, όταν κάποιος μιλάει δυνατά, δεν του αρέσει και του λέει κι αυτός με τη σειρά του λίγο φωναχτά απλώς να σταματήσει. Γενικά, είναι ένα παιδί που δεν θα μπλέξει σε καυγά προσπαθεί να γίνει μάλιστα ο ειρηνοποιός της παρέας αν συμβεί κάτι παρόμοιο. Συχνά, αν πάει εν ώρα παιχνιδιού να δημιουργηθεί ένταση ο Χρήστος θα πάει και με τον ήρεμο δικό του τρόπο θα το λύσει λέγοντας «εμείς είμαστε φίλοι». Άλλωστε και το παρουσιαστικό του προδιαθέτει καλοσύνη και επειδή κάθεται συνήθως στητός, ακίνητος, με ένα μειδίαμα στα χείλη, φορώντας και τα γυαλιά του έχει μια σοβαρότητα και κύρος οπότε, η άποψη του εισακούεται.

Όσον αφορά στα ζωγραφικά του έργα, ήταν ο πρώτος από τα αγόρια που μου χάρισε την ζωγραφιά του και ζωγράφισε μαζί με το όνομά του στο πίσω μέρος της σελίδας μια μεγάλη κόκκινη καρδιά. Σαν θεματολογία δεν διακρίνεται από μεγάλη ποικιλία καθώς όλη η αγοροπαρέα έχουν ένα χαρακτηριστικό. Πριν ξεκινήσουν τη ζωγραφική κουβεντιάζουν για λίγο, και από κοινού αποφασίζουν για το θέμα των έργων τους. Τρακτέρ και γενικώς οχήματα και από την άλλη κάστρα με ανθρωπόμορφη απόδοση και ενώ στην αρχή δίσταζε να ζωγραφίσει ιππότες καθώς μας δήλωσε πως δεν ξέρεi να φτιάχνει ιππότες. Μετά από μια κουβέντα μαζί μου, που ουσιαστικά του εξήγησα πως στην ζωγραφική δεν υπάρχουν λάθη και πως εφόσον γνωρίζει να ζωγραφίζει ανθρώπους μπορεί και ιππότες, δείχνοντας του τον τρόπο σε προφορικό επίπεδο. Τελικά, κατάφερε να τους εντάξει μέσα στις ζωγραφιές (αγαπά τους κόκκινους ιππότες εξαιτίας των ιπποτών 'playmobil' που έχει στο σπίτι). Κάτι άλλο που του αρέσει να ζωγραφίζει είναι τα σύννεφα. Μετά από μια συζήτηση που είχαμε μια μέρα κατά την οποία ο Ήλιος μπαινοέβγαινε μέσα στα σύννεφα, ο Χρήστος μου είπε πως του αρέσει να ζωγραφίζει σύννεφα γιατί παίρνουν διάφορες μορφές και σχήματα, οπότε, του αρέσει να τα φτιάχνει στην κόλλα του μα τα φτιάχνει με «γκρι χρώμα» γιατί καθώς λέει τα άσπρα σύννεφα του αρέσουν πολύ «μα άσπρο σε άσπρο δεν φαίνεται».

ΓΙΩΡΓΟΣ

«Μου αρέσουν όλα τα πράγματα να τα ζωγραφίζω. Αυτά που βλέπω, σπίτια με λουλούδια και πολλά σύννεφα. Αλλά ζωγραφίζω και αυτά που φαντάζομαι... Μ' αρέσει να ακούω παιδικά τραγούδια σαν κι αυτά που ακούμε στο σχολείο. Στο σπίτι μόνο καμιά φορά τραγουδάω, αλλά αγαπώ τα τραγούδια για μικρούς».

«Μου αρέσουν και τα βιβλία, δεν ξέρω το γιατί. Η μαμά μου διαβάζει το βιβλίο του σχολείου (από δανειστική βιβλιοθήκη κάθε Παρασκευή εννοεί). Αλλά αν και έχω πάρα πολλά βιβλία στο σπίτι, η μαμά δεν μου τα διαβάζει εκείνα γιατί μεγάλωσα».

«Όταν θυμώνω στο σχολείο δεν χτυπάω... ενώ στο σπίτι κοπανάω τον Φώτη (ξάδελφος) γιατί αυτός με θυμώνει».

Ο Γιώργος είναι νήπιο και είναι μοναχοπαιδί. Ο πατέρας 43 ετών είναι στρατιωτικός και η μητέρα 38 ετών είναι πολιτικός μηχανικός. Και οι δύο τους είναι απόφοιτοι πανεπιστημιακών σχολών.

Σύμφωνα με τους γονείς, ο Γιώργος εκτός σχολείου μαθαίνει ζωγραφική και του αρέσει πολύ και το χρώμα και το σχέδιο. Όσον αφορά στη μουσική, του αρέσει να ακούει, να τραγουδά και να χορεύει. Είναι πολύ καλός στο να αφηγείται ιστορίες, ενώ δεν τα πάει εξίσου καλά, πιθανώς να ντρέπεται στο να παίζει κάποιο ρόλο. Η επαφή του Γιώργου με το θέατρο περιορίζεται στις επισκέψεις που πραγματοποιεί το σχολείο ενώ στον κινηματογράφο πηγαίνει με τους γονείς του περίπου μια φορά το τρίμηνο. Επίσης, στα μουσεία πηγαίνουν με τους γονείς του. Τέλος, οι γονείς του διαβάζουν κάθε βράδυ πριν πάει για ύπνο.

Η νηπιαγωγός μας αναφέρει για το Γιώργο, πως πρόκειται για «ένα ώριμο παιδί αλλά χωρίς να έχει αυτοπεποίθηση. Είναι δειλός και θέλει να του δοθεί μια σχετική ώθηση για να αποδώσει. Έχοντας αυτή τη σιγουριά τα καταφέρνει. Όσον αφορά στα εικαστικά, δημιουργεί...αποδίδει τα πάντα ζωγραφικά. Ξέρει επίσης, ότι δίπλα του τον μιμείται ο Νίκος».

Κατά την έρευνα, φάνηκε ότι ο Γιώργος είναι ένα παιδί συνεσταλμένο, φαίνεται να μην έχει αυτοπεποίθηση στην αρχή της σχολικής χρονιάς. Σιγά-σιγά όμως, με σταθερά βήματα προόδου ο Γιώργος θα πάρει πρωτοβουλίες. μα ποτέ του δεν έδειξε

«ηγετικές» τάσεις μέσα στην τάξη. Είναι πολύ καλός στα γνωστικά πεδία και όποτε η δασκάλα τον ρωτήσει για την άποψή του ή κάποια απάντηση, αντιδρά αμέσως δείχνοντας ότι παρακολουθεί και απαντά πολλές φορές με πρωτότυπη απάντηση. Όταν η νηπιαγωγός βρισκόταν στο μάθημα των συναισθημάτων ο Γιώργος δήλωσε χαρούμενος όταν παίζει με τα παιχνίδια του στο σπίτι ενώ είναι λυπημένος τις μέρες που δεν έχει σχολείο (εννοεί είτε τις διακοπές ή Σαββατοκύριακα, είτε όταν είναι ο ίδιος άρρωστος και αναγκαστικά μένει στο σπίτι). Μάλιστα μας λέει ότι όταν είναι λυπημένος ή στεναχωρημένος τα μάτια του κρέμονται και το στόμα του «έχει σχήμα ουράνιου τόξου» και από τα μάτια του «τρέχουν σταγονούλες» (τα δάκρυα) εικόνες τις οποίες απέδωσε και ζωγραφικά. Όσον αφορά στους τρόπους που τον βοηθάνε να ξεχάσει τη λύπη του, ο Γιώργος και πάλι καταφεύγει στα παιχνίδια του και τα μιλάει από μέσα του απ' ότι μας λέει. Τα παιχνίδια στο σπίτι και οι φίλοι του στο σχολείο, φαίνεται πως είναι για το Γιώργο πολύ σημαντικοί παράγοντες ώστε να νιώσει ικανοποίηση, χαρά και σιγουριά. Ενώ οι φίλοι του έχουν κάτι (καλό ή κακό) να πουν για τα αδέρφια τους, ο Γιώργος, το κάνει για τα παιχνίδια του καθώς είναι μοναχοπαίδι. Έχει βέβαια ένα ξάδελφο τον Φώτη τον οποίο συχνά «κοπανάει από καμιά φάπα» γιατί είναι μικρός και ανυπάκουος. Και γενικά αν ερωτηθεί τι θα κάνεις αν κάποιος σε θυμώσει ή στεναχωρήσει, αυτός απαντά πως θα τον δείρει, πράγμα που ποτέ δεν έκανε πράξη, όσο καιρό καταγράφουμε την καθημερινότητά τους. Παρ' όλα αυτά όταν η νηπιαγωγός τους έδειχνε μια ιστορία σε σειρά εικόνων και τα παιδιά όφειλαν να την περιγράψουν και εν συνεχεία να πουν και την γνώμη του το καθένα για το συναίσθημα του μίσους, ο Γιώργος σήκωσε το χέρι και παρενέβη να υπενθυμίσει στους φίλους του ότι «κι εγώ με τον φίλο μου τον Νίκο είχαμε χτυπηθεί παλιότερα αλλά το λύσαμε μεταξύ μας με συζήτηση» (συμβάν της περσινής σχολικής χρονιάς).

Ο Γιώργος φαίνεται πως είναι αρκετά ώριμος στο να μεταφράζει την γλώσσα του σώματος. Όποτε η νηπιαγωγός ζητά να περιγράψουν κάποιον, ο Γιώργος, πρωτοστατεί. Λόγου χάρη, έχει περιγράψει ένα αγόρι που ζήλευε με τον εξής τρόπο: «ο Κίμωνας ζηλεύει την Βιβή που κρατά ένα μπαλόνι, αυτό φαίνεται από το βλέμμα του, που έχει κατεβάσει τα φρύδια και γιατί σταύρωσε τα χέρια του. Πρώτα έρχεται η ζήλεια και μετά το αίσθημα του θυμού!» και μετά δήλωσε στην δασκάλα του «εγώ, κυρία. δεν ζηλεύω ποτέ... που η μαμά μου αγαπάει πιο πολύ τον ξάδελφο μου τον Φώτη». Τότε, η νηπιαγωγός παίρνει το έναυσμα από τα λεγόμενα του Γιώργου και

τους εξηγεί πως η αγάπη της μαμάς είναι ίδια για όλα της τα παιδάκια, απλά όταν υπάρχει μικρότερο παιδάκι στην οικογένεια, αυτό χρειάζεται περισσότερο χρόνο με τη μαμά απ' ότι ένα μεγαλύτερο παιδί. Τους κάνει, επίσης, ένα παράδειγμα με ένα κερί. Τοποθετεί μπροστά από τον καθένα το ίδιο αναμμένο κερί και ζητά από τα παιδιά να περιγράψουν κάθε φορά την φλόγα του. Σ' όλες τις περιπτώσεις η φλόγα απ' ότι λένε τα παιδιά είναι λαμπερή, φωτεινή και μεγάλη. Τους εξηγεί η νηπιαγωγός λοιπόν πως η αγάπη της μαμάς όπως και της κυρίας είναι η ίδια για όλα τα παιδάκια της, όσα και να έχει. Έτσι, ο Γιώργος, είναι από τα λίγα παιδιά που ζητούν να μιλήσουν και λέει πως τώρα καταλαβαίνει ότι η μαμά του, μάλλον, τον αγαπάει τόσο όσο τον ξάδελφο του τον Φώτη απλά επειδή είναι μικρός τον κρατάει ώρα στην αγκαλιά της.

Ο Γιώργος όντας μοναχοπαιδί έχει αντίζηλο τον μικρότερο ξάδελφο του. Αντίστοιχα στο σχολείο δεν έχει δείξει κάποια δείγματα αντιζηλίας. Αντίθετα, δεν δείχνει να ενοχλείται με τον Νίκο, ο οποίος τον αντιγράφει σχεδόν πάντα στις ζωγραφιές ή στα χρώματα με τα οποία θα ζωγραφίσουν. Πολλές φορές, μάλιστα, περιμένει να τελειώσει κι ο Νίκος δείχνοντας του την εργασία του για να πάνε μαζί στην νηπιαγωγό να τα δείξουν.

Η θεματολογία του στη ζωγραφική ποικίλει από παιδιά, ιππότες, σπίτια και κάστρα μέχρι φαντάρους, δάση και εποχικά θέματα όπως χιονάνθρωπους για τα Χριστούγεννα, αμυγδαλιές και λουλούδια για την άνοιξη και αυγουλάκια χρωματιστά ή καλάθια για το Πάσχα. Επηρεάζεται και αυτός από την αγοροπαρέα του. Μπορεί να καταφέρει να αποδώσει ζωγραφικά «όλα τα πράγματα που βλέπει ή που φαντάζεται» όπως χαρακτηριστικά μας λέει. Παρόλο που είναι ευρηματικός περιορίζεται όπως και τα υπόλοιπα μέλη της παρέας στα κοινά θέματα που συναποφασίζουν να ζωγραφίσουν. Στην πλειονότητα ζωγραφίζουν με βάση της στερεότυπης «αγορίστικης θεματολογίας», όταν έχουν την επιλογή και όχι εν ώρα οργανωμένων δραστηριοτήτων.

ΔΕΣΠΟΙΝΑ

«Μου αρέσουν τα πάντα να τα ζωγραφίζω... ζούγκλα, νερά, ζώα (διάφορα), και φυσικά οι πριγκίπισσες. Τα πάντα, όμως, στα αγαπημένα μου χρώματα ροζ, μπλε και οπωσδήποτε φουξ».

«Δεν μου αρέσει τόσο πολύ να τραγουδάω, αλλά μου αρέσει πάρα πολύ να ακούω μουσική. Όταν η μαμά μου τραγουδάει ένα τραγούδι, εγώ της το λέω στα ανάποδα. Για παράδειγμα αν μου πει..ξεκινά μια ψαροπούλα..εγώ της τραγουδώ: ξεκινά μια γαλοπούλα και τότε η μαμά μου ρωτάει: Μα καλά γαλοπούλες ονειρεύεσαι;»

«Τα βιβλία μου αρέσουν πολύ. Μου διαβάζει η μαμά μου, μα πιο πολύ μου αρέσει να τα διαβάζω μόνη μου. Επειδή όμως δεν ξέρω να διαβάζω, βγάζω μόνη μου λέξεις... δικές μου. Έχω πολλά βιβλία και γέμισα το γραφείο μου με βιβλία ως επάνω.. εγώ φαίνομαι λιγάκι».

«Όταν κάποιος με θυμώσει το λέω στη μαμά ή στην κυρία, γιατί στο σχολείο η κυρία είναι σαν μαμά μας. Δεν με νοιάζει όμως, δεν το δίνω σημασία, δεν κάνω τίποτε ακόμη κι αν με χτυπήσει».

Η Δέσποινα είναι νήπιο και μοναχοπαίδι. Ο πατέρας της 39 ετών, είναι ιδιωτικός υπάλληλος και εκμεταλλεύεται αποθήκες τροφίμων. Η μητέρα της είναι 38 ετών και έχει εργαστήριο αναλύσεων (κι αυτή είναι ιδιωτική υπάλληλος). Η εκπαίδευση και των δύο γονέων είναι πανεπιστημιακού επιπέδου.

Σύμφωνα με τους γονείς της η Δέσποινα εκτός σχολείου ασχολείται με τη ζωγραφική και τους παραδοσιακούς χορούς, καθώς πηγαίνει στον πολιτιστικό σύλλογο του χωριού. Επίσης, οι γονείς έχουν εντοπίσει το έντονο ενδιαφέρον της κόρης τους για την ζωγραφική με χρώματα (κι όχι στο σχέδιο γιατί είναι άχρωμο). Έχει την άνεση να αφηγείται ιστορίες και στη δραματοποίηση, συχνά παίζει παίρνοντας ρόλους ηρώων. Η Δέσποινα διατηρεί μια επαφή με τον κινηματογράφο καθώς πηγαίνουν οικογενειακά, ανά δίμηνο περίπου. Η δε επαφή της με τα μουσεία και τα θέατρα γίνεται μόνο στα πλαίσια των σχολικών επισκέψεων-εκδρομών. Τέλος, η Δέσποινα έχει μια πολύ καλή σχέση με την παιδική λογοτεχνία, διότι εκτός από το βιβλίο του σχολείου που το διαβάζουν κάθε Παρασκευή, η μητέρα της αγοράζει ένα δικό της κάθε εβδομάδα, επίσης.

Η Δέσποινα, απ' ό τι μας λέει η νηπιαγωγός «μπορεί να είναι χαϊδεμένη, μα είναι πολύ ώριμη για την ηλικία της και πολύ χαλαρή και το δείχνει αυτό. Δεν αγχώνεται με τίποτα!»

Ερευνητικά προκύπτει πως η Δέσποινα αποτελεί τον τύπο του παιδιού που δεν μοιάζει για τη ηλικία της. Είναι πιο ψηλό και σωματώδες παιδί, γεγονός που αν συνδυαστεί με την ωριμότητα που την διακρίνει, με την ευφράδεια του λόγου της, θα πίστευε πως είναι παιδί αν όχι Β', τουλάχιστον, Α' δημοτικού. Είναι ευγενική, ήρεμη και χαίρει της εκτίμησης των συμμαθητών της. Η απουσία της γίνεται αισθητή, μιας και η παρουσία της εντός τάξης δεν μένει απαρατήρητη. Συμμετέχει πολύ ενεργά στο μάθημα και είναι, εξίσου, ενεργή, στα παιχνίδια και στις συζητήσεις με τους συμμαθητές της. Ξέρει τις ικανότητες της κι όταν νιώθει ανασφαλής ζητά βοήθεια είτε από τις νηπιαγωγούς είτε από εμένα. Δεν δημιουργεί ποτέ ζητήματα αντιπαλότητας και όσες φορές δημιουργηθούν είναι η «ειρηνοποιός» της κατάστασης.

Από την πρώτη στιγμή που γνωριστήκαμε μου έδειξε τα συναισθήματά της με μια ζωγραφιά που μου τη χάρισε. (όταν ξεκίνησα να πηγαίνω στο νηπιαγωγείο η Δέσποινα έλειπε οπότε γνωριστήκαμε τρεις-τέσσερις μέρες αργότερα). Η ζωγραφιά της αποτελούνταν από μια καρδιά κόκκινου χρώματος που κάλυπτε σε μέγεθος την Α4. Μέσα σ' αυτήν άλλες «ομόκεντρες» καρδιές αναπτύσσονταν με εναλλαγές χρωμάτων. Γενικώς της αρέσει να ζωγραφίζει οτιδήποτε της έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον είτε αυτό είναι ευχάριστο είτε αυτό είναι δυσάρεστο. Για παράδειγμα όταν της φέρανε οι γονείς της ένα βιβλίο με ζώα, τις επόμενες ημέρες ζωγράφιζε τα άγρια ζώα στο χαρτί της. Και όταν κάποια στιγμή βρέθηκα δίπλα της συζητώντας γι' αυτό που απεικονίζει μου ζήτησε βοήθεια για το πώς φτιάχνεται ένα ζώο, διότι αυτό που μόλις είχε φτιάξει της το σχολίασε η Νικολέτα λέγοντας την πως «δεν μοιάζει με ελάφι» και η ίδια δεν ήξερε να το συνεχίσει από ότι πρόσθεσε. Την βοήθησα μόνο σε λεκτικό επίπεδο πως στην ζωγραφική δεν υπάρχουν λάθη και πως το ελαφάκι σου χρειάζεται απλά μια ανασηκωμένη κοντή ουρίτσα και κερατάκια. Το θέμα λύθηκε και η απόδοση ήταν άψογη.

Η Δέσποινα κατά τη θεατρική παράσταση «Φωτεινό δωμάτιο» φοβήθηκε από έναν «κινέζικο δράκο» που εισέβαλε μέσα στο κοινό και «πετούσε» πάνω από τους θεατές.

Αντέδρασε με γοερό κλάμα και η νηπιαγωγός την πήρε εκτός αίθουσας. Θεωρώ πως τα χαμηλωμένα φώτα, η γρήγορη και αρκετά δυνατή μουσική και τα τρομαγμένα βλέμματα των ηθοποιών που ως εκείνη την στιγμή «συνομιλούσαν» κυρίως με τα μικρά παιδιά (νηπιάκια) των πρώτων σειρών, συντέλεσαν στο να τρομάξει η Δέσποινα, γιατί είναι ένα παιδί πολύ ήσυχο και ήρεμο ακόμη και στις κινήσεις της.

Την επομένη του περιστατικού η Δέσποινα ζωγράφισε το δράκο σαν σκουλήκι πάνω από παιδάκια που καθόταν στη σειρά. Δεν χρειαζόταν να ρωτήσω καν για τη ζωγραφιά της, μα όταν το έκανα επιβεβαίωσε τη σκέψη μου πως απεικόνισε τον δράκο που είδε στο θέατρο, με χρώματα καφετιά και μαύρα! Άλλωστε αυτό που ζωγράφισε όταν η νηπιαγωγός τους έκανε το μάθημα για τον φόβο, ήταν τον εαυτό της τρομαγμένο και ζήτησα από την νηπιαγωγό να γράψει ως λεζάντα «φοβάμαι όταν είμαι στο δωμάτιό μου το βράδυ».

Η Δέσποινα παίζει κουκλοθέατρο μαζί με την παρέα της και αυτή όπως και άλλες φίλες, αηδιάζει απ' ότι μου λέει και σιχαίνεται τα ζώα όπως τα σκουλήκια, το φίδι, τον χαμαιλέοντα και την μαϊμού (όλα τους έχουν σκούρα χρώματα).

Στην δραματοποίηση της «Παπλωματούς», της Δέσποινας της ανατέθηκε ο κεντρικός ρόλος της παπλωματούς. Λόγου παρουσιαστικού και χαρακτήρα της ταιριάζει ο ρόλος και τον αποδίδει πολύ παραστατικά. Δείχνει να έχει μπει στο ρόλο και παίζει σαν να μην υπάρχει κοινό, με φυσικότητα στο λόγο και στις κινήσεις. Εξίσου καλά, τα πάει στο χορό και το τραγούδι. Μαθαίνει τα τραγούδια άψογα και δεν ντρέπεται να τραγουδήσει όπως κάποια παιδιά της ηλικίας αυτής.

Η Δέσποινα διακρίνεται, επίσης, για το «χάρισμα» που έχει να ισορροπεί και να κατευνάζει τα πνεύματα όταν δημιουργούνται έριδες μεταξύ των παιδιών. Για παράδειγμα, στους καυγάδες μεταξύ Νικολέτας που παρεμβαίνει και σχολιάζει τα έργα της Κατερίνας Δ. τις συμβουλεύει λέγοντας «ξέρετε η φιλία είναι πιο σημαντική από αυτά και τις φωνές» ή όταν η Νικολέτα προσπάθησε να ξεχωρίσει ως σωστό, μόνο τον τρόπο με τον οποίο η ίδια ζωγραφίζει τα αστέρια, η Δέσποινα διέκρινε ότι πήγαινε και πάλι να φουντώσει κάποιος καυγάς οπότε λέει «ο καθένας έχει τον δικό του τρόπο, όλοι είμαστε διαφορετικοί...εγώ βλέπω τους μεγάλους και τα φτιάχνω».

Όσον αφορά στο κοινωνικό παιχνίδι, στο σπιτάκι η Δέσποινα αναλαμβάνει ρόλο συντονίστριας, αναθέτει ρόλους και αυτή συνήθως φτιάχνει κάτι για όλους. Λόγου χάρη, τη μια φορά προσποιείται πως φτιάχνει καροτόζουμο και κερνάει όλους μας. Μια άλλη φορά, πάει στο μανάβικο και μας φτιάχνει φρουτοσαλάτα. Φαίνεται πως είναι πολύ δοτική σαν παιδί.

Όταν στα μαθήματα για τα συναισθήματα η Νηπιαγωγός ζητά παραδείγματα από τους μαθητές, αναδύεται στην επιφάνεια πως η Δέσποινα (μοναχοπαίδι) που εκτός σχολείου έχει για παρέα μόνο τις ξαδέλφες της, την περιγελούν και την κοροϊδεύουν για το βάρος της. «Με λένε Ντούζα και στεναχωριέμαι και μετά θυμώνω» μας λέει χαρακτηριστικά. Προσπάθησε αρκετές φορές να τις εξηγήσει πως δεν της αρέσει αυτή η ιστορία «μα δεν έχει βελτιωθεί η κατάσταση» μας συμπληρώνει. Από τις συζητήσεις μας διαπιστώνω πως κάθε φορά που τα κορίτσια συναντώνται, την επόμενη μέρα, η Δέσποινα, αφενός έχει να μου αναφέρει κάτι που την στεναχώρησε κι αφετέρου ζωγραφίζει με μια θεματολογία που διαφέρει από τα συνηθισμένα της χαρωπά και πολύχρωμα έργα. Για παράδειγμα, ζωγράφισε, την πρώτη φορά ένα βρόχινο ουρανό που κυριάρχησε το γκρι και σκούρα χρώματα γενικότερα. Ή κάποια άλλη φορά, ζωγράφισε διάφορα ζώακια, όπως «ένα ψαράκι που κρύφτηκε κάτω-κάτω στη γυάλα του», «το πουλάκι που τρέχει πετώντας στη φωλίτσα του να κρυφτεί», «το κοτοπουλάκι στο σπιτάκι του» και «το κοριτσάκι που μπήκε μέσα στο σπίτι να φυλαχτεί από την βροχή», σύμφωνα με την περιγραφή της. Σε μια περίπτωση που η νηπιαγωγός τους έδειξε μια ζωγραφιά όπου ένα παιδί έπεφτε θύμα bullying (ξυλοδαμού, κοροϊδίας πιο συγκεκριμένα) η Δέσποινα βούρκωσε και είπε πως «το παιδάκι αυτό μοιάζει με τον Χριστούλη που τον βασάνιζαν». Είναι πολύ ευαίσθητη και συναισθηματική και την ευαισθησία που δείχνει στους ανθρώπους (ειδικά στους ευάλωτους) τη νιώθει και για τα ζώα. Αντίστοιχα μίλησε και στην περίπτωση που η δασκάλα τους μίλησε για τη ζωοφιλία και την κακομεταχείριση των ζώων. «Αγαπάω όλα τα ζώακια και αν κάποιο μου φαίνεται άγριο και τρομακτικό, απλά δεν το πλησιάζω!». «Αυτό (το ζώακι που έδειξε στη φωτό) το τυραννάνε και το λυπάμαι πολύ δεν μπορώ να το βλέπω γιατί στεναχωριέμαι». Ή κάποια μέρα που έφτιαχνε μια κατασκευή (με δική της πρωτοβουλία) και συζητήσαμε γι' αυτό, μου είπε πως φτιάχνει μια φωλίτσα για μικρό της κοτοπουλάκι (παιχνίδι που έφερε από το σπίτι της) «για να έχει κάπου να κοιμηθεί».

Σε μια συζήτηση, κατά την οποία η παρέα της Δέσποινας συζητούν για το Δημοτικό σχολείο, αναφέρει η Δέσποινα πως πρέπει όλοι να κάνουν ένα εμβόλιο, αυτό φοβίζει μερικά παιδιά και το αντιλήφθηκε γρήγορα η ίδια οπότε τους λέει «εγώ το έκανα αυτό το ‘Mandoux’, είπα ένα άουτς! Και τελείωσε. Για να πάμε στο Δημοτικό πρέπει να κάνουμε αυτό το κάτι». Οπότε και σταματά η κουβέντα όπως πάντα με την παρέμβαση της. Σαν παιδί έχει τις ικανότητες και τις γνώσεις να βοηθά στην διεξαγωγή του μαθήματος πράγμα που φαίνεται πως έχει ήδη «δουλευτεί» από το οικογενειακό της περιβάλλον.

Γενικότερα, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα παιδί που εκφράζεται άριστα μέσω της ζωγραφικής και του λόγου. Αποτυπώνει στα έργα της τα όσα αισθάνεται ή την προβληματίζουν, όπως αποτυπώνει και τα όσα την χαροποιούν ή της κεντρίζουν το ενδιαφέρον. Οι ζωγραφιές της είναι περιγραφικές και δείχνει να ενδιαφέρεται για ποικιλία θεμάτων (ζώα, σκηνές από τη φύση, από τον περίγυρο της και το σχολείο). Επίσης, η πολυχρωμία συνοδεύει την περιγραφικότητα της και κατά τις μέρες που παρουσιάζει υποτονικότητα, παρατηρούμε ότι καταφεύγει σε περιορισμό της χρήσης πολλών χρωμάτων (ζωγραφική απόδοση βρόχινου ουρανού – με γκρι αποχρώσεις- μετά από συνάντηση με τις ξαδέλφες της που την στοχοποιούν).

ΑΧΙΛΛΕΑΣ

«Μου αρέσει να ζωγραφίζω τρακτέρ και γουρούνες (μηχανή) γιατί έχω κι εγώ μια και τρέχω πολύ γρήγορα, είναι μπαταροκίνητο και τρέχει μόνο όταν την φορτίσει ο μπαμπάς μου».

«Μου αρέσει να ακούω μουσική και τραγουδάω στο σχολείο. Είναι ωραίο που τραγουδάμε».

«Στο σπίτι έχω 46 βιβλία και μου διαβάζει και η μαμά και ο μπαμπάς».

«Εγώ μαλώνω μόνο με τον αδελφό μου κι έχουμε και δυο όπλα, όχι για να μαλώνουμε μ' αυτάστ' αλήθεια! Απλά... μαλώνουμε».

Ο Αχιλλέας είναι προνήπιο και έχει έναν μικρότερο αδερφό. Ο Πατέρας του είναι 34 ετών και ασχολείται με την αγροτο-κτηνοτροφία. Η μητέρα του είναι 34,5 ετών και άνεργη εδώ και έξι χρόνια παρά την πανεπιστημιακή της εκπαίδευση.

Σύμφωνα με τους γονείς του Αχιλλέα, το παιδί δεν έχει καθόλου εξωσχολικές δραστηριότητες, μα πηγαίνουν μόνο βόλτες. «Δεν έχει, ακόμη ξεκινήσει κάποια εξωσχολική δραστηριότητα». Παρ' όλα, του αρέσει η μουσική αρκετά, μα ο χορός όχι ιδιαίτερα, όπως και το τραγούδι δεν είναι από τα αγαπημένα του. Του αρέσει αντίθετα, να «ντύνεται» ρόλους ηρώων κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού του. Η ζωγραφική παρατηρεί η μητέρα ότι τώρα (στο τέλος της σχολικής χρονιάς) του αρέσει πολύ περισσότερο από παλαιότερα. Προτιμά να ζωγραφίζει με χρώματα παρά να σχεδιάζει. Στον Αχιλλέα η μητέρα του διαβάζει βιβλία σε καθημερινή βάση ενώ δεν πάει καθόλου στον κινηματογράφο. Στο θέατρο έχει πάει τις φορές που πήγαν με το σχολείο (δύο με τρεις) ενώ έχει επισκεφτεί το μουσείο μόνο μια φορά.

Η Νηπιαγωγός μας αναφέρει για τον Αχιλλέα πως «πρόκειται για ένα υποτονικό παιδί. Υποτονικός γενικώς μα και ειδικότερα στην ζωγραφική. Είναι πολύ αγχώδης. Μόλις άκουγε την φωνή της νηπιαγωγού λίγο να υψώνεται, μόνο που δεν κατουριόταν πάνω του. Αν τον μάλωνες 'πετάριζε' και ακόμη το κάνει, δεν του βγαίνει μιλά.»

Η έρευνα δείχνει ότι ο Αχιλλέας είναι ένα προνήπιο που λόγω εμφάνισης, ύψους και σωματότυπου, μοιάζει για νήπιο. Όταν συναναστραφείς μαζί του, όμως,

αντιλαμβάνεσαι πως δεν είναι ώριμος αρκετά, είναι ντροπαλός μα γίνεται αρκετές φορές «αντικείμενο μίμησης» στην παρέα του. Υπάρχουν φορές που όλα τα αγόρια ζωγραφίζουν τρακτέρ ή τετρακίνητη «γουρούνα» (είδος μηχανής) γιατί το κάνει ο Αχιλλέας ο οποίος τα έχει ήδη στο σπίτι (ο πατέρας του έχει γεωργοκτηνοτροφική μονάδα με εξοπλισμούς και αυτοματισμούς).

Στην δραματοποίηση της Ντενεκεδούπολης, του Αχιλλέα του αρέσει ο «μεγάλος τενεκές» απ' ότι είπε, μα, δεν ήξερε τον λόγο. Απλά γιατί ήταν ο πιο μεγάλος συμπλήρωσε. Αυτό ήταν αναπάντεχο για τις νηπιαγωγούς, αφού ο Λαδένιος (μεγάλος τενεκές) συμβόλιζε τον δικτάτορα Παπαδόπουλο, ήταν αυταρχικός, δεσποτικός και μοίραζε εντολές. Ο Αχιλλέας είχε ενθουσιαστεί από το «λάθος» πρότυπο, ενώ, το μάθημα στόχευε διαφορετικά απ' ότι αντιλήφτηκε ο ίδιος.

Ο Αχιλλέας είναι αριστερόχειρας και γράφει στην αρχή της χρονιάς από δεξιά προς τα αριστερά, δεν έχει κατακτήσει ένα ικανοποιητικό γράφο-κινητικό επίπεδο οπότε και του ανατίθεται συχνά κάποιο παιχνίδι για την βελτίωση του σ' αυτό τον τομέα. Η νηπιαγωγός έφτιαξε από ένα πλαστικό, άσπρο καλάθι με κλωστές έναν ιστό αράχνης και το γέμισε με μικροσκοπικές πλαστικές αραχνούλες μεγέθους περίπου 1,5cm. Τα παιδιά με μια τσιμπίδα καλούνται να βγάλουν τις αράχνες από το καλάθι χωρίς να ταραξουν τους ιστούς. Ο Αχιλλέας μόλις το βλέπει θέλει να διώξει τις αράχνες με το σπαθί του, οπότε η νηπιαγωγός του εξηγεί «συμμορφώνοντας» τον.

Μετά από πολλά επαναληπτικά παιχνίδια βελτιώνεται η μικρή κινητικότητα του Αχιλλέα, γεγονός εμφανές και στην ζωγραφική. Αγαπημένο του θέμα είναι το τρακτέρ με τον μπαμπά του ή τον παππού του. Ακόμη και όταν μαθαίνουν γλώσσα (γραμματάκια) αυτός δίνει σχετικά παραδείγματα. Στο -ρ- ρόδα, -Τ- τιμόνι, -γ- γουρούνα κλπ. Με τα τουβλάκια, επίσης, φτιάχνει τρακτέρ και γουρούνες.

Δεν φαίνεται να τον επηρεάζει το ότι έχει ένα μικρότερο αδελφό και δεν δείχνει, στο σχολείο τουλάχιστον, σημάδια ζήλιας όπως είναι εμφανή σε άλλα παιδιά. Μας έχει αναφέρει στην παρεούλα πως η γιαγιά του διαβάζει βιβλία και ειδικά αυτά που δανείζεται από το σχολείο. Του αρέσει γιατί φτιάχνουν και τις ζωγραφιές μαζί. Φαίνεται η γιαγιά να περνά δημιουργικό χρόνο με το παιδί για να βοηθήσει την μητέρα που φροντίζει το μωρό στο σπίτι.

Στα μαθήματα των συναισθημάτων είναι περιγραφικός και μάλιστα μια μέρα στην παρεούλα σταματά την ροή της κουβέντας απευθυνόμενος στην Αγγελική (που ξέρει ότι τον «αγαπά») και της λέει «Αγγελική κοίτα τι μ' έκανε ο μπαμπάς» και της δείχνει ένα σημάδι. Η φίλη του αγριεμένη ρωτά «πώς έγινε;» και αυτός απαντά «με το χέρι και το πόδι του, στο μάτι μου». Φάνηκε πως τον απασχόλησε πολύ και η νηπιαγωγός τους μίλησε για το «ξυλοδαρμό». Μας εξήγησε ο Αχιλλέας πως δεν ήθελε να κοιμηθεί ο ίδιος και δεν άφηνε και τους υπόλοιπους στο σπίτι και κυρίως με τις φωνές του ξυπνούσε το μωρό, οπότε και ο μπαμπάς αγρίεψε. Η νηπιαγωγός τους συμβουλεύει να συζητούν με τους γονείς για ότι τους απασχολεί και πως το ξύλο απαγορεύεται. Τότε ο Αχιλλέας επισημαίνει πως όταν είναι στεναχωρημένος το στόμα του γίνεται «σαν βουνό!» γεγονός που το απέδωσε στη συνέχεια και ζωγραφικά.

Επίσης στο μάθημα για το συναίσθημα της ζήλιας, και αφού άκουσε κάποιες απόψεις, ο Αχιλλέας, σηκώνεται όρθιος και λέει σ' όλους μας, «εγώ δεν ζήλεψα ποτέ!» και του απαντά η νηπιαγωγός πως μόλις το πρωί της ίδιας ημέρας «η μανούλα μου είπε πως έκλαιγες να φορέσεις κοντό παντελόνι και ανοιχτά παπούτσια σαν την Βάσω και την Νικολέτα». Ο Αχιλλέας έμεινε με το στόμα ανοιχτό γιατί κατάλαβε μέσω του παραδείγματος τι σημαίνει ζήλια.

Κατά την επίσκεψη μας στο θέατρο, ο Αχιλλέας έδειξε υπακοή και πολύ ενδιαφέρον. Μάλιστα κατά την επιστροφή μας με το λεωφορείο μου περιέγραφε τα όσα του άρεσαν από την παράσταση «Φωτεινό Δωμάτιο». Κρατήθηκε τόσο πολύ σε εγρήγορση που σε κάποια στιγμή της διαδρομής αποκοιμήθηκε στην αγκαλιά μου. Από τότε δείχνει πολύ περισσότερο εξοικειωμένος μαζί μου και μου ζητά να παίξουμε με τα τρακτέρ και τα ζωάκια στις αντίστοιχες γωνίες. Το παιχνίδι του αντικατοπτρίζει τις αναπαραστάσεις που έχει από το οικογενειακό του περιβάλλον.

Τέλος, ο Αχιλλέας δεν δείχνει να εκφράζεται με το τραγούδι γιατί και η ομιλία του δεν έχει «ξεκαθαρίσει», δεν έχει αυτοματοποιηθεί, οπότε είναι κάτι που δεν του είναι εύκολο. Παρατηρούμε πως αρκετές φορές αποφεύγει να εκφραστεί λεκτικά αν πρόκειται για θέμα που μπορεί κατά την κρίση του να τον δυσκολέψει. Μιλάει για ότι και με όποιον τον ενδιαφέρει, όπως απεικονίζει στις ζωγραφιές του θέματα του

ενδιαφέροντός του όπως τρακτέρ, «γουρούνες», αυτοκίνητα, τον παππού και τον μπαμπά του. Τα έργα του καθώς περνά ο καιρός και ωριμάζει απο πλευράς δεξιοτήτων, αποκτούν μεγαλύτερη πολυχρωμία. Αρχικά περιοριζόταν με τις χρωματικές εναλλαγές γιατί του ήταν δύσκολο ακόμη και να κρατά τον μαρκαδόρο, πόσο μάλλον να τους αλλάζει.

ΑΦΡΟΔΙΤΗ

«Μου αρέσουν πολύ τα χρώματα, παιδάκια και σπιτάκια. Έχω πάρα πολλά βιβλία και μου διαβάζει κάθε βράδυ η μαμά και ο μπαμπάς».

«Μου αρέσει και το τραγούδι, θέλω να γίνω τραγουδίστρια. Τραγουδάω παντού στο σπίτι, στο σχολείο και όταν... κάνω μπάνιο. Μου αρέσει πολύ να ακούω μουσική και όλοι οι τραγουδιστές».

«Όταν θυμώνω με κάτι, θυμώνω εύκολα και πετάω τα πράγματα μου και το λέω στη γιαγιά μου».

Η Αφροδίτη είναι προνήπιο και μοναχοπαιδί. Ο πατέρας 40 ετών ιδιωτικός υπάλληλος και η μητέρα, 36, έχει σπουδάσει στα ΤΕΦΑΑ και εργάζεται ως φωτογράφος. Και οι δύο γονείς είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τους γονείς, η Αφροδίτη δεν έχει ξεκινήσει κάποια εξωσχολική δραστηριότητα. Αγαπά πολύ το τραγούδι και το χορό και της αρέσει να ζωγραφίζει με χρώμα, αγαπά πολύ το χρώμα! Της αρέσει, επίσης, η αφήγηση ιστοριών... Η Αφροδίτη σπανίως πάει στο θέατρο, απ' ό,τι μας έχει πει η μητέρα της, ενώ στον κινηματογράφο πηγαίνουν οικογενειακώς ανά δεκαπενθήμερο. Δεν έχει πάει καθόλου σε κάποιο μουσείο, ακόμη... (πιθανώς θα πάνε με το σχολείο). Η επαφή του παιδιού με τα βιβλία είναι καθημερινή διότι η μητέρα ή ο πατέρας της διαβάζουν ανελλιπώς.

Η νηπιαγωγός μας δείχνει την Αφροδίτη λέγοντας «κοιτάζτε πως είναι ένα παιδί που επικεντρώνεται στο φαίνεσθε κι όχι στην ουσία».

«Είναι ένα κακομαθημένο παιδί. Δεν έχω περεταίρω άποψη».

Η Αφροδίτη σύμφωνα με την έρευνα, είναι μαθήτρια που «υπάρχει» στο νηπιαγωγείο, χωρίς να έχει ενταχθεί σε κάποια παρέα κατ' αποκλειστικότητα. Δεν δηλώνει αρέσκεια ή δυσαρέσκεια για την παρέα στην οποία δραστηριοποιείται κατά καιρούς. Πολλές φορές την τοποθετεί η νηπιαγωγός ανάμεσα σε δυο παιδιά που κάνουν φασαρία ή βάζει κάποιον άτακτο μαθητή/τρια στο τραπεζάκι της που συνήθως αποτελείται από τα παιδιά «χωρίς σταθερή παρέα» ή «τα άτακτα που τιμωρούνται». Ακόμη και τις στιγμές που βρέθηκε να κάθεται σε τραπεζάκια που υπήρξε διένεξη (συνήθως μεταξύ Νικολέτας και Κατερίνας Δ.) αυτή δεν πήρε θέση,

ούτε καν μίλησε. Χαρακτηριστικά μπορεί να αναφερθεί το γεγονός ότι πολλές φορές φαίνεται πως είναι ενσωματωμένη σε μια ομάδα, σε μια παρέα και παίζει μαζί με τους υπόλοιπους, παρατηρώντας, όμως, σε βάθος, διαπιστώνει κανείς πως αυτονομείται εντός παρέας και παίζει ουσιαστικά μόνη της. Για παράδειγμα, όταν έπαιζε στο σπιτάκι με την Χρυσή, την Κρυσταλλένια και τον Χρήστο, «την οικογένεια», επέλεξε να παίζει τον ρόλο της «2^{ης} μαμάς» γιατί ο ρόλος της μαμάς είχε ήδη επιλεγεί από την Κρυσταλλένια (που ήθελε να φροντίζει τον Χρήστο) με αποτέλεσμα τα 3 παιδιά να παίζουν ομαδικά και ανάμεσά τους να υπάρχει η Αφροδίτη που τραγουδούσε και μιλούσε μόνη της υποδύομενη μια μαμά που δεν «κολλούσε» με τους υπόλοιπους.

Λόγω του χαρακτήρα της, τα παιδιά την γνώρισαν καλύτερα (όπως και εμείς) κατά τη διάρκεια των ημερών που ήταν «βοηθός» της νηπιαγωγού. Μας μίλησε πολύ άνετα για την οικογένειά της, τα αγαπημένα της παιχνίδια, τις δραστηριότητες στο σπίτι και μας είπε χαρακτηριστικά πως δεν μαλώνει με κανέναν γιατί δεν της αρέσουν τα μαλώματα (ως απάντηση σε ερώτημα παιδιού). Επίσης μας είπε πως θέλει να γίνει τραγουδίστρια. Έφερε από το σπίτι της μόνο λούτρινα αρκουδάκια γιατί όπως μας είπε της αρέσει να τα φροντίζει και έχει πολλά από δαύτα. Μάλιστα αυτό το αίσθημα προστασίας που νιώθει για τα αρκουδάκια της το νιώθει και για δύο συμμαθητές της, τον Μιχάλη και την Κρυσταλλένια. Μας αναφέρει πως ειδικά για «την Κρυσταλλένια και τον Μιχάλη που είναι μωρά» έφερα την «Σόφη, την καμηλοπάρδαλη». Για να πάρει ως απάντηση από την νηπιαγωγό πως «...και οι τρεις έχετε την ίδια ηλικία, δεν κοντούληδες».

Όσον αφορά στη ζωγραφική, της αρέσει να ζωγραφίζει με χοντρούς μαρκαδόρους και κηρομπογιές γιατί μ' αυτά μπορεί και ζωγραφίζει έντονα χρώματα που της αρέσουν απ' ότι μας είπε. Αυτή η αγάπη της αποτυπώνεται και στην εξωτερική της εμφάνιση. Βέβαια σ' όλα τα παιδιά της ηλικίας αυτής αρέσουν τα έντονα χρώματα και η πολυχρωμία γενικότερα. Ειδικά στην Αφροδίτη, όμως, διακρίνει κανείς ότι δεν παρεκκλίνει ποτέ από αυτό καθώς σε καθημερινή βάση εκτός από τα πολύχρωμα ρούχα της θα συνδυάσει κοκαλάκια, βραχιόλια και δαχτυλίδια. Σπάνια και στην συγκεκριμένη ομάδα έρευνας, η Αφροδίτη είναι η μοναδική που φοράει δαχτυλίδια και μπορεί και δραστηριοποιείται, ζωγραφίζει, παίζει στο διάλλειμα με την άμμο, πιάνει τα παιδιά από τα χέρια για χορό κλπ. χωρίς να ενοχλείται. Της έχει γίνει συνήθεια όλος ο αυτός ο καλλωπισμός.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

«Μου αρέσει να ζωγραφίζω ανθρωπάκια και κάστρα χωρίς ιππότες γιατί δεν ξέρω να τους φτιάξω».

«Τραγουδάω πολύ και μου αρέσει η μουσική. Όταν νυχτώνει εγώ κι ο αδελφός μου τραβάμε στην άκρη όλα τα τραπεζάκια και τραγουδάμε, χορεύουμε πολύ! Όχι πάρα πολύ δυνατά γιατί είναι νύχτα, αλλά περνάμε πολύ ωραία!»

«Έχω στο σπίτι πολλά βιβλία και η μαμά μου εκτός από τα δικά μας παίρνει και από την βιβλιοθήκη. Διαβάζουμε πολλές φορές. Μου αρέσει πολύ. Μας τα διαβάζει μαζί με τον αδελφό μου τον Άγγελο (που είναι μικρότερος) και τα βάζουμε στο ράφι μου. Είναι πάρα πολλά!»

Ο Αλέξανδρος είναι προνήπιο και έχει ένα μικρότερο αδερφό. Ο πατέρας είναι 41 ετών και εργάζεται ως ιδιωτικός υπάλληλος, είναι απόφοιτος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η μητέρα, 37 ετών εργάζεται κι αυτή ως ιδιωτική υπάλληλος και είναι απόφοιτη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Ο Αλέξανδρος εξωσχολικά μαθαίνει κολύμβηση, μας λέει η μητέρα του. Του αρέσει πολύ η μουσική, το τραγούδι και ο χορός. Δεν θέλει να μιλάει πολύ, οπότε δεν είναι η αφήγηση ιστοριών το αγαπημένο του, μα από την άλλη συχνά όταν παίζει παίρνει ρόλους ηρώων. Η ζωγραφική του αρέσει, επίσης! Ζωγραφίζει, σχεδιάζει, του αρέσει αρκετά! Όσον αφορά στα βιβλία του διαβάζουμε καθημερινά και τα βιβλία που δανείζεται από το σχολείο την Παρασκευή...Ο Αλέξανδρος δεν έχει πάει ποτέ στον κινηματογράφο μα ούτε έχει επισκεφτεί κάποιο μουσείο. Στο θέατρο, δε, πηγαίνει δυο με τρεις φορές το χρόνο.

Η νηπιαγωγός χαρακτηρίζει τον Αλέξανδρο ως ένα πρακτικό μυαλό. «Έχει πολλά να πει και να δείξει μα το κάνει μ' ένα ανάρμοστα κοινωνικά τρόπο. Στη ζωγραφική αποδίδει και είναι ευρηματικός».

Η έρευνα έδειξε πως πρόκειται για ένα προνήπιο με πολύ εκφραστικά μάτια, που περιεργάζεται τον συνομιλητή του αρκετά πριν αποφασίσει να του ανοιχτεί ή όχι. Συχνά, όμως, επηρεάζεται από τους συμμαθητές του και ενεργεί χωρίς να το

πολυσκεφτεί στο περιβάλλον της τάξης που του είναι οικείο. Υπάρχουν όμως και στιγμές που δρα τελείως αυτόνομα και δεν δείχνει να είναι ενταγμένος σε μια παρέα αποκλειστικά. Στην αρχή της σχολικής χρονιάς πήγαινε από την μία παρέα στην άλλη σαν να ήθελε να κατασταλάξει σ' αυτήν που θα κέρδιζε την εμπιστοσύνη του. Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς δεν έδειξε να έχει αποφασίσει και τελικά φάνηκε πως μπορεί να επικοινωνεί μ' όλα τα παιδιά γενικά και δεν μπορεί να είναι όμως, ο αρχηγός της παρέας που θα παίρνει αποφάσεις. Μάλιστα είναι φορές που δείχνει το θέλω του με λάθος τρόπο. Για παράδειγμα, την ημέρα των γενεθλίων του Αχιλλέα, από τη χαρά του που ο φίλος του έφερε να κεράσει στα παιδιά ζαχαρωτά, παράκουσε την εντολή της νηπιαγωγού «να μην σηκωθεί κανείς από τη θέση του» όταν αυτή πήγε να φέρει το καπέλο-τούρτα και τον αναπτήρα-κερί για να τραγουδήσουν στον Αχιλλέα, τιμωρήθηκε με απομόνωση σε ένα τραπεζάκι την ώρα που όλη η τάξη δραστηριοποιήθηκε από το χώρο της παρεούλας, στις γωνίες και στους διαδρόμους. Παράκουσε την νηπιαγωγό και μιμήθηκε τον Θωμά που είχε σηκωθεί πιο πριν αλλά δέχτηκε την τιμωρία με στωικότητα.

Στην αρχή της σχολικής χρονιάς εξέφραζε την άποψη του χωρίς να μπορεί να την δικαιολογήσει ή τεκμηριώσει. Σιγά-σιγά, ο Αλέξανδρος, μπορεί και επεξηγεί τα όσα νιώθει, λέει ή και ζωγραφίζει. Από την Ντενεκεδούπολη που ανέφερε πως του αρέσει η Μηλίτσα, απλά, έχει βελτιωθεί η έκφρασή του κατά πολύ. Μια μέρα προς τα τέλη της χρονιάς και ενώ γυρνά από παρέα σε παρέα, τον προσκαλώ να παίξει εκεί που βρισκόμουν και τα παιδιά παίζανε με τα ζωάκια. Ενώ όλοι τους μας αναφέρουν για τα αγαπημένα τους ζώα και συζητάμε τι γνωρίζουν γι' αυτά, ο Αλέξανδρος μου λέει πως του αρέσει ένα ζώο αλλά δεν γνωρίζει τίποτα γι' αυτό. Αφού καταλήγουμε μετά από κουβεντούλα πως πρόκειται για το Ιγκουάνα και του λέω κάποιες πληροφορίες γι' αυτό, ενθουσιάζεται. Μετά από λίγο μου λέει «Κυρία, εγώ, ξέρεις, δεν τα φοβάμαι αυτά τα ζώα (εννοεί τα ερπετά, που τους μίλησα γι' αυτά, πρωτύτερα), ο παππούς μου πιάνει τα φίδια σ' ένα κουβά στην αυλή και έχω δει πολλές φορές». «Μια φορά ακούμπησα (του μίλησα για το ευαίσθητο δέρμα του Ιγκουάνα που μοιάζει με αυτό του φιδιού) το δέρμα του και ήταν πολύ μαλακό και γυάλιζε».

Μέσα στην τάξη του αρέσουν πολύ τα επιτραπέζια και ειδικά το τόμπολα και οι κατασκευές με τα 'Lego'. Στην ζωγραφική έχει φαντασία και αποδίδει (συνήθως χρησιμοποιώντας τους μαρκαδόρους γιατί γράφουν ζωηρά απ' ότι μας είπε) μέχρι

εκεί που νιώθει σιγουριά. Λόγου χάρη ζωγραφίζει κάστρα μα όχι ιππότες γιατί δεν ξέρει μας αναφέρει. Όταν μετά την συζήτηση μεταξύ μας, του δίνω οδηγίες πάντα σε προφορικό επίπεδο πως «οι ιππότες είναι σαν τα ανθρωπάκια που σ' έχω δει πως φτιάχνεις, δεν είναι ανάγκη στην αρχή να ζωγραφίζεις όλη την πανοπλία του ιππότη μα κομμάτι-κομμάτι κι αφού δεις ότι σου αρέσει». Είναι συνεργάσιμος και απορροφά τις οδηγίες του διδάσκοντα (διότι και μένα με αντιλαμβάνονται ως μια τρίτη νηπιαγωγό εντός της τάξης).

Είναι πολύ παρατηρητικός και σκέφτεται πρακτικά. Μπορεί και απαντά στοχευμένα ακόμη και για θέματα αφηρημένων εννοιών που διδάσκονται όπως η συμμετρία. Όταν η νηπιαγωγός του ζητά να χαρακτηρίσει τον Αχιλλέα που τον «χώρισε» στη μέση με μια κορδέλα από το κεφάλι του ως το πάτωμα, ο Αλέξανδρος διαπιστώνει πως «αν και φαίνεται να έχει χωριστεί σε δύο ίδια κομμάτια, η μπλούζα του, όμως, από την άλλη μεριά έχει ένα καράβι και από την άλλη όχι». Ή στην συνέχεια ζητά την άδεια να σηκωθεί να διορθώσει έναν συμμαθητή του που έφτιαξε δύο σχήματα με τα γλωσσοπίεστρα να μην είναι συμμετρικά όσον αφορά το χρώμα τους μα όχι και το μέγεθός τους. «Κυρία (λέει ο Αλέξανδρος) μπορώ να διορθώσω τον Νίκο γιατί δεν είναι στο μέγεθος αλλά μόνο στο χρώμα συμμετρικά;»

Ο Αλέξανδρος, δείχνει πως τα συναισθήματά του αρκετές φορές περνάνε στις ζωγραφιές του. Για παράδειγμα, την Παρασκευή των γενεθλίων του, κέρασε τα παιδιά, γιόρτασαν με τον τρόπο που το κάνουν συνήθως στο νηπιαγωγείο (καπέλο-τούρτα και κερί-αναπτήρας) και φαινόταν πολύ χαρούμενος που τραγουδάγε σιγανά την ώρα της ζωγραφικής και του παιχνιδιού. Μας ανέφερε πως χαίρεται γιατί την επαύριο θα πάρει δώρα από την Νονά (θα τους επισκεφτεί) και από τη μαμά που θα πάνε στο «Jumbo» για να διαλέξει παιχνίδι. Την Παρασκευή, λοιπόν, ζωγράφισε με πολλά χρώματα και ζωντανά, πράγμα που διαφοροποιήθηκε εντελώς την Δευτέρα το πρωί. Ζωγράφισε «κύματα» σε χρώμα μπλε σκούρο και ήταν λιγομίλητος. Εκ των υστέρων στην παρούσα διαπίστωσε η νηπιαγωγός την κατήφεια του Αλέξανδρου, άνοιξε συζήτηση μαζί του, να μάθει πως πέρασε στα γενέθλια του στο σπίτι. Ο Αλέξανδρος απάντησε πως ήρθε η νονά του και δεν του έφερε δώρο αλλά ρουχαλάκια και από την άλλη η μαμά του δεν μπόρεσε να πάνε στο «Jumbo» για το δώρο του. Τότε σταματά να μιλά και τα μάτια του βουρκώνουν. Η δασκάλα τον παρηγορεί και προσπαθεί με τα λεγόμενά της να δικαιολογήσει τους γονείς του για το

ότι δεν μπόρεσαν να του πάρουν το δώρο του. Φάνηκε προς στιγμή πως ηρέμησε. Σε δεύτερο χρόνο, όμως, και ενώ η δασκάλα καλημερίζει δυο παιδιά που έφτασαν καθυστερημένα (μετά από ένα δώρο) λόγο εμβολιασμού στο ΕΣΥ, ο Αλέξανδρος ξαναβουρκώνει και επειδή δεν υπάρχει φαινομενικός λόγος η δασκάλα του λέει πως «αν το νιώθει η καρδούλα σου μπορείς και να δακρύσεις. Πολλές φορές τα συναισθήματά μας είναι τόσο έντονα που δεν τα ελέγχουμε». Ο μικρός δεν αντέδρασε μα από αυτή τη μέρα και για αρκετές μέρες, φαινόταν ότι τον «στοίχειωνε», τον απασχολούσε κάτι. Δεν χαλάρωνε να παίξει και κλεινόταν μέρα με τη μέρα στον εαυτό του. Παρατηρήσαμε ότι οι ζωγραφιές του, που η θεματολογία τους ποικίλει από «χόρτα με λουλούδια», «χώματα και ζώακια», «κάστρα», «συννεφάκια που έχουν πολλά σχήματα», «τρακτέρ που οργώνουν» (ο ίδιος μου τις περιέγραφε) άρχισε να περιορίζεται κατά πολύ στο να ζωγραφίζει παιδάκια με μαύρο μαρκαδόρο και σταδιακά μόνο σ' αυτά που τους αναθέτει η δασκάλα. Από τότε άρχισα να πηγαίνω πολύ συχνά δίπλα του και να του ανοίγω κουβέντα, να του προτείνω να παίξουμε ή απλά να μου μιλήσει. Στις μέρες που η νηπιαγωγός μίλησε για τα συναισθήματα και ειδικότερα στον θυμό, ο Αλέξανδρος μας είπε πως «είμαι πολύ θυμωμένος με την μαμά μου γιατί δεν μου αγοράζει παιχνίδια και δώρα» ενώ την άλλη μέρα που ήταν αφιερωμένη στην αγάπη ανέφερε πως αγαπά μόνο τον σκύλο του που τον λέγε «Άγγελο» όπως τον αδελφό του. Του αρέσει να τον ταΐζει, να τον φροντίζει και να τον πηγαίνει βόλτα.

Μετά από κάποιες εβδομάδες άρχισε να ανακάμπτει και συνεχώς στόχευα να μην μένει μόνος (οι νηπιαγωγοί αποφάσισαν να μιλήσουν στην μητέρα του συγχρόνως) στο διάστημα αυτό. Ο Αλέξανδρος άλλαξε θέση στην παρεούλα μαζί με όλα τα αγόρια και ήρθαν προς το μέρος μου (γιατί εγώ καθόμουν σε μια συγκεκριμένη θέση ώστε να μπορώ να είμαι ναι μεν κοντά και να ακούω, καταγράφοντας, αλλά και εκτός παρεούλας γιατί δεν παρέμβαινα στις συζητήσεις, αν και τα παιδιά πολλές φορές με ήθελαν μέρος αυτών. Με ρωτούν και περιμένουν απαντήσεις. Πολλές φορές κατά τη διάρκεια των συζητήσεων ή των μαθημάτων ο Αλέξανδρος γυρνά το κεφάλι του και περιμένει να δει το θετικό μου νεύμα σαν να θέλει να επιβεβαιωθεί.

Περί τα τέλη της χρονιάς, έδειξε να έχει αποκατασταθεί αυτή η αναστάτωση μέσα του, μα φαίνεται να τον έχει κάνει αρκετά δύσπιστο και δεν εμπιστεύεται με τον ίδιο τρόπο, ούτε και την νηπιαγωγό. (Η δυσπιστία στην δασκάλα φαίνεται να έχει κάνει

την εμφάνισή της από την μέρα που τον τιμώρησε γιατί είχε σηκωθεί από την θέση του και απ' ότι αντιλήφθηκα είχε παρερμηνευτεί η πρόθεση του Αλέξανδρου από την ίδια).

Όταν μιλήσαμε για την λύπη, ο Αλέξανδρος ανέφερε χαρακτηριστικά πως «όταν στεναχωριέμαι απλώς κάθομαι... και μου περνά, μόνο, όταν μ' αγκαλιάσει η μαμά μου». Φαίνεται πως η σχέση με την μαμά του παίζει τον καθοριστικότερο ρόλο για την διάθεσή του ακόμη και στο παιχνίδι με τα άλλα παιδιά. Διακρίνουμε πως του λείπει η μαμά του καθώς είναι ιδιωτική υπάλληλος πράγμα που της επιτρέπει περιορισμένο χρόνο με τα παιδιά της. Μα φαίνεται, επίσης, πως ο χρόνος αυτός είναι ποιοτικός γιατί ο Αλέξανδρος θα μας αναφέρει για τα βιβλία που θα διαβάσουν ή για το τι θα παίξουν την προηγούμενη μέρα αλλά μάλλον δεν του φτάνει.

Τέλος, ο Αλέξανδρος τρέφει ιδιαίτερη αγάπη για την λογοτεχνία και το γεγονός ότι η μαμά του δανείζεται ακόμη και από την δημοτική βιβλιοθήκη ώστε να εμπλουτίσει με καινούρια αναγνώσματα τα δυο παιδιά της, φαίνεται πως έχει ωφελήσει τον Αλέξανδρο στην έκφραση τόσο στον προφορικό λόγο, τόσο και στην φαντασία του και κατ' επέκταση στην ζωγραφική απόδοση.

Συχνά κάθεται στην βιβλιοθήκη κατα τις ελεύθερες δραστηριότητες και διαβάζει βιβλία μέσω της εικονογράφησης τους μαζί με τον Θεόδωρο. Αναπαριστά σκηνες τους στις ζωγραφιές του, μα κυρίως, η θεματολογία του επηρεάζεται απο το ανθρώπινο στοιχείο. Η καταγραφή μας έδειξε οτι τα ανθρωπάκια (πάντα αγοράκια) πρωταγωνιστούν στα έργα του και όταν δεν ξέρει να αποδώσει τους ιππότες νιώθει πως η ζωγραφιά του υστερεί (μετα την ανατροφοδότηση ικανοποιείται).

ΘΕΟΔΩΡΟΣ

«Αγαπώ όλα τα μπλε και τα γαλάζια... μου αρέσει να φτιάχνω σπιτάκια και ανθρωπάκια. Και μου αρέσει πάρα πολύ ο ήλιος και ο ουρανός».

«Η μουσική μου αρέσει πάρα πολύ. Τραγουδάω πολύ και στο σπίτι και στο σχολείο. Τραγουδάω το τραγούδι 'Να με θυμάσαι που και που!' αλλά μερικές φορές όταν κουραστώ, η μουσική με ζαλίζει το κεφάλι».

«Στο σπίτι τα κορίτσια έχουν πολλά βιβλία ενώ εγώ έχω πιο λίγα (όταν τον ρωτάω ποια κορίτσια, μου απαντά) οι αδελφές μου, η μία είναι οχτώ χρονών και η άλλη είναι 10 χρονών. Μου αρέσουν πολύ τα βιβλία του σχολείου και το αγαπημένο μου είναι η 'Κοκκινোসκουφίτσα'».

«Όταν κάποιος με κάνει κάτι δεν κάνω τίποτα θα το πω ή στη μαμά ή στην κυρία».

Ο Θεοδωρής είναι προνήπιο και έχει δυο μεγαλύτερες αδελφές (οχτώ και δέκα ετών αντίστοιχα). Ο πατέρας 42 ετών είναι απόφοιτος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, εργάζεται ως επιπλοποιός, ενώ η μητέρα, 36 ετών, εργάζεται ως δικηγόρος.

Ο Θεοδωρής μαθαίνει «TaekwonDo» κατά τις εξωσχολικές του δραστηριότητες και του αρέσει πολύ η μουσική, το τραγούδι κι ο χορός. Αγαπά τη ζωγραφική και θέλει να χρησιμοποιεί χρώματα σε σχέση με το σχέδιο που δεν τον ενθουσιάζει. Συχνά όταν παίζει παίρνει ρόλους ηρώων και είναι πολύ ευχάριστος όταν αφηγείται ιστορίες ή γεγονότα. Ο Θεοδωρής σπάνια επισκέπτεται το θέατρο ή κάποιο μουσείο, αλλά πάει πιο συχνά, μια φορά το δίμηνο, στον κινηματογράφο. Η επαφή του με τα βιβλία είναι καθημερινή, καθώς, του διαβάζουν συστηματικά πριν πάει για ύπνο.

Η νηπιαγωγός μας αναφέρει για τον Θεοδωρή πως είναι ένα ώριμο παιδί, αν και προνήπιο. «Μπορείς να συζητήσεις περί πολλών θεμάτων και να έχει άποψη. Είναι άψογος και στην συμπεριφορά του μα και στην εκπαιδευτική διαδικασία, υπάκουος και αποδοτικός».

Από την έρευνα μας προκύπτει πως ο Θεοδωρής είναι ένα πολύ ώριμο προνήπιο. Καλλιεργημένο και ιδιαίτερα προσεκτικό σε όλους τους τομείς. Από τους τρόπους που αντιμετωπίζει τους συμμαθητές του και την δασκάλα του, μέχρι τον τρόπο που

κρατά την μπογιά με το πινέλο και το μαρκαδόρο. Είναι ο μικρότερος στην οικογένεια και η συναναστροφή με τις μεγαλύτερες αδελφές του (είναι μαζί τους όταν αυτές διαβάζουν ή παίζουν) τον βοήθησαν να αναπτύξει το λεξιλόγιό του, και όταν του μιλά κανείς έχει την εντύπωση πως οι γνώσεις και η στάση του συνολικά αντιστοιχούν σε παιδί δημοτικού. Επίσης, είναι ντροπαλός και συνεσταλμένος, όχι σε βαθμό που να μην του επιτρέπει να χαρεί το παιχνίδι και τις δραστηριότητες εντός ή εκτός τάξης. Απλά λόγω του χαρακτήρα του δεν είναι τόσο παρορμητικός όσο είναι κάποιοι συμμαθητές του και αντιδρά πιο διακριτικά όταν λόγου χάρη η δασκάλα τους αναγγέλλει μια έκπληξη, ένα νέο, μια καινούρια δραστηριότητα ή ένα κέρασμα.

Συχνά επηρεάζεται από τους άλλους όσον αφορά την θεματολογία που θα επιλέξει για ζωγραφική στην ώρα της ελεύθερης δραστηριότητας, μα φαίνεται πως και η ζωγραφική εντάσσεται από τα παιδιά σε ένα πλαίσιο παιχνιδιού, πολλές φορές και συναποφασίζουν για το θέμα που θα ζωγραφίσουν ανά ομάδα-παρέα, συνήθως. Παραδείγματος χάρη, τις μέρες που παίζανε «τους φαντάρους», η παρέα του Θοδωρή, με τους Χρήστο, Νίκο και Γιώργο, ζωγραφίσανε αυτό το θέμα, ή την μέρα που παίζανε με ιππότες ‘playmobil’ στο σπίτι, την επόμενη το πρωί ζωγραφίζανε κάστρα και ιππότες. Επίσης έτυχε μια πολύ βροχερή ανοιξιάτικη μέρα που ο ήλιος «έπαιζε κρυφτό στα σύννεφα» ο Θοδωρήs κι η παρέα του ζωγραφίζουν «τα συννεφάκια».

Ο Θοδωρήs φαίνεται να λατρεύει τις ιστορίες, την αφήγηση και τη λογοτεχνία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το γεγονός όπου κατά τις ημέρες που πλησιάζανε οι γιορτές των Χριστουγέννων και η νηπιαγωγός τους μάθαινε την ιστορία του μικρού Χριστού, ο Θοδωρήs, την κοιτούσε αποσβολωμένος μέσα στα μάτια απορροφώντας το καθετί που τους έλεγε. Ξεκίνησε, κάνοντας ερωτήσεις στα παιδιά που αφορούν στην γιορτή αυτή και ανέσυρε τις απαντήσεις. Με τελικό στόχο, τα παιδιά να αφηγηθούν την ιστορία. Για παράδειγμα, «τι γιορτάζουμε τα Χριστούγεννα, ποια ήταν η μητέρα του Χριστού,» κλπ. Ξεκίνησε από τον Ευαγγελισμό λέγοντάς τους: «Εμφανίστηκε ένας άγγελος στην Παναγία και...» οπότε κατά αυτόν τρόπο φτάσανε τα παιδιά ως το δωδεκάημερο. Η νηπιαγωγός συνεχίζει στο μεταγνωστικό κομμάτι δείχνοντας την ιστορία με πλαστικοποιημένες εικόνες ανακατεμένες και αφού τα παιδιά ξαναφηγούνται την ιστορία τις τοποθετούν σε χρονολογική σειρά. Οι εικόνες αυτές απεικονίζουν τους βασικούς ήρωες και γεγονότα, οπότε εφόσον την πρώτη φορά οι ακουστικοί τύποι εμπεδώσουν την ιστορία με την δεύτερη φορά οι οπτικοί

τύποι το πετυχαίνουν. Εκεί λοιπόν, που η νηπιαγωγός ετοιμάζεται να συνεχίσει σε κάποια άλλη δραστηριότητα, ο Θοδωρής σηκώνει το χέρι και με περισσή ευγένεια ζητά από την νηπιαγωγό να αφηγηθεί την ιστορία ο ίδιος για τρίτη φορά, πια. Η νηπιαγωγός δεν του το αρνήθηκε, μάλιστα επικρότησε τον ευγενικό τρόπο με τον οποίο το ζήτησε, λέγοντάς του «βεβαίως και να την πεις την ιστορία, άλλωστε το ζήτησες τόσο ευγενικά που δεν μπορούμε να στου χαλάσουμε χατίρι! Έτσι δεν είναι παιδιά;» και αυτά είναι πολύ χαρούμενα που θα την ξανακούσουν, απαντούν «Ναι!». Ο Θοδωρής περιγράφει την ιστορία του Χριστού κατά γράμμα όπως την άκουσε από την νηπιαγωγό με στιγμές που τα ματάκια του γέμισαν δάκρυα. Δείχνουν, αφηγητής και ακροατές πως απόλαυσαν την ιστορία. Είναι ιδιαίτερα εύγλωττος και περιγραφικός όπως είναι εξίσου ευχάριστος να τον ακούει κανείς να τραγουδά. Του αρέσει να τραγουδά στην δασκάλα του. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως την ημέρα που μαθαίνανε το –P- ο Θοδωρής υπέδειξε στην δασκάλα πώς να ζωγραφίσει ένα ραδιόφωνο (το κάθε παιδί λέει μια λέξη που αρχίζει από το γράμμα που μαθαίνουν ή ζωγραφίζει ένα αντικείμενο που ξεκινά από το γράμμα αυτό). Και γυρίζει στα παιδιά λέγοντας ότι «το ραδιόφωνο είναι αυτό που ακούμε μουσική και τραγούδια... και μας διασκεδάζει».

Ο Θοδωρής φαίνεται πως έχει καταλάβει και το χαίρεται πολύ που η νηπιαγωγός του έχει αδυναμία και κατά συνέπεια προσπαθεί να είναι άψογος στην συμπεριφορά και στην απόδοσή εντός και εκτός τάξης. Άλλωστε, η έρευνα δεν έχει δείξει ίχνος καταγραφής παραπόνου ή παρατήρησης για το άτομό του.

Η ζωγραφική του, παρότι συναναστρέφεται τις αδελφές του, έχει τον χαρακτήρα της παρέας του. «Αγορίστικη» θεματολογία και ορισμένα θέματα από το περιβάλλον γύρω του. Χαρακτηριστικά του αρέσει το μπλε χρώμα και αποδίδει με λεπτομέρεια τον ουρανό. Το χωριό που ερευνούμε βρίσκεται σε ένα λεκανοπέδιο, ο ουρανός, τις ανεφέλωτες μέρες παίρνει πολλές αποχρώσεις του μπλε, γεγονός που παρατηρεί ο Θοδωρής και αποδίδει ζωγραφικά ανασύροντας το στην μνήμη του.

ΧΡΥΣΗ

«Μου αρέσει να ζωγραφίζω με πινέλο και τέμπερα και τώρα μου αρέσουν πολύ τα καλάθια. Το ραδιόφωνο μου το ζωγραφίζω πάντα και μ' αρέσει...»

«Έχω πολλά βιβλία... έχω 100. Η μαμά μου, μου τα διαβάζει κάθε βράδυ. Τα διαβάζουμε κάθε βράδυ... και μετά κοιμάμαι!»

«Η μουσική μου αρέσει 'εντελώς'.. μου αρέσει και να χορεύω! Τραγουδάω στο μπάνιο... έχω κι ένα ραδιόφωνο με πολλά κουμπιά και το ανοίγω πολύ δυνατά, εντελώς!»

«Όταν θυμώνω, φωνάζω δυνατά γιατί ο μικρός (ο αδελφός της) με νευριάζει. Μπαίνω στο δωμάτιό μου και κλειδώνομαι. Μερικές φορές που μαλώνω στο σχολείο με κάποιον πάω στο γραφείο (τιμωρία). Δεν θέλω να 'ρθω στο σχολείο γιατί η κυρία με μαλώνει».

Η Χρυσή είναι προνήπιο και έχει έναν αδελφό μικρότερο. Ο πατέρας, 35 ετών, είναι πρατηριούχος υγρών καυσίμων και απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η μητέρα 33 ετών, είναι λογίστρια και απόφοιτη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Απότι μας λένε οι γονείς, η Χρυσή στον ελεύθερο της χρόνο ασχολείται με τα καλλιτεχνικά και δεν έχει περεταίρω εξωσχολικές δραστηριότητες. Οι γονείς παρατηρούν ότι της αρέσει πολύ να ακούει μουσική, να τραγουδά και να χορεύει. Επίσης, θέλει να ζωγραφίζει με πολλά υλικά και κυρίως με χρώμα, όχι να σχεδιάζει. Στο παιχνίδι της παίρνει συχνά ρόλους ηρώων και δεν της αρέσει γενικά να αφηγείται είτε γεγονότα είτε ιστορίες. Η μαμά της διαβάζει βιβλία και «πέραν του βιβλίου που δανείζεται από το σχολείο, εβδομαδιαίως το παιδί θα έχει ένα με δυο βιβλία δικά του».

Η Χρυσή δεν έχει καθόλου επαφή με τον κινηματογράφο και το μουσείο. Ενώ στο θέατρο, όταν πηγαίνει, πηγαίνει με το σχολείο της.

Η νηπιαγωγός αναφέρει για την Χρυσή, πως είναι ένα δύσκολο παιδί. «Ήταν η πεντάμορφη της οικογένειας που ήταν ολομόναχη, είχε όλη την προσοχή των δικών της ανθρώπων και από το πουθενά ήρθαν στην οικογένεια τρία-τέσσερα μωρά. Το αδελφάκι της και τα υπόλοιπα πρώτα ξαδέλφια. Είναι ένα πληγωμένο παιδί που όπως

βλέπεις αντί να μιλάει βγάζει ήχους. Ακόμη και στις εργασίες που τους δίνουμε, η όλη της κατάσταση την έχει επηρεάσει».

Η έρευνα δείχνει πως η Χρυσή είναι ένα προνήπιο που ακόμη και η εμφάνισή της δηλώνει ένα εύθραυστο και στεναχωρημένο παιδί. Σχεδόν μελαγχολική θα έλεγε κανείς. Μικροκαμωμένη, με ξανθά μακριά μαλλιά και γαλαζοπράσινα μάτια.

Το γεγονός ότι απέκτησε αδελφάκι και το ότι αρκετά (πρώτα) ξαδέλφια γεννήθηκαν στην ευρύτερη οικογένεια, δείχνει να την έχει επηρεάσει αρνητικά. Έχοντας, την πρωτοκαθεδρία μέχρι τη γέννηση του αδελφού της, κυρίως, δε μπορεί να μοιραστεί. Φαίνεται πως ζητά την αποκλειστικότητα της μαμάς της. Από την στιγμή που θα πατήσει, κυριολεκτικά, το πόδι της στην αυλή του σχολείου κλαίει και ζητά να φύγει. «Δεν περνάω καλά στο σχολείο», λέει και ξαναλέει. «Όλοι με μαλώνουν και οι κυρίες και τα παιδιά», συμπληρώνει μόλις της ζητήσει η μαμά τον λόγο για την συμπεριφορά της.

Από την έρευνα διαπιστώνουμε ότι η Χρυσή συνήθως απομονώνεται σε δραστηριότητες και παιχνίδια, μα όταν θα θελήσει να επικοινωνήσει με τα παιδιά (σε επίπεδο είτε παιχνιδιού στο σπιτάκι, είτε σε επιτραπέζια παιχνίδια ή ακόμη στο κουκλοθέατρο και την παρεούλα) το κάνει με τρόπο συχνά αποφασιστικό και ενοχλητικό που η νηπιαγωγός αναγκάζεται να την απομονώσει εκ νέου. Μπορεί εκεί που παίζουν αμέριμνα τα παιδιά κουκλοθέατρο να πάει ορμητικά να τραβήξει τις κούκλες γιατί τις θέλει (όπως δικαιολογεί τον εαυτό της η ίδια). Άλλοτε εισβάλλει στο σπιτάκι (που η δασκάλα οριοθέτησε τον αριθμό πέντε παιδιών για να μπορούν χωροταξικά να κινηθούν και αφετέρου να αποφευχθούν τραυματισμοί) και δημιουργεί εντάσεις και τσακωμούς γιατί τους «χαλάει το παιχνίδι» καθώς λένε τα υπόλοιπα παιδιά.

Από την αρχή μέχρι τα τέλη της χρονιάς δεν έχει κάποια σταθερή παρέα, κάποια φίλη ή κάποιο φίλο. Θα την χαρακτήριζα τον «μοναχικό καβαλάρη» της τάξης. Για τις εργασίες της θα την τοποθετήσει η δασκάλα σε τραπέζακι κατόπιν υπόδειξης. Το ίδιο συμβαίνει και στην παρεούλα, θέλει συνήθως να παρεισφρήσει σε κάποια παρέα (κυρίως αυτή των κοριτσιών Νικολέτα, Βάσω, Κατερίνα Δ και Δέσποινα) με αποτέλεσμα να μην την αφήνουν ανάμεσά τους και να μένει η Χρυσή

περιθωριοποιημένη και πληγωμένη. Θα έλεγε κανείς παρατηρώντας την πως έχει ανάγκη την αποκλειστικότητα της προσοχής των άλλων και όταν δεν ασχολείται κανείς μαζί της, το διεκδικεί με ανάρμοστη συμπεριφορά.

Όσον αφορά τη ζωγραφική της, ξεκινώντας η χρονιά το μαύρο χρώμα κυριαρχούσε, αν δεν μονοπωλούσε τις ζωγραφιές της, με την προτροπή της νηπιαγωγού από τα τέλη Νοέμβρη (οπότε και ξεκίνησε η προετοιμασία των Χριστουγέννων) έκανε χρήση και άλλων χρωμάτων, δειλά-δειλά. Χαρακτηριστικά σε μια κουβέντα που είχαμε όσον αφορά τη ζωγραφιά που ζωγράφιζε εκείνη την μέρα, μου εκμυστηρεύεται στο αυτί πως «είναι ένα ουράνιο τόξο και είναι χαρούμενο για πρώτη φορά». Τότε έρχεται η νηπιαγωγός από πάνω μας (καθόμουνα στο τραπεζάκι της Χρυσής) και την επαινεί γιατί απ' ό,τι αναφέρει στην συνέχεια που δεν ακούει η Χρυσή, αυτή ήταν η πρώτη φορά που δεν χρησιμοποίησε μαύρο χρώμα στη ζωγραφιά της.

Πριν το συγκεκριμένο συμβάν είχαμε συνομιλήσει για τα βιβλία και έδειξα ενδιαφέρον για την τσάντα, της (αυτή της δανειστική βιβλιοθήκης) την οποία φιλοτέχνησαν τα παιδιά. Το καθένα ζωγράφισε το πορτραίτο του απ' έξω και ήθελα να μάθω για το δικό της. Ήταν μια φιγούρα που έμοιαζε να έχει χαίτη λιονταριού και από τα χαρακτηριστικά διέκρινε κανείς πως έμοιαζε στην Χρυσή. Αναφέρει, λοιπόν, η Χρυσή: «Κυρία αυτή είμαι εγώ! Το πρόσωπό μου το βλέπεις;» και μου δείχνει με το δάκτυλό της, «μαλλιά και είναι παντού» (αυτό που έμοιαζε με χαίτη). Όταν την ρώτησα «γιατί είναι παντού τα μαλλιά σου, άλλωστε είναι και πολύμακριά», της συμπλήρωσα. Μου απάντησε πως δεν θέλει να φαίνεται το πρόσωπό της, «αφού συνήθως στο σχολείο έχει το κεφάλι της σκυφτό από την τιμωρία στο γραφείο».

Όταν άρχισε πια να ανοίγεται ακόμη περισσότερο, ένα πρωινό μου ζήτησε να μου παίξει κουκλοθέατρο. Ήταν μόνη της ως συνήθως. Πήρε τους ήρωες της Κοκκινোসκουφίτσας και διασκεύασε το παραμύθι. «Η Κοκκινোসκουφίτσα πήγε σε μια χώρα μακρινή. Έφτασε στο βουνό και έφτιαξε τα μαλλιά της κοτσιδάκια (να μην είναι μες στο πρόσωπο της όπως τα δικά της). Μετά συνέχισε σε άλλη χώρα με σκυλιά. Πήρε το κόκκινο σκυλάκι της, πήγε στο δάσος με τους φίλους της και μετά στο σχολείο. Εκεί στο σχολείο είχε κι άλλη Κοκκινোসκουφίτσα και ζωγράφισαν όλοι πολύχρωμα παιχνίδια! (τόρα, μ' αρέσει πολύ το κόκκινο χρώμα) και ξέρεις κυρία, κάνανε και ένα πάρτι μαζί οι δυο Κοκκινোসκουφίτσες και τα παιδιά φάγανε σούπα».

Την περίοδο που τα παιδιά μάθαιναν για τα συναισθήματα, η Χρυσή μίλησε εκτενέστατα για την λύπη. Με πολύ καθαρή φωνή και άρθρωση (πράγμα πολύ σπάνιο γι' αυτή, συνήθως μιλάει με το στόμα σχεδόν κλειστό δυσκολεύοντας τον συνομιλητή της να αντιληφθεί τα όσα λέει) ανέφερε στην παρεούλα πως νιώθει πάντα λυπημένη στο σχολείο, γιατί την μαλώνει η δασκάλα και όταν την χτυπάνε. Η νηπιαγωγός σχολίασε τότε ένα συμβάν που είχε συμβεί μεταξύ της Χρυσής και του Αλέξανδρου και ο τελευταίος την χαστούκισε γιατί του συμπεριφερόταν με άσχημο τρόπο, του τραβούσε και του πετούσε τα παιχνίδια. «Ο Αλέξανδρος το έκανε αυτό μια φορά, κατάλαβε πως έκανε λάθος και σου ζήτησε συγγνώμη και από τότε δεν το έχει ξανακάνει ποτέ. Εσύ, Χρυσή, πόσες φορές έχεις χτυπήσει παιδάκι!» Απαντά η Χρυσή με ορμή: «Εκατό φορές»... και λήγει η κουβέντα για κείνη την ημέρα.

Σε δεύτερο χρόνο και όταν η κουβέντα αφορά το συναίσθημα του θυμού, απευθυνόμενη στην κ.Κατερίνα της λέει «θυμώνω πολύ που η μαμά με φέρνει στο σχολείο. Δεν περνάω καλά γιατί με μαλώνεις συνέχεια». Η νηπιαγωγός τότε την ρωτά αν έχει σκεφτεί το λόγο που την μαλώνει και απαντά ευθαρσώς «γιατί δεν σ' ακούω». Δείχνει πως γνωρίζει τους λόγους που δέχεται τιμωρίες όπως, απομόνωση σε τραπεζάκι εντός τάξης ή στο γραφείο να ασχολείται με 'tombola' ή να ενώνει τους κρίκους μιας πλαστικής αλυσίδας ή βάζει μικρά αντικείμενα σε δοχεία διαλογής, με σκοπό να την ηρεμήσουν, να την εξασκήσουν το καθένα χωριστά στον τομέα του και να είναι η απομόνωση ένα αποτρεπτικό μέσον μελλοντικής μη αποδεκτής συμπεριφοράς. Γίνεται μια συστηματική προσπάθεια συμμόρφωσης των παιδιών.

Προς τα τέλη της χρονιάς ανοίχτηκε περισσότερο με το άτομό μου, ενώ στην αρχή και στην διάρκεια του έτους δεν μιλούσε παρά μονάχα έβγαζε κραυγές και ήχους από το στόμα της. Και αυτό που ενοχλούσε τα παιδιά, να τους σπρώχνει, περιορίστηκε. Ένα πρωινό αντί να έχει χαμηλωμένο βλέμμα, μου μίλησε χωρίς ενδιασμό και με βλέμμα όχι και τόσο στενάχωρο, χωρίς επίσης, να μου αναφέρει πως δεν περνά καλά στο σχολείο ή ότι δεν είναι χαρούμενη πράγματι κάνει συνήθως. Είναι ευθυτενής, με κοιτά στα μάτια και μου λέει καθώς βγάζω τα τετράδια μου να γράψω «Δεν έχεις σήμερα το μπλε σου το μολύβι!». Πράγματι, συνήθως γράφω με το μολύβι του γιού μου που είναι μπλε με μια γαλάζια φτερωτή στο πάνω μέρος του. Μου λέει «το πήρε η κυρία και το έβγαλε έξω στη θήκη, την είδα!». Προφανώς το ξέχασα στην τάξη και

από κείνη την στιγμή είχε διακαή πόθο να μου επιστραφεί το μολύβι. Από αυτή τη στιγμή, φαίνεται να μου έχει λιγάκι περισσότερο εμπιστοσύνη από τις νηπιαγωγούς και πολύ συγκρατημένα μου χαμογελάει επίσης. Η σχέση της με την δασκάλα συνεχίζει να είναι μη ιδανική. Χαρακτηριστικά, όταν την ρώτησα μια μέρα, μετά από τις αρκετές απουσίες που είχε τελευταία, αν ήταν άρρωστη, μου απάντησε πως ήταν πολύ καλά απλά κοιμόταν και δεν ήρθε σχολείο γιατί στο σχολείο δεν περνάει καλά. Μάλλον η γκρίνια της για το σχολείο έχει κουράσει την μητέρα της και την αφήνει να κάτσει στο σπίτι. Απ' ό,τι μου είπε το παιδί (περίπου πριν το Πάσχα χρονικά) πως ξεκίνησε και έρχεται μια δασκάλα στο σπίτι που της μιλάει πολύ ωραία. Από την έρευνα προέκυψε πως πρόκειται για ψυχολόγο.

Επίσης, όταν το μάθημα έφτασε στην «αγάπη» η Χρυσή είπε πως αγαπάει την μαμά της, αλλά πιστεύει πως η μαμά δεν την αγαπά γιατί ασχολείται μόνο με το μωρό. Τότε η νηπιαγωγός τους εξήγησε τους λόγους που μια μαμά δείχνει λιγάκι περισσότερο ενδιαφέρον με το μωρό, γιατί έχει ανάγκες που όταν θα γίνει στην ηλικία τους δεν θα χρειάζεται φροντίδα. Και στην συνέχεια τους έκανε το παράδειγμα με το αναμμένο κερί (περιγράφεται στο πορτρέτο του Αλέξανδρου). Η φλόγα συμβολίζει την αγάπη που είναι η ίδια για όλους είτε μαθητές, είτε αδέρφια.

Η Χρυσή είναι ένα στεναχωρημένο και πληγωμένο παιδί όπως προαναφέρθηκε. Η ψυχολογία της έχει αντίκτυπο στην συμπεριφορά της (ασταθής, βίαιη, αγενής και γκρινιάρη) και στην ζωγραφική της. Μονοχρωμίες με μαύρο χρώμα ή κόκκινο, ενώ όταν ζωγραφίζει με πολυχρωμία οι γραμμές της είναι μικρού μήκους και σχεδόν δεν ξεπερνούν το 1 cm, σαν κοφτές πινελιές του VanGogh, ή μικρές-μικρές βούλες. Όταν, σπανίως, είναι ευδιάθετη, συνήθως μετά από αποκλειστική κουβέντα, μπορεί να αφηγείται χωρίς να μιλά μέσα από τα δόντια (κουκλοθέατρο με τις δύο Κοκκίνοσκουφίτσες δική της διασκευή) ή να ζωγραφίζει όπως το «χαρούμενο ουράνιο τόξο» (πολύχρωμο με μη διακοπτόμενες γραμμές) και θεματολογία επίσης ευχάριστη.

ΚΡΥΣΤΑΛΛΕΝΙΑ

«Θέλω να ζωγραφίζω ανθρωπάκια...»

«Πάντως μουσική ακούω παντού, στο σπίτι, στο αυτοκίνητο και τραγουδάω. Μ' αρέσουν πολύ τα τραγούδια στο σχολείο!»

«Δεν έχω πολλά βιβλία γιατί τα παλιά μου τα πέταξε η μαμά μου. Τώρα διαβάζουμε αυτά από το σχολείο» (εννοεί της δανειστικής βιβλιοθήκης κάθε Παρασκευή).

«Αν στεναχωρηθώ ή θυμώσω με κάτι κατευθείαν το λέω στη μαμά μου ή την κυρία μου».

Η Κρυσταλλένια είναι προνήπιο μάλιστα από τα μικρότερα (γεννήθηκε προς τα τέλη του έτους) και έχει μια μεγαλύτερη αδελφή. Ο πατέρας είναι 38 ετών και ιδιωτικός υπάλληλος. Η μητέρα της είναι 31 έτους και είναι ελεύθερη επαγγελματίας. Και οι δύο γονείς απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τους γονείς της Κρυσταλλένιας, η κόρη τους δεν έχει ακόμη εξωσχολικές δραστηριότητες. Αλλά στο σπίτι της αρέσει πολύ η μουσική, το τραγούδι και ο χορός. Κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού της παίρνει διάφορους ρόλους και της αρέσει πολύ να αφηγείται...Η ζωγραφική είναι από τις αγαπημένες της ασχολίες και από κοινού σχεδιάζει και ζωγραφίζει με χρώμα. Η Κρυσταλλένια έρχεται σε καθημερινή επαφή με το βιβλίο καθώς είναι μέρος της ρουτίνας τους, να της διαβάζει η μαμά της. Αντίθετα δεν έχει πάει ποτέ στο θέατρο ή τον κινηματογράφο. Όπως ποτέ δεν έχει επισκεφτεί κάποιο μουσείο.

Η νηπιαγωγός αναφέρει πως «η Κρυσταλλένια είναι πολύ ώριμο παιδί για προνήπιο. Είναι βαθιά συναισθηματική. Οι γονείς της την μεγαλώνουν έτσι! Είναι αυτής της σχολής, συνεχώς από πάνω της... θηλασμός ως τα τρία... είναι ένα πολύ λογικό παιδί συγχρόνως. Επειδή, είναι μικρούλα λιγάκι δεν τα καταφέρνει ακόμη αλλά επιμένει και προσπαθεί χωρίς αντιρρήσεις».

Η Κρυσταλλένια μαζί με τον Μιχάλη είναι τα πιο μικρά και μικροκαμωμένα προνήπια της τάξης. Για τους συμμαθητές τους είναι τα «μικρά» και πολλές φορές αποκαλούνται έτσι. Ερευνητικά, διαπιστώνουμε ότι, στην αρχή της σχολικής χρονιάς

δεν έχει συνταχθεί σε κάποια παρέα και επιλέγει να παίζει μόνη της συνήθως επιτραπέζια παιχνίδια και πάζλ. Όταν, όμως, η νηπιαγωγός δώσει εντολή για εργασία ξεκινά χωρίς να περιμένει περεταίρω καθοδήγηση σε αντίθεση με ορισμένα (ακόμη και νήπια) που το περιμένουν.

Στο κουκλοθέατρο της αρέσουν τα «ωραία» και «όμορφα» ζώακια. Αντιπαθεί, όπως και τα περισσότερα παιδιά στην τάξη, τη ‘μαύρη σαύρα’, το ‘λαδί ιγκουάνα’, το ‘μπλε σκουλήκι’ και γενικώς αυτά που έχουν σκούρο χρώμα ή δεν τους είναι οικεία. Την μέρα που έπαιζαν στο κουκλοθέατρο μαζί με την Διαλεχτή μια αυτοσχέδια παράσταση για να τους παρακολουθήσω, η Διαλεχτή επέλεξε να υποδυθεί το ‘άσπρο κουνέλι’ και η Κρυσταλλένια τον ‘λευκό-ροζ μονόκερο’. Καθώς η παράσταση εκτυλίσσεται η Κρυσταλλένια φέρνει στην σκηνή μια όμορφη κούκλα (Barbie) και απευθυνόμενη σε μένα λέει: «Βλέπεις κυρία; Αυτή η κούκλα έχει τόσο λαμπερό χρώμα (το γνωστό ροζουλί της Barbie) που κατάφερε και έφαγε την κακιά την σαύρα!». Μόλις την ακούνε τα υπόλοιπα παιδιά από τις διπλανές γωνιές, έρχονται και όλα μαζί, βρίσκουν ήρωες του κουκλοθέατρου ο καθένας και ξεκινούν να χορεύουν όλοι μαζί, γιορτάζοντας το γεγονός ότι «η κούκλα έφαγε την κακιά σαύρα». Ρωτώντας την Κρυσταλλένια γιατί θεωρεί την σαύρα κακιά, μας απάντησε πως είναι «πολύ άσχημη». « Δεν μου αρέσει και δεν το συμπαθώ καθόλου αυτό το ζώακι».

Από την άλλη όμως στην Ντενεκεδούπολη της αρέσει πολύ ο «ΟΚ μπαμ-μπαμ» γιατί «χορεύει πολύ ωραία». Δεν κατάλαβε το νόημα της ιστορίας και εστίασε την προσοχή της στη δραματοποίηση των νηπιαγωγών και επέλεξε για αγαπημένο ήρωα αυτόν που της ήταν ευχάριστος γιατί χόρευε μετά μουσικής. Ο χορός και η μουσική, φαίνεται πως αρέσουν ιδιαίτερα στην Κρυσταλλένια γιατί συνήθως τα πρωινά με καλεί να δώσει παράσταση στο κουκλοθέατρο (με θεατή μόνο εμένα) και της περισσότερες φορές τα ζώακια-κούκλες κάνουν πάρτι με χορό και τραγούδι. Τραγουδούν συνήθως χαμηλόφωνα ώστε να μην ενοχλούν και τους συμμαθητές τους στις γύρω γωνιές.

Αν θα χαρακτηρίζαμε την Κρυσταλλένια, θα μιλούσαμε για ένα πολύ συνεσταλμένο παιδί, ήσυχο και πολύ υπάκουο εντός τάξης. Σπανίως μιλά χωρίς να έχει σηκώσει το χέρι της και να πάρει το λόγο από την νηπιαγωγό. Όταν όμως με αντίκρισε με νέο κούρεμα (από σκούρα και μακριά μαλλιά σε πολύ κοντά και ξανθά) ήρθε ξαφνικά

σχεδόν στην αγκαλιά μου να μου πει πως και η μαμά της μόλις κουρεύτηκε κι αυτή. Εκφράστηκε πολύ αυθόρμητα γιατί της θύμισα ένα οικείο και αγαπημένο πρόσωπο. Το ίδιο συμβαίνει και όταν, είτε νηπιαγωγός είτε εγώ, έχουμε πάνω μας κάτι που το έχει και η μαμά της (ρούχο, παπούτσια ή κόσμημα).

Η Κρυσταλλένια έχει ιδιαίτερη αγάπη για τα βιβλία και αυτό φαίνεται από τον τρόπο με τον οποίο συμμετέχει στις συζητήσεις της παρεούλας. Απαντά συνεσταλμένα, χωρίς φλυαρίες (προφανώς το έχει δουλέψει στο μυαλό της πριν απαντήσει) και δίνει πρωτότυπες απαντήσεις. Λόγου χάρη όταν η δασκάλα ζήτησε από τα παιδιά να βρουν λέξεις από -ρ-, η Κρυσταλλένια απάντησε το «ροντέο» και καθώς οι περισσότεροι δεν το γνώριζαν, έδωσαν εξήγηση η ίδια και πιο διευκρινιστικά η Δέσποινα.

Η Κρυσταλλένια περνώντας ο καιρός δείχνει να είναι ενσωματωμένη στις παρέες και μας εξέφρασε πως αγαπά τον Γιώργο και θέλει να παίζει και να κάθεται δίπλα του. Ο Γιώργος είναι νήπιο και φαίνεται μερικές φορές να θέλει να παίζει πιο έντονα «αγορίστικα» παιχνίδια μα για να μην την στενοχωρήσει (γιατί είναι μικρή) την έχει στο πλάι του και παίζει κι αυτή (αν και μερικές φορές είναι σαν να μην υπάρχει). Όταν τελειώσει το παιχνίδι, τα αγόρια αποχωρούν και μένει μόνη να συμμαζεύει τα παιχνίδια αδιαμαρτύρητα κυρίως τακτοποιεί το σπιτάκι (τα αγόρια το θεωρούν κοριτσίστικη δουλειά και η ίδια το έχει αφομοιώσει). Της αναθέτουν εργασίες και αυτή τις εκτελεί αδιαμαρτύρητα γιατί είναι κορίτσι και πρέπει να το κάνει.

Στα μαθήματα των συναισθημάτων διαπιστώθηκε πως η Κρυσταλλένια είναι πολύ ακριβής στις περιγραφές των όσων νιώθει. Για παράδειγμα μας είπε πως δεν θυμώνει ούτε κι όταν η μαμά της δεν την πηγαίνει στο «Jumbo». Πράγματι, ποτέ όσο καιρό διεξάγεται η έρευνα δεν θύμωσε με κάτι ή με κάποιον. Ανέφερε επίσης, πως λυπήθηκε όταν η μαμά δεν της αγόρασε το παιχνίδι που της υποσχέθηκε λέγοντας «δεν ξέρω πως μου έφυγε η λύπη, εγώ πάντως έκλαψα για λίγο και...».

Αυτό που την τρομάζει, όμως, είναι «το φάντασμα» γι' αυτό το λόγο μια μέρα πήρε τον Μιχάλη μαζί της και παριστάνουν τα σκυλιά θέλοντας να διώξουν «τα φαντάσματα». Καθ' όλη την ώρα της ελεύθερης δραστηριότητας βρίσκονται πεσμένοι στο πάτωμα και μπουσουλώντας γαυγίζουν. Με το στόμα τους πιάνουν το καθετί και όταν τους ρώτησα αν τους αρέσει αυτό το περίεργο παιχνίδι μου απάντησαν

γαυγίζοντας και ειδικά η Κρυσταλλένια, ήρθε να την χαϊδέψω στο κεφάλι, όπως κάνουμε στα σκυλάκια. Το ίδιο συνεχίστηκε και στο υπόλοιπο της μέρας, μπουσουλούσε και όταν πέρναγε από το σημείο όπου κάθομαι συνήθως και με ακουμπούσε με το χέρι ή το σώμα της γαυγίζοντας σιγανά και διακριτικά για να την χαϊδέψω στο κεφάλι και στην συνέχεια ξεκαρδιζόταν στα γέλια.

Γενικά, πρόκειται για ένα λογικό και ήρεμο παιδί που μπορεί να εκφραστεί ακόμη και για τα θέματα πέραν της ηλικίας της, μα πάντοτε με λεπτό κι ευγενικό τρόπο, καθώς, φαίνεται να μην αντέχει να πληγώσει τους γύρω της, οπότε και έχει το μυαλό της σε εγρήγορση και φιλτράρει τα πάντα.

Όσον αφορά στη ζωγραφική επιλέγει πολλά, ζωντανά χρώματα και συνήθως υπογράφει χωρίς ακόμη να έχει κατακτήσει το στάδιο να γράφει ολοκληρωμένα το όνομά της. Για να δηλώσει ζωγραφικά τη χαρά της που η μαμά της αγόρασε ένα λιοντάρι, ζωγράφισε τον εαυτό της με πολύχρωμη ριγωτή μπλούζα και πολύχρωμα μαλλιά. Στο πρόσωπο σχεδίασε ένα κόκκινο πελώριο, καλοσηματισμένο ημικύκλιο για χαμόγελο. Αντίθετα, όταν περιέγραφε ζωγραφικά την λύπη της περιορίστηκε να ζωγραφίσει το πρόσωπο με καφέ χρώμα ακόμη και για τα χείλη (λυπημένα) και πράσινο σκούρο για τα μαλλιά.

Όταν εύχεται στους συμμαθητές της για τα γενέθλια τους στο άλμπουμ των ευχών (το οποίο περιλαμβάνει μια ζωγραφιά κάθε παιδιού που προορίζεται για τον εορτάζοντα, με μια ευχή που λέει το παιδί στην νηπιαγωγό κι αυτή τη γράφει πάνω στη ζωγραφιά), συνήθως, ξέρει τι αρέσει στον καθένα ή τι θα ήθελε και του το εύχεται. Ζωγραφίζει στοχευμένα συνοδεύοντας το πολύχρωμο σκηνικό.

ΜΙΧΑΗΛ

«Μου αρέσουν οι Duccati, πολλά τρακτέρ και ο Μακουίν».

«Μου αρέσει να ακούω μουσική για να χορεύω. Στο σπίτι το αγαπημένο μου βιβλίο που έχω είναι για τις φάλαινες και μου το διαβάζει η μαμά κι ο μπαμπάς. Από το σχολείο μ' αρέσει το βιβλίο 'Ποιος να μ' αγαπάει'...».

«Όταν στεναχωριέμαι ή θυμώνω μπαίνω στην γωνία και περιμένω την μαμά μου να 'ρθει.»

Ο Μιχάλης είναι προνήπιο και μάλιστα μικρός (γεννήθηκε τον Δεκέμβρη) έχει δυο μεγαλύτερα αδέρφια την Όλγα και τον Παύλο. Ο πατέρας του 45 ετών είναι οικοδόμος και απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ενώ, η μητέρα του είναι 30 ετών, απόφοιτη δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δεν εργάζεται, αλλά φροντίζει το σπίτι και τα τρία της παιδιά.

Σύμφωνα με τους γονείς του Μιχάλη, αναφέρουν πως ο γιος τους δεν έχει κάποια εξωσχολική δραστηριότητα. Στο σπίτι, όμως, ζωγραφίζει με χρώμα και ακούει μουσική. Του αρέσει, επίσης, να αφηγείται ιστορίες και γεγονότα. Η μητέρα του κι όταν έχει χρόνο ο πατέρας του, διαβάζουν βιβλία πολύ συχνά στον Μιχάλη, σχεδόν καθημερινά. Όσον αφορά τις επισκέψεις του παιδιού σε θέατρο, κινηματογράφο και μουσεία, γίνονται μόνο κι αποκλειστικά στα πλαίσια των σχολικών εκδρομών/επισκέψεων.

Η νηπιαγωγός μας αναφέρει για τον Μιχάλη πως πρόκειται για το μωρό του σπιτιού. «Είναι μεν μικρούλης αλλά δεν θέλει να ζοριστεί καθόλου. Γκρινιάζει και το εκμεταλλεύεται. Στις εργασίες του οτιδήποτε φτιάξει γίνεται με καθοδήγηση, επιμονή και πολλές φορές με υψωμένη φωνή».

Όπως προαναφέρθηκε είναι μαζί με την Κρυσταλένια τα δύο μικρότερα προνήπια του τμήματος. Από την έρευνα, εν αντιθέσει με την δεύτερη, ο Μιχάλης φαίνεται πως βασίζεται στο ότι είναι μικρός και δεν προσπαθεί να κατακτήσει τίποτε με τις δυνάμεις του. Εκμεταλλεύεται και επαναπαύεται στην βοήθεια που θα του προσφέρει η νηπιαγωγός στις εργασίες. Κλαψουρίζει καθημερινά από αρχή μέχρι τέλος του σχολικού έτους την ώρα της προσέλευσης λέγοντας στην μαμά του, πως δεν θέλει το

σχολείο γιατί κουράζεται με τις εργασίες. Είναι η περίπτωση που έχει καταδυναστεύσει την δασκάλα.

Από την πρώτη στιγμή της συνάντησης μας, εκφράστηκε λέγοντας για την αγάπη που έχει για τα αυτοκίνητα. Μην μπορώντας ακόμη να προφέρει το –ρ- μου λέει: «μ' αλέσουν τα BMW και τα Φελάλι (εννοεί τα Ferrari) τα μαύλα όμως όχι τα κόκκινα. Έχω Φελάλι μπλε και άσπλο». Συνέχισε να μου μιλά για τον μπαμπά του και ότι βλέπουν μαζί αγώνες μηχανοκίνητου αθλητισμού. Πολλές φορές υποδεικνύει στους συμμαθητές του μικρές λεπτομέρειες που αφορούν στις μινιατούρες αμαξιών ή μοτοσυκλετών. Λόγου χάρη πώς θα ξεχωρίσει κανείς μια Ducati από κάποια άλλη μηχανή. Ο Μιχάλης είναι σε θέση να ονομάσει μάρκες γνωρίζοντας συγχρόνως και τα βασικά τους χαρακτηριστικά. Γνωρίζει επίσης και τα μεγάλα ονόματα των οδηγών αγώνων. Όταν συνειδητοποίησε πως μου αρέσει κι εμένα ο μηχανοκίνητος αθλητισμός και έχουμε κοινά θέματα προς συζήτηση ένιωσα πως με συμπάθησε ακαριαία. Την επόμενη μιας κουβέντας μας για τα Ferrari, μόλις με είδε το πρωί να μπαίνω από την είσοδο, ήρθε με τα χέρια ανοιχτά για αγκαλιά να μου πει πως ο μπαμπάς του έβαλε να δει αγώνες. Ήταν ξετρελαμένος!

Το γεγονός ότι είναι ο μικρότερος της οικογένειας μάλλον τον καθιστά σε θέση ισχύος και από την έρευνα προέκυψε πως η τυπική του τεμπέλικη και γκρινιάρικη συμπεριφορά στο σχολείο, τον συνοδεύει και στο σπίτι καθώς δεν του χαλάνε χατίρια.

Ενώ έχει ενσωματωθεί στην παρέα του Θωμά, του Αχιλλέα, του Χρήστου, του Γιώργου και του Νίκου, το έχει κάνει μερικώς γιατί του είναι ευχάριστο και συμμετέχει μόνο όσον αφορά στην ώρα της ελεύθερης δραστηριότητας και ειδικά στο παιχνίδι (με 'Lego', με αυτοκίνητα και με ορισμένα επιτραπέζια). Όταν έρθει η στιγμή της παρεούλας, κάθεται μα δεν δείχνει επιμονή και υπομονή στο να συμμετάσχει και συνεχώς βρίσκει την πρόφαση να σηκωθεί (είτε για τουαλέτα, είτε για να καθαρίσει την μύτη του). Αυτή του η συνήθεια έγινε πλέον περνώντας ο καιρός, σημείο αστεϊσμού για την τάξη. Χαρακτηριστικό είναι πως όταν ο Μιχάλης λέει, «Κυρία, έχω μύξα» η νηπιαγωγός απαντά: «Να την χαίρεσαι!» και φυσικά όλοι ξεσπούν σε γέλια. Βέβαια, οι συζητήσεις που γίνονται στην παρεούλα αποσκοπούν στο να αποσπάσουν απαντήσεις που αφορούν στην εκμάθηση αυτού που ορίζει η

νηπιαγωγός, οπότε, άσχετα αν του φαίνεται βαρετά η δύσκολο, συμμετέχει κι ο Μιχάλης όπως και τα υπόλοιπα παιδιά.

Από την αρχή μέχρι και τα τέλη της χρονιάς ο Μιχάλης δεν έχει ευρεία χρωματική γκάμα. Συνήθως ζωγραφίζει με ένα ή δύο χρώματα και μάλιστα στην αρχή της χρονιάς χρησιμοποιούσε το μαύρο και το καφέ. Μάλιστα ζωγράφισε μαύρα ανθρωπάκια στη σειρά και εξηγεί στους συμμαθητές του στο τραπεζάκι: «αυτοί οι μαύροι άνθρωποι ήταν παλιά, μου είπε η γιαγιά μου κι εγώ μόλις έβλεπα τέτοιο έκλαιγα. Τους φοβάμαι»(εννοεί τους Ρομά). Ο Μιχάλης έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον (βλεμματικά) όταν η νηπιαγωγός τους μίλησε για τους Ρομά. Ήταν παγωμένος, ακίνητος και με το στόμα ανοιχτό. Κάπου-κάπου έκλεινε το στόμα του γιατί του στάζανε σάλια. Προφανώς του καταρρίφθηκε η εικόνα που είχε για τους «μαύρους ανθρώπους».

Κατά τις συζητήσεις-μαθήματα που αφορούν στα συναισθήματα, ο Μιχάλης ανέφερε πως νιώθει λύπη όταν τον χτυπάει ο Θωμάς. Σαν περιστατικό έχει αναφερθεί ήδη και συνέβη χωρίς να έχει τέτοια πρόθεση ο Θωμάς (τον χτύπησε με ένα ξύλινο όχημα του αυτοκινητόδρομου και του τρένου). Επίσης, μας ανέφερε στην παρεούλα πως θυμώνει πολύ γιατί «η μαμά κι ο μπαμπάς δεν αγαπιούνται και φωνάζει ο ένας στον άλλο». Προσπαθεί να τους πει να μην μαλώνουν, αυτοί όμως τον αγνοούν και συνεχίζουν, απ' ότι μας λέει. Άρα, πιθανόν έχει μάθει να διεκδικεί πράγματα φωνάζοντας ή γκρινιάζοντας, οπότε, αυτή η τακτική τον συνοδεύει και στην τάξη. Για να του περάσει ο θυμός απ' ότι μας λέει βγαίνει στην αυλή και παίζει πετώντας χόματα.

Πολλές φορές λόγω της ανωριμότητας του δεν αντιλαμβάνεται το κρυμμένο νόημα, την ειρωνεία ή τους παραλληλισμούς. Όταν η νηπιαγωγός παρομοίασε τον θυμωμένο άνθρωπο με ένα σκληρό, άκαμπτο, ωμό μακαρόνι και όταν αυτός ηρεμήσει γίνεται μαλακό, βρασμένο μακαρόνι. Αυτός επέλεξε να είναι το ωμό μακαρόνι γιατί τα «βρασμένα μακαρόνια-παιδιά» έπρεπε να ξαπλώσουν στο πάτωμα κι ο Μιχάλης ήθελε να φαίνεται δυνατός και τεντωμένος.

Συχνά οι νηπιαγωγοί τον βάζουν ολιγόλεπτες δραστηριότητες για να αναπτύξει τις γραφοκινητικές του δεξιότητες, κάτι που γίνεται για όλα τα παιδιά με έμφαση στα

προνήπια και σε όσα νήπια το χρειάζονται. Την μέρα που του ανατέθηκε να βγάλει από το καλάθι με τους ιστούς (η πλήρης περιγραφή προαναφέρεται) όλες τις αράχνες με την τσιμπίδα, χωρίς όμως να κουνήσει τους ιστούς, ήμουν δίπλα του. Στο μέσον της άσκησης του ζητάω να μου δώσει μια απ' αυτές που έβγαλε. Τότε ετοιμόλογος και σε εγρήγορση από την αγωνία του μου λέει, «Όχι κυρία, θα σε τσιμπήσει!», εγώ επιμένω ζητώντας μια αράχνη. Και μου ξαναπαντάει αρνητικά και για να πειστώ μου λέει: «Εμένα μια φορά με τσίμπησε μια ψείρα στην πλάτη και στο πόδι και ο μπαμπάς μου έδειξε πόσο τρομερές είναι και γεμάτες αίμα. Άστο κυρία, θα σε τσιμπήσει και θα φοβηθείς, αφού είσαι και κορίτσι». Παρ' όλη την κουβέντα μας δεν αποσπάστηκε καθόλου από την εργασία του, την έφερε σε πέρας επιτυχώς. Δυσκολεύεται όμως, σ' αυτές που έχουν να κάνουν με ζωγραφική και γραφή.

Στο μάθημα της αγάπης, απάντησε πως αγαπάει τον Ήλιο γιατί μας φωτίζει και μας ζεσταίνει. Στην ζωγραφική απόδοση του, όμως, ήταν πολύ λιτός. Ζωγράφησε τον γνωστό (ακτινωτό κύκλο) παιδικό ήλιο μην θέλοντας να βάλει κάτι περεταίρω, παρ' όλο που η νηπιαγωγός τον παρακάλεσε ευγενικά να το κάνει. Βρήκε ένα σωρό προφάσεις να το αποφύγει και στο τέλος τα κατάφερε και έπεισε την νηπιαγωγό.

Διαπιστώθηκε πως χαίρεται περισσότερο το παιχνίδι και να αναλαμβάνει ρόλους. Μάλιστα είναι πολύ εφευρετικός. Όταν παίζει μιλάει (ακόμη και μόνος) εκ μέρους των παιχνιδιών, τα προσωποποιεί, κραυγάζει (ήχοι αυτοκινήτων, μηχανών, τρένων και γενικά των οχημάτων) και «γίνεται ζωάκι» απ' ότι μου λέει όπως την φορά που έπαιζε με την Κρυσταλλένια «τα σκυλιά» και γαύγιζαν και σερνόταν στο πάτωμα. Ακόμη και όταν βγάζει τις αράχνες από τους ιστούς, τον παρατηρεί κανείς είτε να μουρμουρίζει στις αράχνες ή να τραγουδάει.

Τέλος, είναι πολύ παραστατικός στην αφήγηση και μπορεί εύκολα να επινοεί ιστορίες. Έχει άνεση στον λόγο χωρίς να διστάζει ή να πτοείται από το γεγονός ότι δεν έχει κατακτήσει, λόγω ηλικίας, την προφορά κάποιων γραμμάτων. Είναι ένα ευχάριστο «ανθρωπάκι» που δεν έχει μάθει ακόμη να ζορίζεται και μέσω προσωπικής δουλειάς να κατακτήσει. Τα στερεότυπα τον ακολουθούν και καθορίζουν τις ασχολίες του και την συμπεριφορά του. Με θεωρεί ως κορίτσι αδύναμη και φοβιτσιάρα (περιστατικό με τις αράχνες), ενώ έχει παρατηρηθεί πως δεν παρεκκλίνει μέρα από τις «αγορίστικες» ενασχολήσεις του με την αγοροπαρέα.

ΔΙΑΛΕΧΤΗ

«Μου αρέσουν πολύ οι καφέ και πορτοκαλί καρδούλες, μου αρέσουν και τα σπιτάκια. Αυτά τα ζωγραφίζω με ροζ, μπλε, καφέ και μερικές φορές μαύρο. Εγώ τραγουδάω κάθε μέρα και μ' αρέσει... προχθές ο μπαμπάς μου τραγούδησε κάτι πολύ ωραίο μα δεν ξέρω τι ήταν».

«Έχω πολλά βιβλία. Η μαμά αφήνει τον μπέμπη και μου διαβάζει, γιατί ο μπέμπης δεν έχει παραμύθια. Μου αρέσουν πολύ και τα βιβλία του σχολείου».

«Όταν ο μπέμπης με θυμώνει το λέω στη μαμά. Μ' ενοχλεί γιατί κλαίει και μερικές φορές είναι και η μαμά μου θυμωμένη. Εγώ θυμώνω με την μαμά μου γιατί δεν με πηγαίνει στα άλογα. Τα αγαπάω πολύ τα άλογα και τότε με πάει ο μπαμπάς. Εγώ θα πάρω άλογο και θα κάνω βόλτες με την Κατερίνα και την Αγγελική... θα πάρω κι εσένα κ. Έλσα...»

Η Διαλεχτή είναι νήπιο με έναν αδελφό μικρότερο. Ο πατέρας της 49 ετών είναι απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και εργάζεται ως αστυνομικός. Η μητέρα της, 39 ετών, είναι ιδιωτική υπάλληλος και απόφοιτη δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Για την Διαλεχτή προτάθηκε από τους εκπαιδευτικούς η παραμονή της στο νηπιαγωγείο για λόγους ανωριμότητας. Οι γονείς δεν συναινούν οπότε θα συνεχίσει στην πρώτη Δημοτικού. Συνεχίζει ως και τώρα στο τέλος της σχολικής χρονιάς να είναι αμφίχειρας και χρησιμοποιεί τα δυο της χέρια εξίσου άνετα και είναι εξίσου λειτουργικά.

Οι γονείς του παιδιού μας αναφέρουν πως «η Διαλεχτή ασχολείται και μαθαίνει χορό. Στο σπίτι της αρέσει πολύ να τραγουδά και να χορεύει. Δεν ζωγραφίζει πολύ κι ούτε σχεδιάζει. Όσον αφορά την αφήγηση δεν είναι από τα αγαπημένα της, όπως δεν της αρέσει πολύ να παίρνει ρόλους και δραματοποίηση. Η Διαλεχτή βλέπει θεατρικές παραστάσεις καθώς οι γονείς της, την πηγαίνουν κάθε μήνα. Στον κινηματογράφο, όμως, δεν πάει καθόλου. Όπως καθόλου δεν πάει και σε μουσεία. Στο παιδί διαβάζεται κάθε εβδομάδα το βιβλίο που δανείζεται από το σχολείο.

Για την νηπιαγωγό «η Διαλεχτή είναι ένα παιδί με πάρα πολύ καλή μουσικό-κινητική αντίληψη. Είναι άψογη στο χορό και σε ρόλους. Ζωγραφίζει εξίσου καλά. Αυτό το

κομμάτι της είναι η ευχάριστη έκπληξη που δε συνάδει με το υπόλοιπο άκαμπτο και περιορισμένο μέρος της. Είναι ανώριμη για νήπιο και δείχνει να χάνεται».

Ερευνητικά θα λέγαμε ότι η Διαλεχτή είναι μια περίπτωση νηπίου που ενώ αποδίδει άριστα μουσικό-κινητικά (επιβεβαιώνεται από την έρευνα η παρατήρηση της νηπιαγωγού αν και έρχεται σε αντίθεση με ότι υποστήριξαν οι γονείς της) από την άλλη υστερεί σε μεγάλο βαθμό όσον αφορά το γνωστικό κομμάτι. Τραγουδά, χορεύει και συντονίζεται άριστα. Δείχνει μάλιστα να απολαμβάνει τις σχετικές δραστηριότητες, δραματοποίηση, χορός, τραγούδι κυρίως για τις εορταστικές εκδηλώσεις του νηπιαγωγείου. Εξίσου καλή απόδοση έχει και στην ζωγραφική. Δηλώνει αρέσκεια στα χρώματα καφέ και πορτοκαλί. Λατρεύει τα άλογα και είναι το μόνιμο θέμα που συζητά και θα μπορούσε κανείς να πει πως είναι η εμμονή της.

Δείχνει ιδιαίτερη συμπάθεια στο πρόσωπο μου και μάλιστα από τις πρώτες μέρες εμφάνισής μου στο σχολείο θέλησε να μου εκμυστηρευτεί το μυστικό της. «κυρία, μου λέει χαμηλόφωνα, η μαμά μου φτερνίστηκε και έβγαλε αίμα τότε έπεσε και χτύπησε. Μετά φώναξε τον μπαμπά να την βοηθήσει και την πήγε στον γιατρό και έβαλε «κροτιζόλη» (εννοεί κορτιζόνη). Μετά από την εξομολόγηση αναστέναξε με ανακούφιση και ζήτησε να μου παίξει μια παράσταση στο κουκλοθέατρο. Εν ώρα παράστασης μου δηλώνει (όπως το έχουν κάνει ήδη κι άλλα παιδιά) πως «υπάρχουν μερικά άσχημα ζωάκια» και δεν της αρέσουν. Για παράδειγμα η ‘μαύρη σαύρα’ που είχε μπει κάποια στιγμή στο σπίτι και η ίδια τρόμαξε κι έκλαιγε. Από την άλλη, εξ’ αιτίας της αγάπης που τρέφει για την ιππασία, στο κουκλοθέατρο επιλέγει τον μονόκερο και τα υπόλοιπα αλογάκια. Παίρνει έναυσμα από τις μινιατούρες και μου αφηγείται πώς ταΐζει τα άλογα, πώς τα χαϊδεύει (είναι απαλά σαν κουβέρτα) και πώς νιώθει όταν τα καβαλάει (είναι σαν να πετάς ή να κάνεις κούνια). Μάλιστα συχνά αναφέρει πως θα πάρει ένα άλογο για ιππασία και θα πάρει μαζί της τις φίλες της Κατερίνα Κλ. και Αγγελική/Μαρία. Μετά την γνωριμία μας, εγώ αποτελώ το τέταρτο μέλος της παρέας που θα κάνουμε ιππασία. Μου το πρότεινε αφενός η Διαλεχτή και αφετέρου η Αγγελική/Μαρία.

Παρόλο που της αρέσει να κάνει παρέα με την Κατερίνα και την Α/Μ, πάει κοντά τους όταν ζωγραφίζουν ή παίζουν τις μιλάει (δειλά-δειλά) αλλά δεν δείχνουν να θέλουν να την ενσωματώσουν στην παρέα τους. (όπως προαναφέρθηκε η Α/Μ είναι

αυτή που κατευθύνει την Κατερίνα Κλ). Χαρακτηριστικό είναι το στιγμιότυπο που ζωγραφίζουν και οι τρεις και ενώ στην ζωγραφιά της Διαλεχτής εμφανίζονται τρία ανθρωπάκια, εξηγώντας μου πως είναι η ίδια με τις φίλες της Αγγελική/Μαρία και Κατερίνα Κλ. Στις ζωγραφιές των άλλων δυο η Διαλεχτή δεν υπάρχει. Όταν η Διαλεχτή το συνειδητοποίησε, χαμήλωσε το βλέμμα της σηκώθηκε με αργές κινήσεις και απομακρύνθηκε. Γύρισε μετά από λίγο και τις ρωτάει «Εγώ που είμαι;» χωρίς να πάρει καμία απάντηση. Η μη οικειότητα που νιώθουν τα κορίτσια μεταφράζεται με απουσία από τις ζωγραφιές τους.

Κάποια άλλη στιγμή κι ενώ ζωγραφίζουν οι τρεις τους η Α/Μ δίνει εντολές, ως συνήθως η Κατερίνα την ακολουθεί πιστά, η Διαλεχτή όμως διαφοροποιήθηκε. Δεν ήθελε να φτιάξει ένα πύραυλο όπως οι άλλες δυο κι έφτιαξε μια ζωγραφιά για να μου χαρίσει. Πολύχρωμες (ροζ κυρίως και πορτοκαλί) καρδιές που κατακλύζουν την κόλλα της. Στη συνέχεια το παιχνίδι τους συνεχίζεται στην παρεούλα με τα λούτρινα. Παίρνει ένα η καθεμία και αποφασίζουν να συνεχίσουν το θέμα που είχαν πρωτότερα ζωγραφίσει. Να είναι τα σώματά τους οι πύραυλοι και επιβάτες τα λούτρινα ζωάκια. Με τεντωμένα τα χέρια ψηλά περιγράφουν το ταξίδι τους. Και πάλι η Α/Μ καθοδηγεί την υποτακτική Κατερίνα Κλ. Και ξαφνικά μετά από λίγο η Διαλεχτή κατεβάζει τα χέρια της και τους δηλώνει «Εγώ θέλω να κάνω διακοπές και να φάω λουκάνικα» οπότε και τις αφήνει μόνες τους.

Η Διαλεχτή έχει μια ιδιαίτερη ικανότητα στο να ζωγραφίζει τον εαυτό της (αφαιρετικά μεν όπως είναι λογικό για την ηλικία της) και ο θεατής να την αναγνωρίζει. Για παράδειγμα όταν ζωγράφισαν τις τσάντες της δανειστικής βιβλιοθήκης, όπου τα παιδιά ζωγράφισαν την αυτοπροσωπογραφία τους, δεν χρειάστηκε να γυρίσω πλευρά να διαβάσω όνομα, με την πρώτη ματιά αναγνωρίζει κανείς την Διαλεχτή. Το ίδιο συμβαίνει κι όταν η Διαλεχτή ζωγραφίζει αναμνηστικές ζωγραφιές για το άλμπουμ των ευχών. Ζωγραφίζει τον εαυτό της (με τα χαρακτηριστικά της ματάκια που είναι κοντά μεταξύ τους) και τον εκάστοτε συμμαθητή/τρια της με τα χαρακτηριστικά τους.

Η αμφιχειρία της πολλές φορές της φαίνεται ευεργετική πολλές φορές. Άλλωστε ζωγραφίζει συγχρόνως με τα δυο χέρια για να γεμίσει χρώμα κάποιες περιοχές και τα εναλλάσσει όταν το ένα της χέρι κουράζεται. Ή ακόμη να ζωγραφίζει δυο ήλιους

στην ζωγραφιά της γιατί όπως μας λέει γράφει και με τα δυο χέρια (μπορεί και κάνει ζωγραφίες που αν τις διπλώσεις στη μέση παρουσιάζουν συμμετρία). Αυτή της η πρωτοτυπία επικεντρώνεται στη ζωγραφική, στην αναπαράσταση, στην δραματοποίηση και στο χορό.

Αντίθετα, στα γνωστικά αντικείμενα υστερεί. Δυσκολεύεται πολύ στις ερωτήσεις κρίσεως που της απευθύνει η δασκάλα, ακόμη και στα τέλη της χρονιάς δεν έχει κατακτήσει τα πολύ απλά μαθηματικά που έχουν διδαχθεί. Για το λόγο αυτό, η νηπιαγωγός μετά την Άνοιξη και σε καθημερινή βάση της δίνει φυλλάδιο μαθηματικών ή της αναθέτει να αντιστοιχίσει αριθμό αντικειμένων με νούμερο και άλλες παρόμοιες δραστηριότητες για να ενισχυθεί στους τομείς όπου έχει μείνει λιγάκι πίσω σε σχέση ακόμη και με τα παιδιά που είναι προνήπια. Ακόμη και η θεματολογία των συζητήσεων της είναι πολύ περιορισμένη και εμμένει γύρω από τα άλογα. Στα μαθήματα των συναισθημάτων μας δηλώνει πως αγαπά τα άλογα, θυμώνει με την μαμά που δεν την πηγαίνει στα άλογα και το κάνει όμως με τον μπαμπά της. Καθώς επίσης λέει ότι λυπάται και κλαίει όταν η μαμά δεν την αφήνει να πάει στα άλογα.

Ενώ, στην ζωγραφική αναπαράσταση των συναισθημάτων της είναι αρκετά περιγραφική. Δηλώνει τη χαρά της ζωγραφίζοντας τον εαυτό της με τα αγαπημένα της πορτοκαλιά χρώματα και τα ρούχα της είναι σαν ουράνιο τόξο (πολύχρωμα ριγωτά). Στη λύπη ζωγραφίζει ακόμη και τα δάκρυα στα μάγουλά της, με μωβ μελαγχολικό χρώμα. Ενώ στο θυμό, το πρόσωπο γίνεται σκούρο πορτοκαλί στην ζωγραφιά της και τα φρύδια παίρνουν σχήμα βουνού (απ' ότι μας λέει) το δε, στόμα της, μια ζιγκ-ζαγκ γραμμή που υποδηλώνει τον θυμό.

Τέλος, από την έρευνα προέκυψε πως όταν η Διαλεχτή είναι χαρούμενη φαίνεται στην ζωγραφική απόδοση των θεμάτων που επιλέγει, όπως διαφαίνεται και το αντίθετο. Όταν είναι λυπημένη περιορίζονται οι χρωματικές της επιλογές και είναι σχεδόν ακίνητη. Ζωγραφίζει με περιορισμένες κινήσεις και γενικά όταν απουσιάζει η κίνηση από το σώμα της και είναι υποτονική, φαίνεται να έχει σχέση με την κακή της διάθεση. Είτε επειδή την απέρριψαν οι φίλες της, είτε γιατί η νηπιαγωγός της μιλά με έντονο τρόπο γιατί δεν έχει αποδώσει στις εργασίες της (όπου και έχει διαπιστωθεί πως έχει δυσκολία).

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΛ.

«Μου αρέσει να ζωγραφίζω σπίτια και ανθρωπάκια, πιο πολύ κοριτσάκια. Μου αρέσει το μωβ χρώμα».

«Μ' αρέσει πολύ ο χορός και το τραγούδι και χορεύω πολύ στο σχολείο».

«Τα βιβλία είναι πολύ ωραία και η μαμά μου διαβάζει αυτά που μας δίνει η κυρία».

«Όταν συμβεί κάτι άσχημο και θυμώνω τότε κλαίω και μετά το ξεχνάω».

Η Κατερίνα είναι ένα νήπιο με ένα μικρότερο αδελφό. Εξ' αιτίας κάποιων θεμάτων υγείας του μικρού αδελφού (βρέφος) και νοσηλείας του στο νοσοκομείο, δεν καταφέραμε να έρθουμε σε επαφή με τους γονείς.

Από το σχολείο προτάθηκε παραμονή μα χωρίς την συναίνεση των γονέων, οπότε το νήπιο θα συνεχίσει κανονικά στην Α' δημοτικού. Θεωρήθηκε, καθ' όλη τη χρονιά, ανώριμη σε γνωστικό επίπεδο και όχι σε συμπεριφορικά θέματα.

Για την νηπιαγωγό η Κατερίνα Κλ. έχει βαθιά την αίσθηση ρυθμού. «Ανταποκρίνεται στα θεατρικά άψογα αν και η γλώσσα δεν έχει ακόμη την κατάλληλη άρθρωση. Στη ζωγραφική είναι καλή, έχει ιδέες μα αυτό που δεν την αφήνει να φύγει μπροστά είναι το γεγονός ότι η Αγγελική/Μαρία την καθοδηγεί. Την αντιγράφει από τις ζωγραφιές μέχρι και στην επιλογή του χρώματος».

Η έρευνα έδειξε πως η Κατερίνα Κλ. είναι ένα πολύ ήσυχο παιδί που της αρέσει ιδιαίτερος η ζωγραφική. Την πρώτη μέρα που τη γνώρισα, την αναγνώρισα από την αυτοπροσωπογραφία της που έφτιαξε με πινέλο και πλαστικό χρώμα επάνω στην τσάντα δανεισμού βιβλίων. Έχει χαρακτηριστικά χείλη και ζυγωματικά κάτι που απέδωσε με έξοχο τρόπο στο πορτρέτο της. Κατά την άφιξή μου στο σχολείο έλειπε, οπότε η γνωριμία μας έγινε μερικές μέρες αργότερα, καθώς ανάρρωσε. Τα θέματα που αγαπά να ζωγραφίζει αφορούν την 'οικογένεια' της, το 'σπίτι με κήπο' ήτα 'παιδιά'. Η Κατερίνα έχει ένα πολύ μικρό αδελφό, γεγονός που φαίνεται πως την έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον, τουλάχιστον. Συχνά αναφέρει θέματα της καθημερινότητας του μωρού. Ξέρει πως τις ώρες που κοιμάται ο μπέμπης αυτή είναι στο σχολείο και όταν επιστρέφει στο σπίτι έχει την ευκαιρία να περάσει κάποιες στιγμές μαζί του. Τις μέρες που είναι βοηθός της νηπιαγωγού και έχει την ευκαιρία να πει πράγματα για

τον εαυτό της μας λέει χαρακτηριστικά: «Ο μπέμπης μας κλαίει και πίνει γάλα από τη μαμά μου. Όταν, πάλι, η μαμά μου δουλεύει τον ταΐζει ο μπαμπάς με το μπιμπερό του. Εγώ τον παίζω και πρέπει να τον πιάνω μόνο στα ποδαράκια του... είναι πολύ μικρά. Αλλά μερικές φορές με πονάει στα χέρια γιατί γρατζουνάει». Η μητέρα φαίνεται πως έχει ισορροπία στην κατανομή του χρόνου που αφιερώνει στο μωρό και την Κατερίνα. Όπως μας λέει, η μαμά της διαβάζει βιβλία και μάλιστα μας έφερε στο σχολείο τα αγαπημένα της μιλώντας μας λιγάκι για τους αγαπημένους της ήρωες. Στοιχεία του καθένα τα έχει προσδώσει στο αγαπημένο της λούτρινο, τον Μίκυ, όπως τον ονόμασε. Μ' αυτόν κοιμάται, παίζει και ακόμη πάει βόλτα! Η Κατερίνα έτυχε να ασθενήσει ορισμένες φορές φέτος και αυτό που είναι άξιο αναφοράς την ημέρα που επιστρέφει, ζωγραφίζει με χρώματα πιο έντονα από τις υπόλοιπες μέρες. Για παράδειγμα, ζωγραφίζει τον Ήλιο κατακόκκινο ή τις χιονονιφάδες πολύχρωμες (τις άλλες μέρες απ' ότι παρατηρούμε πως ο Ήλιος είναι κίτρινος και οι χιονονιφάδες γκρι) και τα αστέρια πολύχρωμα επίσης.

Η Κατερίνα, όμως, δεν είναι παιδί που μπορεί να πάρει πρωτοβουλία και να προτείνει να κάνουν ή να παίξουν κάποιο παιχνίδι. Ακολουθεί πιστά την Αγγελική/Μαρία! Ειδικά στην θεματολογία της ζωγραφικής την ακολουθεί απαρέκλιτα. Αν αντιπαραβάλουμε τις ζωγραφιές των δυο κοριτσιών ξεχωρίζουν από το γεγονός ότι η Κατερίνα λόγω αριστεροχειρίας φτιάχνει τον Ήλιο στο άνω δεξί μέρος της σελίδας ενώ η Αγγελική/Μαρία στο αριστερό και το γεγονός ότι η Κατερίνα δεν έχει κατακτήσει τόσο καλά τη γραφή όσο η φίλη της.

Στην σχέση αυτή έχουμε την εντύπωση πως ικανοποιούνται και οι δυο και ποτέ δεν μαλώνουν μεταξύ τους. Η δε Αγγελική/Μαρία ικανοποιεί την τάση που έχει για ηγεμονία, η δε Κατερίνα νιώθει σιγουριά λόγω της ανασφάλειάς της, υπακούοντας την φίλη της. Η Κατερίνα συχνά παριστάνει την Αγγελική/Μαρία στις ζωγραφιές της ενώ λιγότερο συχνά ως σπάνια το τρίτο μέλος της παρέας την Διαλεχτή.

Οι νηπιαγωγοί για την Κατερίνα πρότειναν την πιθανότητα της παραμονής στο νηπιαγωγείο, μα οι γονείς δεν το θεώρησαν απαραίτητο. Οι λόγοι είναι ότι η ομιλία της Κατερίνας είναι λιγάκι πίσω σε σχέση με ένα παιδί της ηλικίας της και κατά δεύτερο λόγο στα γνωστικά αντικείμενα υστερεί, επίσης. Όταν ζητά η δασκάλα λέξεις από –η Κατερίνα απαντά «ορός» από τις σπάνιες φορές που έρχεται τόσο κοντά

στην απάντηση γιατί συνήθως αναπαράγει την απάντηση του διπλανού της. Ή όταν κάποια στιγμή η νηπιαγωγός μίλαγε για το συναίσθημα της ζήλιας (πως αισθανόμαστε, τι την προκαλεί και τι κάνω για να μου περάσει κλπ) η Κατερίνα σηκώνει το χέρι της και λέει «ζαλίζομαι» οπότε και η νηπιαγωγός ρωτά αν νιώθει άσχημα εκείνη τη στιγμή ή αν θέλει λίγο νεράκι. Τελικά αντιληφθήκαμε ότι το «ζαλίζομαι» θέλησε να το δώσει ως απάντηση στα ερωτήματα της (προφανώς γιατί ξεκινάει από ζήτα όπως και η λέξη ζήλια).

Η Κατερίνα σπανίως μπορεί να απαντήσει σε υποθετικές ερωτήσεις ή επί υποθετικών καταστάσεων. Αν ρωτήσει κάτι τέτοιο η νηπιαγωγός η Κατερίνα σιωπά και κοιτά αμήχανα δεξιά κι αριστερά κουνώντας μόνο τα μάτια κι όχι το κεφάλι της. Η νηπιαγωγός για να την βοηθήσει να εξασκήσει την μνήμη της και να την ωθήσει στο να μπορεί να δημιουργήσει τρόπους ανασυρσης της πληροφορίας πολύ συχνά την βάζουν να παίξει επιτραπέζια παιχνίδια που αποσκοπούν στα ανωτέρω. Εκεί δείχνει προθυμία και είναι από τις ελάχιστες φορές που είναι σε τέτοιο βαθμό εκδηλωτική. Όταν βρίσκει την σωστή απάντηση, σηκώνεται, χτυπάει παλαμάκια και γελάει φωναχτά, πράγμα σπάνιο καθώς είναι συνεσταλμένη και γενικώς υποτακτική στην φίλη της (πανηγυρίζει όταν την περνάει στο σκορ). Ακόμη, συχνά η νηπιαγωγός της βάζει μαζί με την παρέα της (Αγγελική/Μαρία και Διαλεχτή) να εξασκηθούν στα μαθηματικά (αντιστοίχιση του αριθμού με το αντίστοιχο πλήθος σχημάτων κλπ.) γιατί κάνει με μεγάλη συχνότητα δυσαριθμίες και σχηματισμούς ανάποδων αριθμών(καθρέφτισμα).

Δεν έχει την ικανότητα να αφηγηθεί γεγονότα με τρόπο περιγραφικό μα όσα έζησε και την στιγμάτισαν τα περιγράφει λακωνικά, συνοπτικά εμμένοντας στα σημαντικά. Για παράδειγμα «όταν έπαιζα στην άμμο, με σκέπασε ένα κύμα και φοβήθηκα». Την στιγμή που οι υπόλοιποι συμμαθητές της, σε αντίστοιχη περιγραφή αναφέρουν χρόνο, χώρο ή με ποιόν το βίωσαν.

Τέλος, όταν λείπει η Αγγελική/Μαρία από το σχολείο η Κατερίνα Κλ. κάθεται μόνη της (χωρίς καθοδηγητή) ή με την Διαλεχτή και σπανίως θα ανταλλάξουν κουβέντες. Φαίνεται να είναι πελαγωμένη. Εκεί όμως που νιώθει απελευθερωμένη είναι στο τραγούδι και το χορό. Τα πάει περίφημα στα θεατρικά, μπορεί να ενταχθεί αφού κι εκεί ακολουθεί οδηγίες ή την καθοδηγεί ένας ρυθμός.

3.3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Συμπερασματικά, η έρευνα κατέδειξε πως η τέχνη έχει έναν διττό ρόλο να παίζει στον σχολικό βίο του νηπιαγωγείου. Από τη μία, ως μέσον που εξυπηρετεί στην επιτέλεση της καλλιτεχνικής αγωγής και γενικότερα μέσα από τις μορφές της τέχνης να ενσταλαχτούν στα παιδιά πολιτισμικές πρακτικές και συνήθειες. Στις οργανωμένες δραστηριότητες η τέχνη, όπως και το νήπιο, εγκλωβίζονται στο εκπαιδευτικό πλαίσιο και σ' αυτό της μάθησης. Αντίθετα, όταν τα παιδιά δρουν αφ' εαυτών και χωρίς καθοδήγηση (εν ώρα ελεύθερων δραστηριοτήτων) θα μπορούσαμε να πούμε πως παράγουν τέχνη, στην οποία αναγνωρίζονται αρκετά από τα χαρακτηριστικά που προσδίδει σ' αυτήν η UNESCO μέσω «του ορισμού» της²¹.

Στην περίπτωση των οργανωμένων δραστηριοτήτων, η τέχνη επιτελεί το ρόλο να εξυπηρετεί την διαδικασία της μάθησης. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την εργασία των παιδιών για την αλλαγή του μήνα. Αφού προηγηθεί η εισαγωγή από την νηπιαγωγό του μήνα που ξεκινά, στη συνέχεια τα παιδιά αποδίδουν ζωγραφικά τα όσα άκουσαν και συζήτησαν. Φιλοτεχνούν «το ανθρωπάκι του μήνα» όπως αποκαλείται. Παρατηρούμε ότι τα παιδιά, με μικρές αποκλίσεις το καθένα, παράγουν πανομοιότυπα έργα, τα οποία μιμούνται χρωματικά, σχεδιαστικά και θεματολογικά τα όσα πρωτύτερα τους έδειξε η νηπιαγωγός στον πίνακα. Το ίδιο συμβαίνει και με τη ζωγραφιά που αφορά στην κάθε εποχή και γενικά τις οργανωμένες δραστηριότητες. Τελειώνοντας νηπιαγωγός τις οδηγίες για το φθινόπωρο, λόγω χάρη, τα παιδιά παράγουν 18 ίδια καφετί κλαδιά με πορτοκαλο-καφέ φυλλωσιά (η οποία ζωγραφίστηκε με σταμπαδώρο) και κατ' αυτόν τον τρόπο απεικονίστηκε το φθινόπωρο. Υπό αυτούς τους όρους κατασκευαστήκαν «αγγελάκια» για τα Χριστούγεννα και «αυγουλάκια» για το Πάσχα κοκ. Η διαδικασία θα μπορούσε να αξιολογηθεί ως εκμάθηση τεχνικών τρόπων και ανάπτυξη δεξιοτήτων (μέσω μίμησης) παρά ως παραγωγή έργων τέχνης.

²¹ «Η Τέχνη είναι αποκάλυψη, εμπάθυση, μέσο έκφρασης, μαρτυρία, μέσο επικοινωνίας, ερμηνεία, όργανο μεταρρυθμίσεως, πλουτισμός, τάξη, ολοκλήρωση». (UNESCO, 1971:11)

Αναλυτικότερα, στις οργανωμένες δραστηριότητες, η τέχνη αποτελεί έναν κώδικα συνομιλίας από τον οποίο απορρέει η διαδικασία της μάθησης. Οι νηπιαγωγοί δρώντας εντός πλαισίου από τη μία, και έχοντας την εκπαιδευτική εμπειρία από την άλλη, καθιστούν την «παραγωγή τέχνης» μια αυτοματοποιημένη διαδικασία. Τα παράγωγα των οργανωμένων δραστηριοτήτων παρουσιάζουν μεγάλες ομοιότητες ως προς τα βασικά στοιχεία και αποκλίνουν ελάχιστα από το πρωτότυπο που καθορίζει η νηπιαγωγός. Λόγου χάρη, η ζωγραφική αποτελεί ένα μέσο, ένα εργαλείο προσέγγισης της θεματολογίας προς διδασκαλία. Θέματα όπως οι μήνες, οι εποχές, οι γιορτές θρησκευτικές και εθνικές, τα συναισθήματα και οι αφηρημένες έννοιες αφού εισάγονται μέσω συζήτησης, από την νηπιαγωγό, δίνονται σαφείς οδηγίες απόδοσης και εκτέλεσης και εν κατακλείδι, τα παιδιά ζωγραφίζουν. Όσον αφορά στη δραματοποίηση και γενικότερα στην μουσικό-κινητική αγωγή, διδάσκονται υπό τους ίδιους όρους και σε αυστηρά πλαίσια. Εξυπηρετούν ως μέσα προσέγγισης ενός θέματος ενταγμένο στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Παρομοίως, η λογοτεχνία φαίνεται να εξυπηρετεί τα ανωτέρω. Επιπροσθέτως, ένα λογοτεχνικό κείμενο είναι ο συνδεδετικός ιστός των μορφών τέχνης ως εκπαιδευτικά μέσα, καθώς, όταν τα παιδιά έρθουν σε επαφή μ' αυτό, η νηπιαγωγός έχει την δυνατότητα να ζητήσει σε δεύτερο χρόνο είτε την αφήγηση του (μεταγνωστικά ως παραγωγή λόγου), είτε την ζωγραφική του απόδοση επί συγκεκριμένου θέματος, είτε να χρησιμοποιηθεί ως η βάση που θα στηθεί μια θεατρική παράσταση ή κουκλοθέατρου (δραματοποίηση), ή ακόμη, να αποτελέσει το κίνητρο για να αποδοθεί σε τραγούδι.

Κλείνοντας για τις οργανωμένες δραστηριότητες, η έρευνα έδειξε πως η τέχνη χρησιμοποιείται για να εξυπηρετήσει την όλη εκπαιδευτική διαδικασία. Είναι το εργαλείο που εξυπηρετεί την πολιτική²² που εκφράζεται μέσω πλαισίου λειτουργίας και προγράμματος. Όταν, λόγου χάρη, γιορτάζεται η επέτειος του Πολυτεχνείου, το νήπιο θα ζωγραφίσει τον Λαδένιο με σηκωμένα φρύδια και άγριο (αναπαριστώντας τον δικτάτορα Παπαδόπουλο). Την 25^η Μαρτίου θα ζωγραφίσει «το τσολιαδάκι» ή θα στολίσει μια φωτογραφία του ως τσολιά (κολλάζ) προς τιμή της εθνικής επετείου. Και κατ' αυτήν την λογική, θα ζωγραφίσει με κόκκινο χρώμα ένα θυμωμένο πρόσωπο κ.ο.κ. Ουσιαστικά μέσα από την έρευνα μας επιβεβαιώνεται η εργαλειακή χρήση της τέχνης από την εκπαίδευση.

²²« [...] η παραμικρή λάμψη αλήθειας υπόκειται σε πολιτικές συνθήκες» (Foucault 2011:14)

Εκεί, όμως, που φαίνεται το νήπιο να έχει την δυνατότητα παράξει τέχνη είναι οι ώρες των ελεύθερων δραστηριοτήτων, κατά τις οποίες το παιδί, υπό τη χαλαρή επίβλεψη του διδάσκοντα - η οποία περιορίζεται σε θέματα ασφάλειας και συμπεριφοράς- δραστηριοποιείται.

Η έρευνα μας φάνηκε να δείχνει πως στην περίπτωση αυτή το παιδί έχει την σχετική ελευθερία (γιατί αν και ελεύθερο περιορίζεται από αυτά που του προσφέρονται από το πλαίσιο που διέπει την λειτουργία του σχολείου και από τα διαθέσιμα υλικά) να ασχοληθεί μ' αυτό που του αρέσει γενικά να ασχολείται ή μ' αυτό που επιθυμεί να ασχοληθεί την προκειμένη στιγμή. Έχει παρατηρηθεί πως το νήπιο μέσω της τέχνης (συναντούμε τα γνωρίσματα που προσδίδει σ' αυτήν η UNESCO) εκφράζει τα συναισθήματα του (έκφραση) ή τις γνώσεις που έχει για κάποιο θέμα (μαρτυρία) επιβεβαιώνοντας την Τρίμη (1996)²³. Επίσης, επικοινωνεί μέσω αυτής ή ερμηνεύει φαινόμενα, πρακτικές και λόγους που έχουν εισρεύσει μέσα του επί κάποιου θέματος, επιβεβαιώνοντας τον Μπενέκο (1979)²⁴. Και, μέσω της Τέχνης διευρύνει τους ορίζοντές του, τις γνώσεις του και αποκτά αυτοπεποίθηση. Θέτει υπό κάποια τάξη τα όσα φαντάζεται, επιθυμεί ή δεν επιθυμεί, γνωρίζει ή επιζητά να μάθει. Μέσα από την κάθε μορφή τέχνης το παιδί επανακαθορίζεται και μεταρρυθμίζει τις σχέσεις του και τη θέση του στο σύνολο.

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν, αναδεικνύουν πως κατά τις ελεύθερες δραστηριότητες τα παιδιά εκφράζονται μέσα από τη ζωγραφική, εύρημα που επιβεβαιώνει προηγούμενες διαπιστώσεις²⁵ (Τρίμη 1996:108, Chapman 1993:141-148). Από την έρευνα μας, ειδικότερα, προκύπτει πως η χαρά, συνήθως, απεικονίζεται με έντονα και ζωηρά χρώματα, ενώ όταν η διάθεση του παιδιού έχει επηρεαστεί δυσμενώς ή είναι υποτονικό, η χρωματική γκάμα περιορίζεται αυτομάτως, καταλήγοντας σταδιακά σε διχρωμία ή μονοχρωμία σκούρων χρωμάτων, (πορτρέτα Χρυσής, Αλέξανδρου, Αχιλλέα, Νικολέτας), γεγονός που δεν επιβεβαιώνει την Τρίμη η οποία μιλάει για αυθαίρετη χρήση χρωμάτων (Τρίμη 1996:109).

²³Όπως αναφέρουμε στην παρούσα μελέτη (σελ:10) «για την Τρίμη, η Παιδική Τέχνη είναι το μέσο έκφρασης. Είτε αφορά στα συναισθήματα του, στην εικόνα που έχει για τα περιβάλλοντα στα οποία ζει και δραστηριοποιείται, σ' αυτά που προτιμά και συνδέεται. Αποτελεί, ακόμη, μέσον ερμηνείας των φαινομένων» (Τρίμη 1996:108).

²⁴Σύμφωνα με τον Μπενέκο, η παιδική τέχνη αφορά στην εκδήλωση και συγχρόνως στην ικανοποίηση μιας βιολογικής ανάγκης του παιδιού. Μια ανάγκη επικοινωνίας, γνωριμίας και κατάκτησης του κόσμου (Μπενέκος, 1979:82) .

²⁵Περί «έκφρασης»

Επίσης, από την παρούσα έρευνα προέκυψε πως η παρουσία κάποιου προσώπου σε μια ζωγραφιά, μεταξύ άλλων, ίσως, να προϋποθέτει μια ευχάριστη, αν όχι φιλική σχέση μεταξύ παιδιού που ζωγραφίζει και προσώπου που απεικονίζεται (πορτρέτα Αγγελικής/Μαρίας, Κατερίνας Κλ., Διαλεχτής). Καταγράφηκε η απουσία απεικόνισης φιλικού προσώπου σε ζωγραφιά να έχει συσχετιστεί με τη διάρρηξη φιλίας ή σχέσης οικειότητας. Λόγου χάρη, τρεις φίλοι όπου οι δύο δεν απεικονίζουν τον τρίτο στη ζωγραφιά τους. Οι δυο τους μας επισήμαναν εμπιστευτικά πως δεν επιθυμούν τον τρίτο για φίλο (πορτρέτα Αγγελικής/Μαρίας, Κατερίνας Κλ., Διαλεχτής). Ακόμη, η επικάλυψη με χρώμα που οδηγεί, εν τέλει, σε ενός είδους «ανεικονικότητα» (τύπου Malevich²⁶) ενός φίλου, θα λέγαμε ότι έχει συσχετιστεί με τη διάρρηξη φιλικής σχέσης. Πιο συγκεκριμένα, καταγράφηκε πρόσωπο να έχει καταλάβει θέση σε ζωγραφιά φίλου, να έχει επιζωγραφιστεί μετά από καυγά ή μετά από άσχημη συμπεριφορά απέναντι σ' αυτόν που ζωγραφίζει. Ακόμη, να έχει αποδοθεί σε πολύ μικρό μέγεθος ή με ήπια χρωματική απόδοση (ανοιχτό κίτρινο χρώμα που μόλις είναι διακριτό) το άτομο που αναστάτωσε ή δεν είναι συμπαθές σ' αυτόν που ζωγραφίζει (πορτρέτο Νικολέτας), έναντι σε κάποιο αγαπητό ή φιλικό πρόσωπο που απεικονίζεται καταλαμβάνοντας μεγαλύτερο εμβαδό στην ζωγραφική επιφάνεια. Αντιθέτως με την Τρίμη που κάνει λόγο για αυθαίρετη χρήση μεγεθών κατά τη διάρκεια αυτού του σταδίου (Τρίμη 1996:109).

Σε περίπτωση γιορτής ή γενεθλίων τα παιδιά φτιάχνουν μια ζωγραφιά στον εορτάζοντα και του προσφέρονται όλες μαζί σε μορφή άλμπουμ. Αρχικά το παιδί ζωγραφίζει αυτό που εύχεται στον εορτάζοντα και εν συνεχεία η νηπιαγωγός γράφει την ευχή σε μια άκρη της ζωγραφιάς. Από την παρατήρηση προκύπτει πως αυτές οι ζωγραφιές, κατά πλειοψηφία, απεικονίζουν τα συναισθήματα που τρέφουν τα παιδιά για τον εορτάζοντα ή συνήθως του εύχονται αναπαριστώντας οτιδήποτε του αρέσει ή επιθυμεί. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε πως παιδί ζωγράφησε ως ευχητήρια ζωγραφιά «το γάμο» της με τον εορτάζοντα, θέλοντας να του δείξει πως «τον

²⁶ Στα πλαίσια του νέου ρεαλισμού που εισήγαγε ο Malevich, τα οποία ταυτίζονται με «όρια μιας φανταστικής πραγματικότητας», ο καλλιτέχνης ωθεί τη ζωγραφική σε αποκοπή από το κάθετο ορατό και σιγά – σιγά όπως η μορφή 'διασκορπίζοταν' (όπως λέει ο ίδιος) εκλείπει και το χρώμα. Το Λευκό Τετράγωνο (Το Λευκό σε Λευκό) είναι η αποκορύφωση της πορείας του Σουπρεματισμού. Λέει χαρακτηριστικά ο Malevich «Γρύπησα το γαλάζιο κάλυμμα των περιορισμών των χρωμάτων και βγήκα μέσα στο λευκό... μπροστά μας εκτείνεται λευκή και ελεύθερη άβυσσος. Μπροστά μας εκτείνεται το άπειρο»(GilesNeret,2013).

αγαπάει» απ' ότι μας τόνισε (πορτρέτο Αγγελικής/Μαρίας). Σε άλλη περίπτωση τα παιδιά ζωγραφίζουν στον εορτάζοντα αυτό που ζητούσε ως δώρο από τον Αϊ Βασίλη (πορτρέτο Κρυσταλλένιας). Παρατηρήθηκε, τέλος, πως όσο πιο ευρεία η θεματολογία εντός ζωγραφιάς τόσο στενότερη η σχέση μεταξύ παιδιού που την φιλοτεχνεί και του παραλήπτη. Η λιτότητα και η αφαίρεση, μάλλον, σχετίζεται με χλιαρή ή αδιάφορη σχέση μεταξύ παιδιού που ζωγραφίζει και παιδιού που παραλαμβάνει την ευχητήρια ζωγραφιά(πορτρέτο Κρυσταλλένιας, Μιχαήλ).

Παρατηρήθηκε, επίσης, πως η ανάπτυξη με ευρύτητα του θέματος στη ζωγραφική θα σχετιζόταν με την πρόθεση του παιδιού που ζωγραφίζει να εντυπωσιάσει τον θεατή του «όσο περισσότερο τόσο το καλύτερο» (πορτρέτα Διαλεχτής, Δέσποινας, Αγγελικής /Μαρίας, Κατερίνας Κλ.). Από την άλλη καταγράφηκε, η λιτότητα στην ζωγραφική απόδοση ως αποτέλεσμα έλλειψης διάθεσης για ζωγραφική εκτός της μη κατάκτησης δεξιοτήτων(πορτρέτα Μιχαήλ, Κρυσταλλένιας, Αφροδίτης, Νίκου, και Αχιλλέα).

Κατά την ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων, τα παιδιά επιλέγουν, το κουκλοθέατρο για να εκφραστούν επιβεβαιώνοντας την Κακανά (1994)²⁷. Η καταγραφή μας είναι πλούσια τέτοιων παραστάσεων. Παρατηρήσαμε, πως νωρίς το πρωί, κατά την προσέλευση των πρώτων μαθητών και όταν ο αριθμός των παρόντων είναι μικρός, επιλέγουν να μπουν στην σκηνή του κουκλοθέατρου τα παιδιά, που από χαρακτήρα, θα έλεγε κανείς ότι είναι πιο εσωστρεφή και συνεσταλμένα. Καθώς, η ώρα περνά και η εισροή των μαθητών αυξάνει, οπότε αυξάνει και το κοινό που παρακολουθεί την παράσταση, τα πιο ντροπαλά παιδιά αποχωρούν και η θέση τους εντός σκηνής καταλαμβάνεται από τα παιδιά που είναι πιο εξωστρεφή και με ευρύτερο κύκλο φίλων (συνήθως νήπια αντί προνηπίων). Η θεματολογία μιας τέτοιου είδους παράστασης στο κουκλοθέατρο ποικίλει. Η έρευνά μας έχει καταγράψει διασκευές παραμυθιών, αναπαράσταση σκηνών της οικογενειακής ζωής ή συμβάντων που προκάλεσαν το ενδιαφέρον του παιδιού, προσαρμοσμένα στα δεδομένα του κουκλοθέατρου και των διαθέσιμων κούκλων. Τα παιδιά φαίνεται να επιλέγουν τις κούκλες με βάση του στερεότυπου που έχουν για την ομορφιά. Επιλέγουν κούκλες οικείων ζώων και φαίνεται το ανοίκειο να τα τρομάζει και να το απορρίπτουν (πορτρέτα Κρυσταλλένιας, Δέσποινας, Διαλεχτής, Αγγελικής/Μαρίας). Επίσης, τα

²⁷Κακανά 1994:55

παιδιά μπορεί να αναπαραστήσουν το βιβλίο ή μέρος αυτού, που δανείστηκαν από τη βιβλιοθήκη.

Αξίζει να αναφερθεί και η περίπτωση που το παιδί «κρύβεται» πίσω από την κούκλα²⁸ και εκμυστηρεύεται κάτι που το απασχολεί ή το στεναχωρεί. Το παιδί πίσω από την κάλυψη της κούκλας, ελευθερώνεται και μιλάει χωρίς ενδοιασμούς. Αυτό πολλές φορές βοηθάει στην διάγνωση προβληματικών καταστάσεων. Η έρευνα μας επιβεβαιώνει τον Κοντογιάννη (1992)²⁹. Καταγράψαμε νήπιο που εν ώρα παράστασης μας υποδυόταν τον ρόλο μιας μαμάς η οποία δεν έστειλε το παιδί της στο σχολείο γιατί το δεύτερο «δεν περνούσε καλά στο σχολείο»! Η περίπτωση που το ίδιο παιδί, με άγριο τρόπο, κι ενώ βρίσκεται εκτός σκηνής, τράβηξε τις κούκλες από τα χέρια των συμμαθητών της, χωρίς να δώσει εξήγηση. Σε δεύτερο χρόνο και μετά από την μεταξύ μας κουβέντα, αντιληφθήκαμε ότι ζήτησε που τα παιδιά περνούν όμορφα στο σχολείο κι αντιθέτως αυτή το βιώνει ως άσχημη εμπειρία (πορτρέτο Χρυσής).

Από την άλλη, η δραματοποίηση σε μορφή θεατρικής παράστασης ή το τραγούδι σε συλλογική απόδοση δεν μπορούν να αποδοθούν στην ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων και περιορίζονται – σχεδόν οριοθετούνται – εντός των αντίστοιχων οργανωμένων.

Βέβαια, το νήπιο μέσα στις «γωνιές» παίρνει ρόλους και υπό μορφή παιχνιδιού, μπορεί κανείς να παρατηρήσει να εκτυλίσσεται μια παράσταση (καταγραφή σε όλα τα πορτρέτα). Ως μορφή ανθρώπινης δραστηριότητας, το κοινωνικό παιχνίδι³⁰ χαρακτηρίζεται από μια δυναμική και πως το παιδί στην συναναστροφή του μέσα από το παιχνίδι παίρνει ρόλους προσώπων που επιθυμεί (οικείων και αγαπημένων προσώπων) ή ρόλους απλά για να διασκεδάσει (ρόλους ζώων) ή ρόλους μέσα από τους οποίους θα εξασφαλίσει την παρέα με πρόσωπα που συμπαθεί, απ'ότι έδειξε η έρευνα.

²⁸ Τα παιδιά, αναπτύσσουν μια «στενή» σχέση με την κούκλα, μπορούν να της εξομολογηθούν πολλά πράγματα για τα οποία είτε θα ντρεπόντουσαν είτε απλά δεν θα ήθελαν να τα πούνε στην νηπιαγωγό. Αυτό δίνει τη δυνατότητα στη νηπιαγωγό να διεισδύσει στον εσωτερικό κόσμο των παιδιών, να ακούσει τα προβλήματα τους, τους προβληματισμούς τους, τις αγωνίες τους και γενικά τον τρόπο που βιώνουν κάποιες καταστάσεις (Κοντογιάννη Α., 1992:114).

²⁹ Ο.π. 1992:114.

³⁰ Στο κοινωνικό-συμβολικό παιχνίδι το παιδί αλλοιώνει την πραγματικότητα, τροποποιεί τα δεδομένα, διαρρηθμίζει τα πράγματα, ερμηνεύει την εμπειρία κατά τρόπο φανταστικό. Το παιδί απελευθερωμένο μιμείται πρόσωπα, ζώα, πράγματα και γεγονότα, ακόμη ήχους που δεν ακούει και κινήσεις που δεν βλέπει. Το συμβολικό παιχνίδι ουσιαστικά είναι κόσμος της προσποίησης και της φαντασίας του (Μπονώτη Φ., 1995:12).

Μέσω της παραγωγής τέχνης στην ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων, παρατηρήθηκε πως το νήπιο αποκτά αυτοπεποίθηση ότι έχει την ικανότητα να πραγματώσει κάτι αφ' εαυτού. Αυτό το διακρίνει κανείς ακόμη και στον τρόπο που μιλάει κάποιο παιδί όταν λέει πως «μπορώ να ζωγραφίσω ότι θέλω και φαντάζομαι». Αντιθέτως, παρατηρήθηκε πως όταν κάποιο παιδί δεν «ξέρει» πως να αποδώσει ζωγραφικά, λόγου χάρη, κάτι που επιθυμεί, απευθείας συστέλλεται (από άποψη στάσης του σώματος), δεν μιλά αποφασιστικά (διακρίνει κανείς τον ασαφή και αβέβαιο τόνο της φωνής του) και εν τέλει, αυτή η αβεβαιότητα του ερμηνεύεται από το παιδί ως ανικανότητα και για άλλα θέματα. Λόγου χάρη καταγράφηκε παιδί που δεν μπορούσε να αποδώσει ζωγραφικά έναν ζώο και για το υπόλοιπο της μέρας διακρίναμε την κατάρθεια του, δεν συμμετείχε στην κουβέντα της παρέούλας, μα μόνο μετά από προτροπή της νηπιαγωγού και παρολαυτά διακρινόταν η ανασφάλειά του.

Όσον αφορά στην παραγωγή Τέχνης, μέσω αυτής το παιδί επανακαθορίζει τις σχέσεις του καθώς άλλοτε απορρίπτει ή κάνει ανοίγματα σε νέες συναναστροφές (πορτρέτα Νικολέτας, Διαλεχτής – ρήξη φιλίας). Το κουκλοθέατρο θα μπορούσε να αποτελέσει το ιδανικό πεδίο (στο οποίο απαντώνται πολλές μορφές της τέχνης) κυρίως λόγω της διάδρασης. Όσον αφορά στη ζωγραφική, ένα παιδί χαροποιείται από το γεγονός να απεικονίζεται στη ζωγραφιά κάποιου και αποτελεί ερέθισμα για την δημιουργία μιας φιλίας. Αντιθέτως δε, δεν απεικονίζει ή επικαλύπτει τα μη επιθυμητά άτομα (πορτρέτα Διαλεχτής, Νικολέτας, Αγγελικής/Μαρίας, Κατερίνας, Κατερίνας Κλ.). Η ανάγνωση των λογοτεχνικών βιβλίων στην ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων μπορεί να επιτευχθεί από τα νήπια με «εναλλακτική» προσέγγιση. «Διαβάζουν την ιστορία» μέσω της εικονογράφησης³¹ και συνήθως αυτή η διαδικασία αποτελεί το ερέθισμα ώστε το παιδί να επιλέξει το βιβλίο που θα δανειστεί την Παρασκευή.

Η έρευνα έδειξε πως οι στόχοι του σχολείου είναι επιτεύξιμοι μέσω των μορφών της τέχνης. Το νήπιο μαθαίνει, διαπαιδαγωγείται και κοινωνικοποιείται. Επικοινωνεί με τους συνομηλίκους του, με τους μεγαλύτερους, με την κοινωνία και την κουλτούρα της. Η τέχνη είναι το εργαλείο της καλλιέργειας του και της αυτενέργειάς του. Τα ευρήματά μας επιβεβαιώνουν τον Μπενέκο (1979).

³¹« Η σημασία της εικόνας στο βιβλίο μεγαλώνει, όσο «μικραίνει» ο αναγνώστης. Στις μικρές ηλικίες η εικονογράφηση παίζει «πρωταγωνιστικό» ρόλο, ενώ, όσο μεγαλώνει ο αναγνώστης, η εικονογράφηση απελευθερώνει τον χώρο στο κείμενο» από σπασμα συνέντευξης του εικονογράφου Σβετλίν Βασίλεφ, (<http://www.lifo.gr/team/arts/56546>)

Όμως, υπάρχουν μορφές τέχνης που ως γνωστικά αντικείμενα εγκλωβίζονται στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας και στην αποκλειστική εξυπηρέτηση της (θέατρο, τραγούδι, μουσική). Από την άλλη η ζωγραφική³², θα λέγαμε ότι ξεπερνά αυτά τα στεγανά εξ' αιτίας της φύσης της. Δεν χρειάζονται πολλά για να ζωγραφίσει ένα παιδί, παρά μονάχα το χαρτί, το χρώμα και τη φαντασία³³ του.

Αφού μελετήθηκε η τάξη και η προοπτική της ως κοινωνικό εργαστήρι, αναζητήθηκε κατά πόσο οι προβληματισμοί περί ελευθερίας και εξουσίας που θέτει ο Rousseau στον «Αιμίλιο» απαντώνται ή μπορούν να αποτελέσουν μέρος διαλόγου για το πεδίο μας.

Το πλαίσιο λειτουργίας του νηπιαγωγείου, ως ένα πλέγμα κανόνων επιτρέπει στα παιδιά να αυτενεργήσουν μερικώς - ελεύθερες δραστηριότητες κατά τη διάρκεια των οποίων- αποφασίζουν με το τι θα ασχοληθούν, με τον τρόπο προσέγγισης και με ποιους θα «συνομιλήσουν». Οι εκπαιδευτικοί θέτουν υπό συζήτηση θέματα και τρόπους επίλυσης τους και επιπλέον δραστηριότητες εκτός τάξης όπως αυλή ή επισκέψεις σε μουσεία, θέατρο, κινηματογράφο, ύπαιθρο, επαγγελματικά εργαστήρια κλπ.

Παρατηρήθηκε πως όσο το καθένα τους αποκτά περισσότερες δεξιότητες τότε είναι σε θέση μέσω αυτών να ενεργεί με αυτοπεποίθηση, να ικανοποιεί τα «θέλω» του και δρα ελεύθερο, τουλάχιστον, από τον στενό έλεγχο του εκπαιδευτικού. Εμφανής είναι η διαφορά αυτή, μεταξύ νηπίων και προνηπίων. Τα δεύτερα, που διανύουν το πρώτο σχολικό έτος στο νηπιαγωγείο, βρίσκονται προσκολλημένα στην νηπιαγωγό απαιτώντας διαρκώς ακόμη και να τους ζωγραφίσει αυτό που φαντάζονται, ειδικά, νιώθουν μειονεκτικά και ότι υστερούν σε σχέση με τους άλλους(πορτρέτο Μιχαήλ). Τελικά, διαπιστώθηκε, από τα δεδομένα της υπό έρευνας τάξης, πως μάλλον αυτή η υπό όρους ελευθερία που τους προσφέρεται, ταυτόχρονα, τους δεσμεύει καθιστώντας τα παιδιά κύριους των «θέλω» τους, που υπαγορεύονται από τα όσα μπορούν να πραγματοποιήσουν, οπότε και η εξουσία³⁴ έναντι των άλλων τίθεται υπό σχετικό

³² «ό,τι πράγμα παριστάνεται στη ζωγραφιά, είναι προορισμένο να το καταλάβει, να το αισθανθεί μόνο με μια αίσθηση, μόνο με το μάτι. κι έτσι το κάθε τι στη ζωγραφική πρέπει να παρασταθεί με τέτοιο τρόπο ιδιαίτερο, ώστε, με μονάχα το μάτι να μπορεί κανείς να πιάσει την ουσία του, σαν να κάνει τη γνωριμία του με όλες τις αισθήσεις του.» (Κόντογλου,2002).

³³ Βλ. Τις απόψεις περί φαντασίας των Locke, Addison, και Hume στο Σάλλα-Δοκουμετζίδη, 1996:54-55.

³⁴ Βλ. Τζαβάρας,2002.

περιορισμό³⁵. Τα υποκείμενα της έρευνας μας μέσα από τους περιορισμούς και τις συμμορφώσεις (υπακοή και πειθαρχία³⁶ στο πλαίσιο-περίφραξη) κατακτούν επίπεδα ελευθερίας (πρόσβαση στην γνώση).

Την έρευνα αυτή, προέκυψε να απασχολεί μια συζήτηση από τη σκοπιά του φύλου. Επισημάνθηκε στην εργασία μας πως στον ελλαδικό χώρο οι νηπιαγωγοί είναι γυναίκες, όπως και οι νηπιαγωγοί στο εν λόγω νηπιαγωγείο. Από την άλλη, επισημάναμε, την κατάληξη «ος» στην λέξη ανθρωπολόγος ως παραπέμπουσα σε αρσενικό ουσιαστικό. Κυριότερο όλων, όμως, η έρευνα κατέδειξε ότι τα νήπια ζωγραφίζουν με έμφυλη προδιάθεση, «κοριτσίστικα» και «αγορίστικα», παίρνουν ρόλους αντίστοιχους και καταμερίζουν τις εργασίες που απορρέουν από τους ρόλους αυτούς με αναφορές φύλου (κατά τις ελεύθερες δραστηριότητες).

Πιο συγκεκριμένα στις ελεύθερες δραστηριότητες, τα αγόρια ζωγραφίζουν με συγκεκριμένη θεματολογία και χρωματική επιλογή³⁷ (αυτοκίνητα, στρατούς, ιππότες, κάστρα, πολέμους, σε μπλε-πράσινες και κόκκινες χρωματικές κλίμακες) και αντίστοιχα (πριγκίπισσες, καρδιές, λουλούδια, ζωάκια, χορεύτριες, νύφες και γάμους σε ροζ-μωβ αποχρώσεις) τα κορίτσια. Επιπλέον, το παιχνίδι τους στις γωνιές, θα το χώριζε ο παρατηρητής σε ζώνες επικράτειας κοριτσιών και αγοριών. Τα κορίτσια στο σπιτάκι, στην απλώστρα και το κουκλοθέατρο, ενώ τα αγόρια στον αυτοκινητόδρομο, στη γωνιά κατασκευής με τουβλάκια 'Lego' ή με τα ζωάκια. Έχει παρατηρηθεί πως υπάρχει και μια συνομιλία των «επικρατειών» τους, μα όταν λόγου χάρη τα αγόρια θα επισκεφτούν το σπιτάκι δεν θα μουν στη διαδικασία να φροντίσουν το μωρό, γιατί «είναι δουλειά της μαμάς» ή δεν θα συμμαζέψουν την ακαταστασία γιατί είναι

³⁵Όπως επισημαίνει ο Τζαβάρας «Δεν επιτρέπεται να θέλει το μικρό παιδί περισσότερα από όσα μπορεί, διότι τότε γίνεται ένας μικρός εξουσιαστής» (Τζαβάρας,2002:221).

³⁶Σύμφωνα με το Φουκό το σχολείο είναι ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο η συνένωση των ικανοτήτων, των δικτύων επικοινωνίας και των σχέσεων εξουσίας, αποτελούν συστήματα ρυθμισμένα. Το σχολείο με τη χωρική του διευθέτηση, τη σχολαστική ρύθμιση που διευθύνει την εσωτερικό του βίο, με τις διαφοροποιημένες δραστηριότητες που οργανώνονται, διασφαλίζει την ικανότητα επικοινωνίας εξουσίας. Η δραστηριότητα που οδηγεί στην εκμάθηση και την απόκτηση δεξιοτήτων ή τύπων συμπεριφοράς, αναπτύσσεται εκεί διαμέσου ενός ολόκληρου συνόλου ρυθμισμένων επικοινωνιών (διαταγές, μαθήματα, ερωταπαντήσεις, παροτρύνσεις, κωδικοποίηση της αξίας του καθενός και της γνώσης) και διαμέσου μιας σειράς μεθόδων εξουσίας (κλείσιμο, επιτήρηση, ανταμοιβή, τιμωρία, πυραμοειδής ιεραρχία). Η ενεργοποίηση των τεχνικών ικανοτήτων, το παιχνίδι των επικοινωνιών και οι σχέσεις εξουσίας, υπό μια διαφοροποιημένη συναρμόγη αποτελεί για τον Φουκό πειθαρχία(Φουκό, 1991: 89-90),

³⁷ Το εύρημα περί χρωματικής επιλογής βάση φύλου έρχεται να αντιπαραταθεί σε αντίστοιχο της Τρίμη (1996) η οποία συμπεραίνει ότι «Η χρήση χρωμάτων και μεγεθών είναι αυθαίρετη» Τρίμη (1996:109).

δουλειά των κοριτσιών απ' ότι μας λένε. Αντίστοιχα, τα κορίτσια δεν παραβρέθηκαν στιγμή, εν ώρα δικής μας καταγραφής στην γωνία με τα αυτοκινητάκια ή το τρενάκι.

«Τα στερεοτυπικά στοιχεία, τα οποία διαμορφώνουν το ευρύτερο αλλά και το στενότερο κοινωνικό περιβάλλον, διεισδύουν σε κάθε έκφανση της κοινωνικής ζωής. Τα νήπια δείχνουν να καταβάλουν προσπάθειες να μιμηθούν τα πρότυπα της ομάδας, επηρεασμένα και από το κλειστό κοινωνικό περιβάλλον-οικογένεια» (Γκατζιώλη ,στο επιμ. Κούρτη, τόμος Β',2002:248). Τα ευρήματα μας τα οποία δείχνουν ταξινομικές συμπεριφορές με βάση το φύλο, έρχονται να επιβεβαιώσουν αυτά της Γκατζιώλη.³⁸

Οι νηπιαγωγοί αντιμετωπίζουν διττά το θέμα αυτό. Το κλίμα που προάγεται «επισημως» στο νηπιαγωγείο είναι ένα κλίμα ισότητας που επιχειρεί και παρεμβαίνει στα στερεότυπα (χαρακτηριστικά αναφέρουμε, «τον θεσμό του βοηθού» ή την κουβέντα που εκτυλίχθηκε για τους Ρομά, η οποία παρουσιάζεται στα πορτρέτα του Νίκου και του Μιχάλη).Αντιθέτως, όταν τα παιδιά ενεργούν ελεύθερα στις γωνιές, εκεί όπου παρατηρήσαμε τις κατηγοριοποιήσεις που γίνονται βάση φύλου, οι νηπιαγωγοί μένουν σχεδόν αμέτοχοι και θα παρέμβουν μόνο αν παραστεί ανάγκη και σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Η τοποθέτηση ως παθητικού θεατή αποτελεί μια εμπρόθετη δράση και ως γεγονός έρχεται να επιβεβαιώσει τον Κακαβούλη (1997) ο οποίος ισχυρίζεται ότι «οι εκπαιδευτικοί ενεργούν κατά τρόπο που ενισχύεται η στερεοτυπική συμπεριφορά των φύλων στους μαθητές τους, όπως έχει αρχίσει ήδη να διαμορφώνεται η συμπεριφορά αυτή από την οικογένεια». Επίσης το σχολείο ως φορέας κοινωνικοποίησης δείχνει μια τάση αναπαραγωγής των κοινωνικών δομών και σε συνδυασμό με τον τρόπο λειτουργίας της οικογένειας και του ευρύτερου περιβάλλοντος, σταθεροποιεί την υπάρχουσα διαφοροποίηση στους ρόλους των δύο φύλων (Κάτσικας 1995:43).

4. ANTI ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

³⁸ Γκατζιώλη Χ. *Η Εκφραση των Στερεοτυπικών Χαρακτηριστικών* ,στο επιμ. Κούρτη, τόμος Β',2002:241-249

«Ο άνθρωπος γεννιέται ελεύθερος και παντού βρίσκεται αλυσοδεμένος»

J. J. Rousseau

Κατά την διεξαγωγή της επιτόπιας έρευνας καταγράψαμε λεπτομερώς την συμπεριφορά των νηπίων εντός του εκπαιδευτικού τους περιβάλλοντος. Εν συνέχεια, οι επιπλέον πληροφορίες που συλλέχτηκαν από το πεδίο, όπως φωτογραφίες έργων, ζωγραφίες και κατασκευές, ηχογραφήσεις τραγουδιών κλπ συσχετίστηκαν ώστε να γίνει η πλήρης περιγραφή.

Η μελέτη αυτή επιβεβαιώνει τη αρχική μας υπόθεση περί εργαλειακής χρήσης της τέχνης από την εκπαίδευση και, επίσης, επιβεβαιώνεται ότι οι μορφές αυτής γίνονται τα μέσα ως προς την επίτευξη της μάθησης και των γενικότερων στόχων του σχολείου. Διαπιστώσαμε ότι η κοινωνικοποίηση, η διαπαιδαγώγηση, η καλλιέργεια και η επικοινωνία επιτυγχάνονται μέσα από την οργανωμένη διδασκαλία της τέχνης.

Παράλληλα, κατά την διάρκεια των ελεύθερων δραστηριοτήτων παρέχεται στα παιδιά μια ελευθερία (υπό όρους) και μπορούν στα πλαίσια αυτής να παράξουν τέχνη. Παρατηρήθηκε ότι το νήπιο εκφράζεται μέσα από το κουκλοθέατρο και κυρίως μέσα από την ζωγραφική (επιβεβαιώνονται Charman 1993, Τρίμη 1996, Κακανά 1994).

Ειδικότερα διαπιστώσαμε ότι στα παιδικά ζωγραφικά έργα :

- αποτυπώνεται μια συσχέτιση συναισθημάτων χαράς και πολυχρωμίας στη ζωγραφική απόδοση
- η μονοχρωμία ή η περιορισμένη χρωματική γκάμα σχετίζεται με κακή διάθεση ή με αρνητικά συναισθήματα
- η παρουσία κάποιου (ως αναγνωρίσιμη φιγούρα βάση κάποιου χαρακτηριστικού) στην ζωγραφιά προϋποθέτει είτε σχέση οικειότητας ή φιλίας
- όσο μεγαλύτερο χώρο καταλαμβάνει ένα τέτοιου είδους πρόσωπο στην ζωγραφιά τόσο εντονότερα και θετικά είναι τα συναισθήματα που τρέφει αυτός που ζωγραφίζει

- το μικρό μέγεθος ή χρήση άτονου χρώματος στην ζωγραφική απόδοση του ατόμου που απεικονίζεται, φαίνεται να σχετίζεται με την χαμηλή εκτίμηση που τρέφει το παιδί για το εικονιζόμενο πρόσωπο
- η απουσία ή η επικάλυψη με χρώμα ή το επιζωγράφισμα κάποιου φίλου ή συμμαθητή συνδέθηκε με διάρρηξη φιλίας ή σχέσης εκτίμησης
- η ευρεία περιγραφή στη ζωγραφιά (όταν πρόκειται να χαριστεί) σχετίζεται με την πιθανή ύπαρξη φιλικού δεσμού ή θετικών συναισθημάτων. Ο περιορισμός που φτάνει στην αφαίρεση (όταν δεν συνυπάρχει η μη κατάκτηση δεξιοτήτων) συνεπάγεται πιθανής αδιαφορίας για το άτομο που προορίζεται η ζωγραφιά

(Τα ανωτέρω δεν επιβεβαιώνουν την Τρίμη³⁹)

- απεικονίζουν βάση στερεοτύπων και αναπαραστάσεων
- επικοινωνούν ιδέες και συναισθήματα και τέλος τα παιδιά θεωρούν τιμητικό να απεικονίζονται στην ζωγραφιά κάποιου, όπως το ίδιο τιμητικό είναι να χαρίζουν ή να λαμβάνουν μια ζωγραφιά.

Όσον αφορά στο κουκλοθέατρο ή το κοινωνικό παιχνίδι ως τρόποι έκφρασης (επιβεβαιώνοντας τους Κοντογιάννη 1992, Κακανά 1994, Ματθαίου-Οικούντα 1996 Πανταζής 1997).

Στην έρευνα μας επιπλέον διαπιστώθηκε ότι:

- τα παιδιά επιλέγουν ρόλους από το στενό και το ευρύτερο κοινωνικό-οικογενειακό περιβάλλον βάση των στερεοτύπων (όμορφο-άσχημο, αγορίστικο- κοριτσίστικο) που έχουν διαμορφώσει και τα οποία καθορίζουν τις αρέσκειες ή τις δυσαρέσκειες τους
- αν τα στερεότυπα αποδομηθούν από την νηπιαγωγό μπαίνουν στην διαδικασία διαπραγμάτευσης, αναθεώρησης και πειραματισμού
- αναπτύσσουν διαπροσωπικές σχέσεις
- επικοινωνούν ιδέες, συναισθήματα και μεταξύ τους
- διευρύνουν και πλουτίζουν τις γνώσεις τους μέσω αλληλεπίδρασης
- ερμηνεύουν και θέτουν υπό ερμηνεία συμπεριφορές, γεγονότα και καταστάσεις

³⁹ Για τα παιδιά του συμβολικού σταδίου, στο οποίο ανήκει η ομάδα των υποκειμένων μας, αναφέρει πως τα χαρακτηρίζει η αυθαίρετη χρήση χρωμάτων και μεγεθών (Τρίμη 1996:109).

Με την λογοτεχνία, όπως αυτή αντιμετωπίζεται από το νηπιαγωγείο, ανοίγονται διάλογοι επικοινωνίας μεταξύ παιδιού και οικογενειακού ή ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος. Αποτελεί ένα μέσο διερεύνησης και ευαισθητοποίησης του παιδιού προσανατολίζοντας το σε ένα ευρύ πεδίο μετέπειτα δραστηριότητας και προβληματισμού.

Στον διάλογο τέχνης (και των μορφών της), με το νηπιαγωγείο και το παιδί, προέκυψε να μας απασχολεί μια συζήτηση από την οπτική του φύλου, των κατασκευών και των αναπαραστάσεων. Από τα ερευνητικά μας δεδομένα προκύπτει ότι το σχολείο κατέχει ένα σοβαρό μερίδιο ευθύνης για τη διατήρηση των στερεότυπων και των κοινωνικών κατασκευών που έχουν περάσει στα παιδιά πριν αυτά εισέλθουν στον θεσμό του σχολείου.

Επίσης, η έρευνα επιβεβαίωσε ότι μέσω της απόκτησης δεξιοτήτων (ένα είδος συμμόρφωσης) το νήπιο κατακτά επίπεδα ελευθεριών, γεγονός που του προσδίδει κυριαρχία επί των «θέλω» του, καθιστώντας την εξουσία του επί των άλλων υπό συνεχή περιορισμό.

Κατά την Φουκωική έννοια «οι σχέσεις εξουσίας δεν μπορούν να υπάρχουν, παρά σε συνάρτηση με μια πολλαπλότητα σημείων αντίστασης...» (Foucault, 2011:113). Μεταφράζοντας το σε επίπεδο σχολείου, θα λέγαμε ότι τα υποκείμενα της έρευνάς μας ενώ απελευθερώνονται από προσκολλητικές σχέσεις (οικογένειας, α-δεξιότητας) εισέρχονται σε άλλες εξίσου περιοριστικές (σχολείο, τάξη, κανόνες, διαπαιδαγώγηση) καθιστώντας τα διηρημένα, δυαδικά τα οποία ενώ υποτάσσονται και συμμορφώνονται, ταυτόχρονα ελευθερώνονται.

Ως αντιπρόταση στις ισχύουσες πρακτικές, παραθέτουμε «την κριτική προσέγγιση και βελτίωση των εκπαιδευτικών πρακτικών από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς μέσα από τη συσχέτιση της θεωρίας, της έρευνας, της πράξης και του στοχασμού» καθιστώντας τον εκπαιδευτικό «ενεργητικό κατά την επιδιωκόμενη μάθηση» αντί ενός παθητικού αποδέκτη θεωριών και πολιτικών που θα πρέπει να εφαρμοστούν στην πράξη, σύμφωνα με τους Easton (2008), Cohran-Smith & Demers (2008) όπως αυτοί παραπέμπονται στο Αυγητίδου (2014).

« [...] τα παιδιά δεν επινοούν ποτέ τίποτα, είναι οι ενήλικες, αντιθέτως, που επινοούν τα παιδιά και τους ψιθυρίζουν θαυμαστά μυστικά, ακόμη κι αν μετά εκπλήσσονται όταν τα παιδιά τους τα ξαναλένε με τη σειρά τους, ουρλιάζοντας στα αυτιά τους»(Foucault 2015:8).

- EricksonP-MurphyL., *Η Ιστορία της Ανθρωπολογικής Σκέψης*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2002
- Τρίμη Ε., *Χαρτί και άχρηστο υλικό: Χρήσιμες καλλιτεχνικές δραστηριότητες*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσ/νίκη, 1992
- Τρίμη Ε., *Καλλιτεχνική Αγωγή και Δημιουργικότητα*, Ανοιχτό σχολείο, 28, σ. 30-32, 1990
- Μουρέλος Γ.Ι., *Θέματα Αισθητικής και Φιλοσοφίας της Τέχνης*, Τόμος Α', Θεσ/νίκη 1976, Εκδ. ΝΕΦΕΛΗ, 1985
- Τρούλης Γ.Μ., *Αισθητική Αγωγή των Παιδιών στο Νηπιαγωγείο και στο Δημοτικό Σχολείο*, Εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα 1988
- Gella., *Το Δίχτυ της Vogel, Οι παγίδες ως έργα τέχνης και τα έργα τέχνης ως παγίδες*, Στο Ρίκου Ε. (Επιμ.), *Ανθρωπολογία και σύγχρονη Τέχνη*, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013
- UNESCO, *Η Τέχνη και ο Άνθρωπος*: Χ. Τεγόπουλος – Ν. Νίκας ΟΕ, Αθήνα 1971.
- Μπενέκος Α., *Μορφές Αισθητικής Αγωγής*, Σύγχρονο Νηπιαγωγείο, 2, 1979:83-88.
- Τρίμη Ε., Ένα εξελικτικό Εικαστικό Πρόγραμμα για την Προσχολική Εκπαίδευση Βασισμένο στις Αρχές της «Ολιστικής» και «Εις Βάθος» Προσέγγισης. Ερευνητική Εφαρμογή με «χάρτινο άχρηστο υλικό», Ερευνώντας τον κόσμο του Παιδιού. 2, σ. 137-152
- Σάλλα-Δόκουμετζίδα Τ., *Δημιουργική Φαντασία και Παιδική Τέχνη*, Εκδ. Εξάντας 1996
- Παζαρίδου Α., *Το Παιδικό σχέδιο ως εργαλείο για την αξιολόγηση της συναισθηματικής κατάστασης του νηπίου*, Αισθητική Αγωγή, 15, 2009
- CharpmanL., *Διδακτική της Τέχνης-Προσεγγίσεις στην Καλλιτεχνική Αγωγή*, Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1993
- ErpsteinE. – Τρίμη Ε., *Εικαστικές Τέχνες και μικρά παιδιά – Ενισχύοντας τους μικρούς καλλιτέχνες*, Εκδ. Τυπωθήτω – Γ. Δαρδάνος, Αθήνα 2005
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (ΥΠΕΘΘ) - Δαφέρμου Χ. Κουλούρη Π., Μπασαγιάννη Ελ., *Οδηγός Νηπιαγωγού Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός, Δημιουργικό Περιβάλλον Μάθησης*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2006
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΔΕΠΛΣ, ΦΕΚ 103 και 104/13-3-2003, Τόμος Α' και Β'
- RousseauZZ, *Αιμίλιος ή Περί Αγωγής*, (μτφρ) Βουρδούμπα Στ., Εκδ Δαρεμά, Αθήνα 1963:40

- Creswell Z , *Η έρευνα στην Εκπαίδευση-Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας* (Επιμ.) Τζορμπατζούδη Χ. Εκδ. Έλλην, Αθήνα 2011
- Κούρτη Ε. (επιμ.), *Η έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση, Διδακτική Μεθοδολογία* (Τόμος Α'), Εκδ. Τυπωθήτω Δαρδανος Γ., Αθήνα 2002
- Κούρτη Ε. (επιμ.), *Η Έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση, Ψυχολογικές και Κοινωνικές προσεγγίσεις* (τόμος Β'), Εκδ. Τυπωθήτω Δαρδανος Γ, Αθήνα 2002
- Κούρτη Ε. (επιμ.), *Η Έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση, Ποιότητα, Προβλήματα και Οργάνωση της Προσχολικής Εκπαίδευσης*, Εκδ. Τυπωθήτω Δαρδανος Γ, Αθήνα 2002
- Ιωσηφίδης Θ., *Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2008
- Ιωσηφίδης Θ., Σπυριδάκης Μ. (Επιμ) *Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα – Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις και Ανάλυση Δεδομένων*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2006
- Γκέφου-Μαδιάνου Δ. (Επιμ.), *Πολιτισμός και Εθνογραφία από τον Γραφικό Ρεαλισμό στην Πολιτισμική Κριτική*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999:91-182
- Δαλκαβούκης Β. Μάνος Ι. Βεΐκου Χ. (Επιμ), *Ανυποψίαστοι Ανθρωπολόγοι – Καχύποπτοι Φοιτητές Διδάσκοντας Ανθρωπολογία σ' αυτούς που δεν την Χρειάζονται*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2010
- Κουτσούρη Α., «Εμείς» και οι «Άλλοι» στο σχολείο, στο Δακλαβούκης Μάνος Βεΐκου (Επιμ), *Ανυποψίαστοι Ανθρωπολόγοι Καχύποπτοι Φοιτητές – Διδάσκοντας Ανθρωπολογία σ' αυτούς που δεν την χρειάζονται*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2010:348-365
- CohenL., ManionL., MorrisonK., *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, Εκδ. Μεταίχιμο, Αθήνα 2007
- Χάφτον Ο., *Ιστορία των Γυναικών στην Ευρώπη (1500-1800)*, Λαμπροπούλου Δ. (Επιμ.), Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2003
- Ρίκου Ε. (Επιμ), *Ανθρωπολογία και Σύγχρονη Τέχνη*, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013
- Αυγητίδου Σ., *Εθνογραφία και αναστοχασμοί στην έρευνα*, στο Ιωσηφίδης Θ. – Σπυριδάκης Μ. (Επιμ) *Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα – Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις και ανάλυση Δεδομένων*, Αθήνα 2006: 33-47
- Ρέιμοντ – Ριβιέ Μπ., *Η κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού*, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1999
- Piaget Z,*Η γλώσσα και η Σκέψη του Παιδιού. Μελέτες για τη Λογική του Παιδιού*, Σαμαρτζή Σ. (Επιμ), Αβαριτσιώτη (Μτφρ), Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2005

- Vygotsky L.S., *Νους στην Κοινωνία. Η Ανάπτυξη των Ανωτέρω Ψυχολογικών Διαδικασιών*, Βοσνιάδου Σ. (Επιμ.) Μπίμπου Α. – Βοσνιάδου Σ. (Μτφρ), Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997
- Candini C., *Χώροι Εκπαίδευσης και Φροντίδας*, στο Edwards C – Candini C. – Forman C., Κατσουβάνου Ε. (Επιμ), Reggio Emilia: *Οι χίλιες γλώσσες των παιδιών Προσχολικής Ηλικίας*, Εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2000:232-254
- Αυγητίδου Σ., *Οι κοινωνικές Σχέσεις και η Παιδική φιλία στην Προσχολική Ηλικία – Θεωρία Έρευνα και Διδακτική Μεθοδολογία Δραστηριοτήτων στο Νηπιαγωγείο*, Εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1997:63-75
- Τσίγκρα Μ., *Διαχείριση του Σώματος και Συγκρότηση της Παιδικής Ηλικίας και της Παιδικής Ταυτότητας στο Νηπιαγωγείο*, στο Κούρτη Ε. (Επιμ), *Η έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση – Ψυχολογικές και Κοινωνικές Προσεγγίσεις*, Τόμος Β', Εκδ. Τυπωθήτω – Δαρδάνος Γ., Αθήνα 2002: 389-396
- Jean-Manuel de Queiroz, *Το Σχολείο και οι Κοινωνιολογίες του*, Χριστοδούλου Ι. – Στάμελος Γ. (μτφρ), Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2000:25-38
- Gassin E., *Προγράμματα Φιλοκοινωνικής Εκπαίδευσης για μικρά παιδιά*, στο Κούρτη (Επιμ), *Η έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση – Ψυχολογικές και Κοινωνικές Προσεγγίσεις*, Τόμος Β', Εκδ. Τυπωθήτω – Δαρδάνος Γ, Αθήνα 2002:103-122
- Φακίνου Ε., *Ντενεκεδούπολη*, Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2011
- Brumbeau Z., *The Quiltmaker's Gift*, Κοντολέον Κ. (μτφρ), Εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 2002
- Χοπλάρου Ε., *Θεατρική Αγωγή: Αντικείμενο ή Μέσο-μέθοδος Διδασκαλίας;* Στο Κούρτη Ε. (Επιμ), *Η Έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση - Διδακτική Μεθοδολογία* (Τόμος Α'), Εκδ. Τυπωθήτω - Δαρδάνος Γ., Αθήνα 2002:255-269
- Πανταζής ΧΣ., *Η Παιδαγωγική και το Παιχνίδι- Αντικείμενο στο χώρο του Νηπιαγωγείου*, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997:19.
- Κακανά Δ., *Θεωρία και Μεθοδολογία Δραστηριοτήτων στη Προσχολική Αγωγή*, Εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1994:55
- Ματθαίου Σ. - Οικούντα Ε., *Όταν οι Κούκλες Ζωντανεύουν*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996:15
- Σταθοπούλου Χ., *Ενθρομαθητικά – Διερευνώντας την Πολιτισμική Διάσταση των Μαθηματικών και της Μαθηματικής Εκπαίδευσης*, Εκδ. Ατραπός, Αθήνα 2005
- Γκέφου – Μαδιανού Δ., *Αναστοχασμός Ετερότητα και Ανθρωπολογία Οίκοι: Διλήμματα και Αντιπαραθέσεις*, στο Γκέφου-Μαδιανού Δ., (Επιμ), *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία – Σύγχρονες Τάσεις*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2011: 365-435

- Balibar E., *Ο Φόβος των Μαζών – Σπινόζα – Μαρξ – Φουκώ*, Στυλιανού Α. (Πρόλογος), Μπέτζελος Γ. (μτφρ), Εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2010: 9-18
- Δεληγιάννη Β. και Ζιώγου Σ. (επιμ), *Φύλο και Σχολική Τάξη*, Εκδ. Βάνιας, Θεσ/νίκη 1997:177-189
- Ρηγοπούλου Π., *Το Σώμα – Ικεσία και Απειλή*, Εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2003:9-15
- Σπυριδάκης Μ., *Επιτόπια Έρευνα και Τοπικός Χώρος*, στο Ιωσηφίδης-Σπυριδάκης (Επιμ), *Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα – Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις και Ανάλυση Δεδομένων*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2006:177-209
- Σερεμετάκη Ν., *Εισαγωγή στην Πολιτισμική Ανθρωπολογία*, Εκδ. Πεδίο, Αθήνα 2017.
- Τζαβάρας Γ., *Αξιώματα Διαπαιδαγώγησης του Μικρού Παιδιού στον Αιμίλιο του Ρουσσώ*, στο Κούρτη (Επιμ), *Η Έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση-Ποιότητα, Προβλήματα και Οργάνωση της Προσχολικής Εκπαίδευσης*, Τόμος Γ', Εκδ. Τυπωθήτω-Δαρδάνος Γ., Αθήνα 2002:217-223
- Κόντογλου Φ., *Για να Πάρουμε Μια Ιδέα Περί Ζωγραφικής*, Εκδ. Αρμός, Αθήνα 2002:131-141
- J.J.Rousseau, *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*, Εκδ. Δαμιανός, Αθήνα 1986
- Γιαγκουνίδης Π., *Φύλο και Αγορά Εργασίας*, στο Δεληγιάννη Β. και Ζιώγου Σ. (επιμ), *Φύλο και Σχολική Τάξη*, Εκδ. Βάνιας, Θεσ/νίκη 1997:571-586
- Σκουτέρη-Διδασκάλου Ε., *Υπό Παρατήρησιν- Κείμενα Και Υποκείμενα Ανθρωπολογικών Πρακτικών*, στο Γκέφου-Μαδιανού Δ., (Επιμ.) *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία – Σύγχρονες Τάσεις*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2011:153-202
- Κοκκινίδης Δ., *Κείμενα Για Την Τέχνη*, Εκδ. Άστρα Gallery, Αθήνα 2004
- Κόφφας Α., *Εφαρμογή Διδακτικών Αρχών Κατά τη Μεθόδευση των Δραστηριοτήτων*, στο Κούρτη Ε. (επιμ.), *Η έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση, Διδακτική Μεθοδολογία* (Τόμος Α'), Εκδ. Τυπωθήτω -Δαρδάνος Γ., Αθήνα 2002:222-223
- Αλεξίου Θ., *Η Παιδική Ηλικία ως Ιδιαίτερο Πεδίο Κοινωνικοποίησης*, στο Κούρτη (Επιμ), *Η έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση – Ψυχολογικές και Κοινωνικές Προσεγγίσεις*, Τόμος Β', Εκδ. Τυπωθήτω – Δαρδάνος Γ, Αθήνα 2002:324
- Κοντογιάννη, Α., *Κούκλο-θέατρο Σκιών*, Εκδ. Άλκηστις, Αθήνα 1992:114
- Γιάνναρης, Γ., *Θεατρική αγωγή και παιχνίδι*, Εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1994:57
- Μπονώτη, Φ., *Παιδικό παιχνίδι*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Εκδ. Παν/μιο Θεσσαλίας, Βόλος, 1995:12

Μπόζνου Π.-Χρήστου Μ., *Η Τέχνη ως μέσο εξέλιξης της κριτικής σκέψης και της συνείδησης των μαθητών του Δημοτικού*, στο Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, Τομ. 2015, Αθήνα 2015

Κακαβούλης Α., *Σtereότυπα των Φύλων και Κοινωνική Κατασκευή*, στο Δεληγιάννη Β. και Ζιώγου Σ. (Επιμ), *Φύλο και Σχολική Τάξη*, Εκδ. Βάνιας, Θεσ/νίκη 1997:512-534

Αυγητίδου Σ., *Οι Εκπαιδευτικοί ως Ερευνητές και ως Στοχαζόμενοι Επαγγελματίες-Υποστηρίζοντας την Επαγγελματική Μάθηση για μια Συμμετοχική και Συνεργατική Εκπαίδευση*, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2014:19-21

Γκατζιώλη Χ. *Η Έκφραση των Σtereοτυπικών Χαρακτηριστικών*, στο (Επιμ). Κούρτη, *Η Έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση, Ψυχολογικές και Κοινωνικές προσεγγίσεις* (τόμος Β'), Εκδ. Τυπωθήτω- Δαρδάνος Γ, Αθήνα 2002:241-249

Foucault M., *Ιστορία της Σεξουαλικότητας – Βούληση για Γνώση*, Μπέτζελος (μτφρ), Εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2011

Foucault M., *Ουτοπίες και Ετεροτοπίες*, (Μτφρ) Τσουλούφη-Λάγιου Α., Εκδ. Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα 2015

Φουκώ Μ., *Η μικροφυσική της εξουσίας*, (Μτφρ) Τρουλινού Α., Εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1991

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Davis M, *Understanding the Meaning of Children: A reflexive Process*, Children and Society, 12, σ. 325-335.

Giles Beret, *Kashmir Malevich 1878-1935 and Supremacist*, Εκδ. Tuscan, Germany 2013

Pascucci M., *Gli Insegnanti e I loro Problemi, Pedagogia in Schola*, Εκδ. Carocci, Ρώμη 2004

Schneider A. Wright C., *Between Art and Anthropology. Contemporary Ethnographic Practice*, Εκδ. Berg, Νέα Υόρκη 2010.

Mogelon A., *The Reinhold Book of Art Ideas, History and Techniques*, p. 37

Danto A., *Artifact and Art*, Στο ART/ARTIFACT: African Art in Anthropology Collections, Νέα Υόρκη, Center For African Art Και Prestel Verlay (Κατάλογος Έκθεσης).

Schneider A. – Wright C. (Επιμ), *Contemporary Art and Anthropology*, Εκδ. Berg, Νέα Υόρκη, 2006.

Marcus D.E. Overton W.F., *The Development of Cognitive Gender Constancy and Sex Role Preferences*, Child Development, 49,434-444

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

1 https://paramythitis.blogspot.gr/2012/04/blog-post_21.html#.WY-F6TNJbDc (13-8-2017)

2 http://www.diavasame.gr/page.aspx?itemID=PPG1390_66 (13-8-2017)

3 https://www.youtube.com/watch?v=PI_Z3XL-IUk (24-4-2017)

4 http://www.moec.gov.cy/dde/orologio_nipiagogeiou.html (17-8-2017)

5 <http://www.lifo.gr/team/arts/56546> (17-8-2017)

6 <http://www.avgi.gr/article/10812/5268751/pos-orizoume-to-ergo-technes> (17-8-2017)

7 <http://www.anixneuseis.gr/?p=170023> (17-8-2017)

